

DE GESCHIEDENIS
VAN DEN BOEKBAND

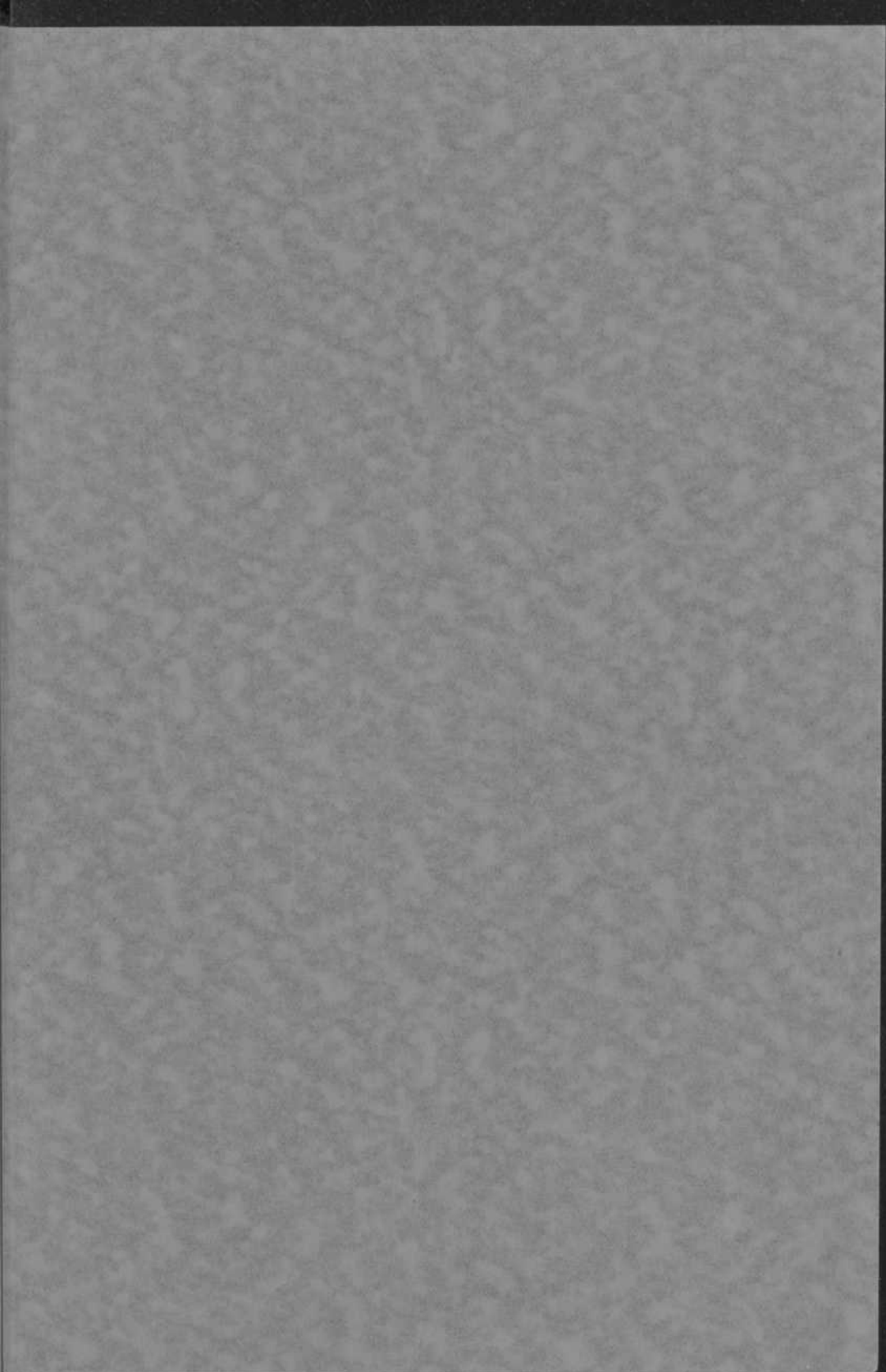
DOOR
BIBLIOPEGUS

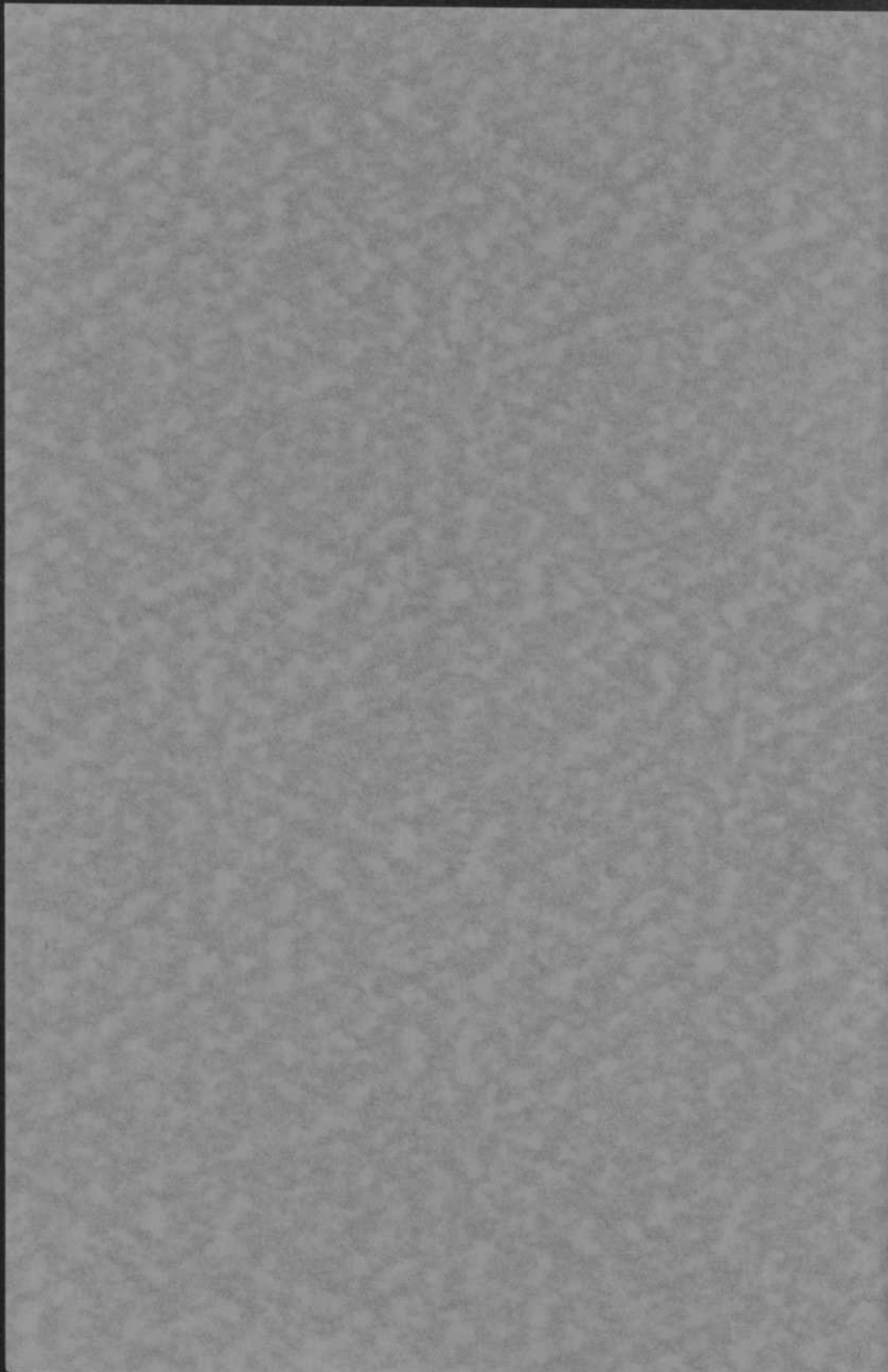
KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

GESCHENK VAN

*Het Bestuur der
Amst. Grafische School
Amsterdam.*

7193 - '82

BAND
BIB
SIBB
AA0005

963 C 32

DE GESCHIEDENIS
VAN DEN BOEKBAND

36204.

DE GESCHIEDENIS VANDEN BOEKBAND

DOOR
BIBLIOPEGUS

AMSTERDAM 1935
AMSTERDAMSCH E GRAFISCHE SCHOOL

EEN WOORD VOORAF

Het was tijdens de examens voor de akte nijverheids-
onderwijs boekbinden, dat de heer Joh. Leunk,
lid van de examen-commissie, mij een handschrift
ter inzage gaf, getiteld „De Geschiedenis van den
Boekband”, waarvan hij den auteur niet kende.

De heer Leunk, die belast is met het vakonderwijs in het
boekbinden in de strafgevangenis te Scheveningen, had een
dictaat in zijn bezit gehad en dit dictaat had hij door een ge-
detineerde laten overschrijven.

Den inhoud van het handschrift vond ik zóó interessant,
dat ik het zou betreurd hebben als het niet tot gemeengoed
van belangstellenden werd gemaakt. Daar de heer Leunk er
geen bezwaar tegen had, dat het handschrift door de Amster-
damsche Grafische School in druk zou worden uitgegeven,
verzocht ik het Bestuur der School zijn toestemming daartoe
te verleen.

Door den heer F. L. van der Bom werd de auteur, die al
jaren lang in het buitenland woont, aangewezen. De auteur
gaf niet alleen belangloos zijn toestemming tot de uitgave, doch
hij gaf ook verschillende bronnen aan waar belangwekkende
boekbanden aanwezig zijn, n.l. de Koninklijke Bibliotheek te
's-Gravenhage, de Amsterdamsche, Leidsche en Utrechtsche
Universiteits-bibliotheeken, het Koloniaal Instituut en het Rijks-
museum te Amsterdam, het Ethnografisch Museum te Leiden
en het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht.

Teneinde niet, wat de afbeeldingen betreft, in herhalingen
te vervallen, hebben wij in deze uitgave zoo goed als geen

reproducties gegeven van buitenlandsche bindkunst, noch van de nieuwe richting op het gebied van den boekband; want deze kan men vinden in het werk van den heer F. L. van der Bom, „Iets over den Boekband in den loop der eeuwen,” dat ook door de Amsterdamsche Grafische School is uitgegeven.

De auteur van de „Geschiedenis van den Boekband,” verzocht ons zijn werk onder den schuilnaam Bibliopegus in het licht te geven. Hoewel wij gaarne zijn naam op het titelblad zouden hebben zien prijken, omdat deze, wat de kunstzinnige herleving van het boekbinden in het begin dezer eeuw betreft, een bijzonder goeden klank heeft, moeten wij zijn wensch wel eerbiedigen.

Met de meeste welwillendheid stonden genoemde instellingen foto's van boekbanden ter onzer beschikking, waarvoor wij hun onzen welgemeenden dank betuigen.

Ongetwijfeld zullen de lezers van dit boek „Bibliopegus” dank weten voor wat hij hun belangloos heeft afgestaan en wij voegen gaarne onzen oprechten dank bij die van de lezers.

L. RONNER

Amsterdam, Februari 1935.

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Het boek bij de Romeinen	1
De boekbinderij in de kloosters	6
Het boekbinden als zelfstandig handwerk	17
Het boekbinden in het Oosten	27
De handvergulding in Europa en de Italiaansche Renais- sance band	37
Jean Grolier de Servin en de Fransche boekband na zijn tijd	44
De Fransche boekband na Grolier tot aan de Rococo . .	53
De Engelsche boekband tot aan den Rococotijd	68
De periode der Hollandsche kunstbinderij	75
De Duitsche kunstbinderij tot aan den Rococotijd . . .	82
Het gildewezen	87
De Duitsche, Fransche en Hollandsche banden in de acht- tiende eeuw	92
De Engelsche band in de achttiende eeuw	95

HET BOEK BIJ DE ROMEINEN

Bij de Ouden had men geen boeken in de gedaante, waarin wij die kennen. Men gebruikte verschillende materialen, om wat men voor het nageslacht wilde bewaren, daar op te schrijven. De oude Perzen namen evenals de Israëlieten, dierenhuiden, die, aan één zijde gelooïd, met schriftteekens beschreven werden. Deze huiden werden aan elkander genaaid en opgerold bewaard. Wanden van gebouwen en ook rotsen werden soms bedekt met kronieken en levensbeschrijvingen van vorsten.

In Indië werden zeer dikwijls gedroogde palmbladeren beschreven, aan elkander geregen en met plankjes aan beide zijden beschut.

De Perzen gebruikten in lateren tijd tegels van klei in cylindervorm, waar in weeken toestand de teekens werden ingekrast.

De Egyptenaren, een zeer ontwikkeld volk, die ook eenige dezer zeer primitieve schrijfstoffen gebruikten, brachten het papyrus in gebruik. De papyrus was een Egyptische moerasplant. Men sneed dikke stengels in smalle strooken, die als netwerk over elkander gelegd werden. Door begieten met Nijlwater en een

soort stijfsel werd dit geweekt en daarna door kloppen met steenen tot een compacte massa gevormd, die na het drogen een gele tint had en alleen hierin verschildte van ons papier, dat het minder sterk was en slechts één gladde zijde had. Dit papyrus werd in groote fabrieken vervaardigd en in verschillende kwaliteiten gedurende vele eeuwen geleverd.

De Egyptenaren schreven hierop hun Godsdienstregels en wetten. Het schrift was in kolommen verdeeld en soms geïllustreerd. Een der meest voorkomende boeken: *Het Doodenboek*, een reeks van gebeden, die den overledene in de kist werden meegegeven om hem in de doodenwereld te vergezellen, werd zelfs in massa geproduceerd. Men kon deze geheel gereed koopen. Alleen het vakje voor den naam van den overledene werd opengelaten.

Van een band is bij dezen boekvorm geen sprake. Men draaide om een papyrusrol een koordje of wond haar in doeken, zooals de Kopten het deden.

Meer zorg besteedden de Romeinen aan hun boeken. De beschaving stond bij hen op een hooger peil en zij bezaten een reeks uitstekende schrijvers, die nog altijd hoog geschat worden. Het boekwezen vooral stond bij hen op hoogen trap van ontwikkeling. Men had te Rome vele boekwinkels, aan wier zuilen, op stukjes perkament geschreven, detitels der boekenrollen werden aangekondigd. De boekhandelaren lieten door slaven afschriften maken, die zelfs naar Gallië verzonden werden. Als schrijfstof gebruikten zij papyrus of perkament. Dit laatste, hoewel veel sterker en aan twee kanten beschrijfbaar, kwam eerst in de laatste eeuw vóór Christus in gebruik. Het was niet deftig perkament te gebruiken en toen meer

boeken gekocht werden, werd het goedkoopere perkament gebruikt. Als de schrijver, de „*librarius*”, de rol beschreven had, kwam deze in handen van den boekbinder, den „*bibliopegus*”, van welken naam het woord bibliopegustiek is afgeleid, waaronder men verstaat alles wat tot de boekbinderij behoort. Hij wordt ook wel *glutinator* genoemd naar de stijfsel, die hij gebruikte. Deze stijfsel werd gemaakt van water, meel en azijn en kon slechts één dag goed blijven.

De boekbinder sneed een cylinder meestal van cederhout, dat door de eigenaardige lucht de insecten verdrijft. Aan deze cylinders werden steeds knoppen aangebracht. Het buitengedeelte der rol werd met puimsteen glad geschuurd en met purper of saffraangeel gekleurd, welke twee kleuren eveneens de eigenschappen bezaten de insecten te weren. De snede werd met een rondgebogen mes glad gemaakt (*scalpulum*) en de rol met bandjes vastgebonden. Aan een der knoppen hing een perkamenten etiket, waarop de titel geschreven was, welke tevens op het uitwendige der rol te lezen stond. De taak van den boekbinder was in die dagen van nog meer gewicht dan in de onze. De papyrusrol, die men vergelijken kan bij de prachtuitgaven van onzen tijd, was zeer broos, zij scheurde gemakkelijk en moest aanhoudend gerepareerd worden. Verder waren de insecten vooral gretige aanvallers, de vochtigheid der lucht deed het overige en 't is voornamelijk aan al die vijanden te wijten, dat zoovele kostbare werken voor de wetenschap verloren zijn gegaan. Ook was het verkeerd een rol lang opgerold te laten en deze moest aanhoudend worden schoongemaakt.

De dichter Martialus beschrijft in één zijner satiren het uiterlijk eener rol. Hij zegt: „Haast u voor

werk een passend kleed te kiezen, anders is het te vreezen, dat de rol gebruikt zal worden in de rooke-rige keuken, of als zakje voor tonijnen, of als peperhuis in een kruidenierswinkel."

Na het verblijf bij den boekbinder werd de rol geparfumeerd met cederolie en trots vertoont zij zich met haar mooi glad gemaakte snede, haar purperen omslag en bonte knoppen. Van deze laatste vooral werd bij kostbare exemplaren veel werk gemaakt. Zij waren soms van goud of zilver en met edelgesteenten versierd.

„Als sterren aan den hemel", roept een enthousiast schrijver, „fonkelen de edelgesteenten op de rollen."

De cylinders waren soms zeer mooi gedraaid en dienden hol als koker.

Toen de dichter Ovidius uit Rome verbannen werd naar het woeste eiland Tomi, schreef hij vijf treurdichten. Deze rollen werden niet versierd, de snede bleef ruw en vezelig, opdat ze gelijken zouden op de loshangende haren van den banneling. Het omslag was zwart. „Ga", roept hij uit aan het einde van zijn gedicht, „vertoont u in het kleed van den banneling".

De cylinder droeg den naam van umbilicus of ook wel frons (voorhoofd), de knoppen cornus of bulla (horens), de snede barba (baard), de linten luza.

In de studeerkamer stond gewoonlijk een ronde doos, scrinium genaamd, waarin de rollen gestoken werden, die men bij de hand moest hebben.

Behalve de rollen had men waschtafeltjes, cerea, holle plankjes met witte of gele was gevuld, die voor brieven of notitieboekjes gebruikt werden en meestal uit twee bladen bestonden, door banden gesloten.

Men schreef erop met een stift, welks andere einde

een schopje vormde, waarmee het geschrevene weder kon worden uitgewischt.

Niettegenstaande de vele handenarbeid, welke voor het maken van een rol werd vereischt, waren er verscheidene goedkoope uitgaven. Martialus vermeldt, dat men bij zijn uitgever *Attractus*, voor 5 denaren ($\pm$ f 1.80) zijn werk kon koopen, met puimsteen gepolijst en met purper gekleurd. Dit was dan een perkamenten rol, papyrus was veel duurder.

Het aantal openbare bibliotheken was niet gering in dien tijd. Alleen te Rome telde men er 27. Ook was het mode in de deftige huizen een bibliotheek op te richten, waarvan men wel eens, zooals een tijdgenoot klaagt, slechts den titel las. De grootste bibliotheek der oudheid was wel die te Alexandrië, op wier gevel naar men zegt, te lezen stond: „*Hof der zielsgeneesmiddelen*”, waarin ongeveer 4000 rollen gevonden werden, waaronder echter verscheidene in duplo. Er was dus voor de toenmalige bibliopecti geen gebrek aan werk, al zullen zij als slaven weinig vrucht van hun arbeid gezien hebben.

Toch is het daaraan te danken, dat zoovele belangrijke stukken uit de klassieke letterkunde voor ons zijn bewaard gebleven.

Vermeld moet nog worden het Chineesche boek. Tekst en illustraties sneed men reeds in vroegere tijden op houten drukplanken. Deze houtsneden werden met geprepareerden O.I. inkt bedekt, het blad plantaardig papier erop gelegd en door afwrijven afgedrukt. Het was natuurlijk slechts mogelijk het papier aan ééne zijde te bedrukken en dus nam men lange strooken papier, die na den druk als Panorama-albums gevouwen werden.

Daarna was het boek gevormd. Schutbladen van steviger papier, dikwijls met mooie brokaatzijde overtrokken, beschermden den inhoud. Boven en onder aan den rug werden bandjes doorgestoken, die de bladen tezamen hielden. Op den omslag kwam een etiquet met den titel.

Een dergelijke boekvorm vindt men ook in onzen Oost, bij de Bataks op Sumatra, echter zonder dat, als bij de Chineezzen, het drukprocédé de aanleiding was. De bladen van dik boombastpapier werden met strooken verbonden, zoodat men het geheele boekje kon uitslaan. Zware borden beschutten den inhoud. Exemplaren zijn te vinden in het Koloniaal Instituut te Amsterdam.

In het oude Java is de rolvorm terug te vinden. Op lange strooken van plantaardig papier werden voorvallen uit de Javaansche geschiedenis geschilderd, welke opgerold bewaard werden (de wajang bèbèr). Hetzelfde was het geval in het oude Japan met de bekende makemono's.

DE BOEKBINDERIJ IN DE KLOOSTERS

Tegelijk met het Christendom verspreidde zich het perkament. In de eerste eeuwen na Christus verbreedde men zooveel mogelijk bijbels, die wegens de goedkoopte op deze stof werden geschreven. Evenwel geraakte het papyrus niet in onbruik, want in de 8e eeuw onderhield een papyrusfabrikant van de jaarlijksche opbrengst een geheel leger. Ook de Pausen schreven nog in de 11de eeuw op papyrus.

Het perkament werd gesneden in bladen van 4° grootte, welke tezamen een codex vormden. Men naaide de katerns aan touwtjes vast en een Athener, Philatius genoemd, vond, naar men zegt, het lijmen der boekruggen uit. Een stuk leder diende als omslag en ziedaar de eerste gedaante van onzen boekband (ongeveer 4de of 5de eeuw).

In de weelderige omgeving van het Byzantijsche Hof en op de prachtige altaren der kerken hoorde deze eenvoudige boekband echter niet thuis. Een grooter pracht werd spoedig voor deze soort banden vereischt. De wetboeken van genoemd rijk werden in groen, rood, blauw of geel leder gebonden en op Oostersche wijze van kleppen voorzien.

De kerkelijke boeken kregen ook zware houten borden, overtrokken met kostbaar doek, bedekt met gouden of zilveren platen en versierd met edelgesteenten, ivoor en snijwerk. Zoo overdreven werd het uiterlijk der boekbanden, dat de kerkvader Hyronimus in één zijner werken klaagt: „Uwe boeken zijn bekleed met goud, purper en edelsteen en uw Heer Jezus stierf voor de deur van zijn tempel.” Zijn verwijt hielp echter weinig. Tot in de 17de eeuw bleef deze goudsmidsversiering de gebruikelijke voor boeken in kerken. Het Aartsbisschoppelijke Museum te Utrecht bezit drie boeken in dezen geest, de Koninklijke Bibliotheek één met ivoren snijwerk. De vervaardiging der boeken werd spoedig het monopolie der kloosterlingen. In de kloosters was één der broeders uitsluitend als boekbinder aanwezig. Zij waren dikwijls zoo bekwaam, dat verscheidene hunner namen bewaard zijn gebleven. Deze kloosterbinders begonnen met het boek na te kijken, of alle katerns gemerkt met Q (quaternus) geregeld lagen. Het boek kreeg perkamenten schutbladen, die heel dikwijls uit oude boeken genomen werden en glad geschuurd als zoodanig dienst deden. Het werd genaaid op sterke snoeren of dierpezen (dit laatste was het oudste gebruik). Verder sneed de boekbinder met een krom gebogen mes de sneden glad, kleurde ze donkergroen of blauw of bracht een kameleonsnede aan. De verschillende hoofdstukken werden aangegeven met smalle strookjes perkament (register), die soms in een gekleurd strookje eindigden. Daarna kreeg het boek zware, eikenhouten borden, dikwijls dikker dan het zelf was, terwijl de kanten heel vaak schuin werden afgeschaafd.

In lateren tijd werden de borden veel dunner en toen het koperbeslag voor het boek onontbeerlijk was geworden, bleef de kant aan de hoeken recht, het overige schuin aflopend. In deze houten borden, evengroot als het boek zelf, werden gaten geboord. Eerst aan één, daarna aan beide zijden, zoodat de koorden heen en weer er door getrokken werden. Stevige houten pennen werden in deze gaten gedreven en de koorden alzoo bevestigd.

Het besteken geschiedde op de gewone manier, alleen de dikke pezen, waarom men de draadjes knoopte, werden in de borden bevestigd en dienden alzoo opnieuw voor versterking van het boekverband. Nadat er perkamentstrooken gesneden waren, die tusschen de koorden op den rug pasten en wier uiteinden op de borden werden vastgeplakt, was het boek gereed tot overtrekken. Was het een gewoon boek, dan sneed men doodeenvoudig een oude codex uit elkander en gebruikte deze bladen voor boekband. Wat er opgeschreven stond, werd met puimsteen verwijderd of ook liet men het maar staan.

Boeken van meer waarde werden in leder gebonden. Dit was niet gemakkelijk te bekomen. Het rundleder werd te veel voor andere doeleinden gebruikt en het dooden van wild was streng verboden, werd zwaarder gestraft dan dat van een lijfeigene. Vandaar dat sommige kloosters privilegiën ontvingen. In 774 reeds gaf Karel de Groote aan het klooster St. Denis een woud met het recht om op herten en reeën te mogen jagen, om met de huiden boeken in te binden of er handschoenen van te maken. Het klooster St. Bertin ontving hetzelfde voorrecht.

Eerst stelde men zich tevreden met slechts de haren

te verwijderen, doch later werden de huiden beter toe bereid. In de 9de eeuw had het klooster St. Regnier in het dorp St. Richardie, een eigen leerlooierswerkplaats, hoewel de monniken in dit klooster de boeken niet inbonden. Een kroniek zegt hierover: „De wijk der schildmakers maakt en levert allerlei soorten van banden; het kost 30 solidi!” De bruine kleur kreeg het leder door het te beitsen in een bak. Was het leder na het overtrekken gekleurd, het zou er aan de binnenzijde niet zoo gelijkmatig bruin uitzien. Ook bleekrood leder kwam veel voor, dat werd evenwel na het inbinden gekleurd.

Het omtrekken der dikke huiden moet bewonderd worden, glad zit het op de borden en de hooge koorden op den rug zijn scherp uitgewerkt; met den inslag maakte men weinig omslag, de hoeken werden schuin afgesneden, doch van uitdunnen was geen sprake. Dikwijls werd ter versterking van den band het leder aan het besteeksel vastgenaaid; vijf dikke nagels, zogenaaemde hoedjes, op het plat dienen ter beschutting.

Aan de onderzijde der borden kwamen vier stiften, waarop het boek kon staan. Als sluiting werden aangewend dikke strooken leder, die in 't midden van het voorplat bevestigd konden worden. De titel, op perkament geschreven, werd onder een hoornen plaatje met koperen randjes op het plat bevestigd.

Ter versiering werden met een stift ruitvormige lijnen getrokken en om den band nog meer te versterken, naaide men op den rug een stuk ezelsvel en bevestigde dit op de platten met koperen randjes. Enkele boeken zijn zelfs geheel in zulk een omslag genaaid en wel zoo, dat de overhangende einden de snede bedekken.

Deze wel stevige manier komt niet zooveel voor.

Hoelang de kloosterboeken op de boven beschreven manier gebonden werden, bewijst een handschrift in de Leidsche Universiteits-bibliotheek. Een inscriptie daarin vermeldt, dat dit boek in 1464 op last van den abt Gerard van Poelgeest geschreven en gebonden werd.

Men had toen ook een soort half lederen banden. Een stuk leder om den rug en de eikenhouten borden of onbedekt of beplakt met papier. Het bovengenoemde boek in de Leidsche bibliotheek toont echter tevens aan, dat de kloosterbinders van ons land niet op de hoogte waren van hetgeen reeds door anderen op dit gebied geleverd was. In de leerschool van Europa, het oosten, hadden de kruisvaarders schatten van kennis verzameld en de kloosterlingen ook geleerd, dat hun bindwerk ver achter stond bij dat der Arabieren.

Het leerlooien werd volmaakter, nadat Europa met het Oosten had kennis gemaakt. De bewerking van het leder werd beter en door het dunne en gladdere leder, kreeg de band een veel beter aanzien. De logge, koperen hoedjes en dikke strooken leder maakte plaats voor mooi bewerkte hoeken en sloten van geel koper.

De invloed der Oostersche ornamentiek is duidelijk. De registerstrookjes, in knopjes eindigend, zijn uit het Oosten afkomstig. Sommige sluitingen van leder zijn naar Oostersche modellen gemaakt. Het besteekeband is soms plat, geheel naar Arabisch model.

Ook vulde men de ruiten met Gothische stempels, meestal leliën of fantastische dierenfiguren. Op de snede is soms de titel geschreven, evenals op de

Oostersche handschriften. De borden worden iets grooter dan de boeken zelf.

In deze weinig beschaafde tijden werden buiten de kloosters bijna geen boeken gebruikt. Slechts de vorsten en edelen bezaten er eenige, die meer tot sieraden dienden.

De bibliotheek was de trots van het klooster.

Thomas à Kempis zegt: „Een klooster zonder boeken is als een keuken zonder vaatwerk, een tafel zonder spijzen, een rivier zonder visschen, een korf zonder bloemen en een beurs zonder geld.” Of zooals een ander eigenaardig zegt: „Als een vesting zonder tuighuis.”

Hun scriptorium nam de plaats in van de werkplaatsen der Romeinsche librerie. Daar verzamelden zich dagelijks monniken om op de hooge, massieve lessenaars de door den prior opgegeven taak af te maken. Deze schrijfuren begonnen en eindigden met gebed. Bevond zich onder hen een illustrator, dan werden dikwijls de beginletters prachtig versierd. Dit vindt men veel bij de Keltische monniken, wier ornamenten gevormd werden door bijna onoplosbaar bandwerk en de grilligste figuren; voor fraaie illuminaturen werd een stukje zijde gelegd.

Na het inbinden werd het boek tijdens een plechtige mis op het altaar ingewijd. Na de Dedicatio werd het eveneens op plechtige wijze naar de bibliotheek gebracht en aan de hoede van den boekenmeester toevertrouwd. Deze laatste was tegelijk voorzanger van het klooster. Was hij afwezig of ziek, dan kreeg de tweede kantor den sleutel. Er was n.l. eenig verband tusschen de bibliotheek en de godsdienstoefeningen. De boekenmeester moest zorgen, dat er in de muziek van de

gezagboeken geen fouten voorkwamen en dat bij elke godsdienstoefening deze in de kerk waren. Hoe hoog de boeken in eere stonden, vermeldt een orde-regel der Benedictijnen in Engeland. Zij moesten onverschillig, of zij in de bibliotheek of in de kerk waren, het boek in de linkerhand vasthouden, gewikkeld in een deel van het opperkleed en rustende op de knieën en slechts met de bloote hand de bladen omslaan.

Thomas à Kempis raadt aan, dat men slechts met gereinigde sandalen en onder eerbiedig zwijgen de bibliotheekzaal zou binnengaan. Verder mocht geen stofje op de boeken blijven en ook geen vuil of insecten in de boeken zelf.

Het ketenen der boeken was in de kloosterbibliotheken niet algemeen, want daar niemand anders dan de broeders er in kwamen, was deze maatregel overbodig. Het was meer gewoonte in de publieke bibliotheken in de middeleeuwen.

De gebedenboeken voor dagelijksch gebruik waren voorzien van lederen strooken, waarmede ze aan den gordel bevestigd konden worden. Ook in houten kastjes werden ze gedragen. De naam boksbeutel is van den boeksbuidel afkomstig.

Het is te danken aan de achting, die het boekbinden in de kloosterwereld genoot, dat vele namen van boekbinders bewaard zijn gebleven. De oudste ons bekende dateert uit de 9e eeuw. Het boek door hem gebonden bevindt zich in de Keulsche bibliotheek. Het is ook door hem geschreven en draagt op het schutblad de inscriptie: „Sigebertus bind dit Libellum.” Hoeveel belang de kloosterbroeders in het binden van een boek stelden, toont een inscriptie aan in een

kroniek van St. Gallen, vermeldende, dat in een klooster aldaar door de diacones Horbertus een boek was ingebonden. De Iersche monnik Ultan wordt in een brief van den Bisschop Etelwolf een kundig boekbinder genoemd. Henry en Bilfaid zijn eveneens twee monniken uit de 12de eeuw, die het boekbinden goed verstonden. Heinrich, Vicarus der St. Etiennekerk te Mainz, bond in 1456 twee door hem geschreven en door hem versierde boeken in. Deze met rollen versierde banden bevinden zich in de Bibliothèque nationale te Parijs. In Lempertz Bilderhefte staat een band afgebeeld, waarop met twee gegraveerde platen godsdienstige voorstellingen zijn ingedrukt. De bovenste stelt voor de intocht van Jezus in Jeruzalem, de onderste de huldiging van Jezus door de drie koningen. Deze versieringswijze kwam na de uitvinding der boekdrukkunst algemeen in zwang. In de Latijnsche inscriptie, welke deze voorstellingen omringt, staat vermeld, dat broeder Johannes van Wezel dit boek ter eere Christi en der Heilige Moeder heeft ingebonden. Veel vond men deze vermelding van kloosterbinders niet, wel godsdienstige spreuken, doch zelden den naam des makers. Een uitzondering maakt Johan Reichenbach, kapelaan te Geiszingen, 'n dorpje bij Stuttgart. Van zijn hand zijn verscheidene boeken afkomstig. Zijn versieringen zijn eigenaardig; twee langwerpige vierkanten staan boven elkaar, ieder gevuld met twee naast elkander loopende rollen. Ze zijn gescheiden door een rand van stempels, fantastische dierenfiguren voorstellende. Het geheel heeft een rand, waarin een Latijnsche inscriptie: „Door mij, Johan Reichenbach, kapelaan te Geiszingen en geboren in het jaar onzes Heeren 1469.”

Ook de bisschop Otto van Bamberg, hofkapelaan van Keizer Hendrik IV verstond het boekbinden. Hij bemerkte eens, dat de band van het Keizerlijk gebedenboek versleten was en tijdens de afwezigheid van den vorst, kocht hij een huid en bond 't opnieuw in. Als Hollandsche boekbinder is slechts bekend een frater uit het klooster van Thomas à Kempis, Pieter Jens van Utrecht, die eenige reputatie als boekbinder had. De Belgische monnik Olivier van der Velde of de Campo was bekend om zijn miniatures en banden. Ook een non uit het klooster Diepenveen, genaamd Seubbe Swane, was in deze kunsten bedreven. Een kroniek van 1418 zegt van haar: „Zij bakte brood voor de hostie, corrigeerde, versierde en bond boeken in.” Een poëtische ontboezeming in de 12e eeuw aan den monnik Lodewijk uit Houmond gericht luidt: „Door u is deze codex geschreven en ingebonden, waarom dit bij uw overige goede werken gevoegd kan worden. Ook moet gij daarmede niet eindigen, zoolang uw leeftijd den arbeid veroorlooft.” In de 13e eeuw reeds begon het kloosterleven zijn beteekenis voor de algemeene beschaving te verliezen. De werkzame broeders veranderen in luie, vadsige inzaten, die liever anderen lieten werken. Slechts in arme kloosters werd het boekbinden nog door de broeders gedaan. De kruisbroeders te Leuven bonden in de 15de eeuw verscheidene boeken voor de nonnenabdij te Argentaui. In 1445 ontvingen zij voor het inbinden van 3 gebedenboeken, waarvoor de nonnen het leder hadden bijgegeven, 3 griffons 6 heaumes. Ook in 1440 hadden zij voor dezelfde abdij een bijbel en twee koorboeken ingebonden, wat 36 heaumes kostte. In de kloosters der broeders van het Gemeene Leven, werd alles meer

als industrie opgevat, de paters schreven en bonden een groot aantal boeken, welke werden verkocht.

Hun orderegel luidt onder andere: „13 over het boekbinden. Voor het inbinden der boeken wijst de prior een persoon aan, onder wiens beheer alle werktuigen der boekbinderij staan. Hij heeft in overeenkomst met den rentmeester te zorgen, dat koper, goud en alle verdere benoodigdheden voorhanden zullen zijn. Deze materialen zullen op een bepaalden tijd gekocht en gerangschikt worden. Van de schrijvers zal hij de boeken ter inbinding ontvangen, bij de teruggave moet hij de onkosten aan den rentmeester opgeven.”

Hoezeer boek en schrift in de kloosterwereld gehuldigd werden, bewijst een kloosterlegende door Wattenbach meegedeeld. In een klooster leefde een monnik, beroemd om zijn schrijfkunst. Zijn levenswijze was echter uiterst losbandig en toen hij stierf, eischte de duivel zijn ziel op. Maar engelen haalden uit zijn klooster een prachtig Missaal, dat hij geschreven had en beide partijen kwamen overeen, dat een letter een zonde zou uitwisschen. Zonden en letters werden geteld en één letter deed de schaal in het voordeel van den zondaar dalen!

HET BOEKBINDEN ALS ZELFSTANDIG HANDWERK

Weer vroeg reeds vinden wij sporen van niet geestelijke boekbinders. Cassiodorus, een kerkvader uit de 5e eeuw, zendt aan een door hem gesticht klooster, eenige werklieden, die boekbinders waren. Ook bestond de in het vorige hoofdstuk reeds vermelde schilderswijk. Verder is er echter weinig meer van bekend en de behoefte aan boeken was toen ook nog zeer gering.

In de kloosters alleen deed deze behoefte zich gevoelen en zooals wij reeds gezien hebben, deed men daar alles zelf. Eerst toen na de kruistochten een derde stand zich ontwikkelde en zelfstandige steden ontstonden, toen zich meerdere beschaving verspreid had, traden er meer en meer boekbinders te voorschijn. In 1292 waren er reeds twaalf lieurs de livres te Parijs; omstreeks 1300 vinden we te Keulen en te Praag eveneens eenige boekbinders, wier namen echter evenmin als de vorige bekend zijn. De eerste naam die uit dien tijd vermeld wordt, is die eener vrouw. In een oude kroniek van Londen leest men: „Onder de regering van Eduard de II (1307-1327) hebben eenige Walen ingebroken bij Dionisale 1e Bokebijndere in de Fleetestreet”.

Ook in Parijs woonde in 1459 zekere Marguérite la Relieueuse. Op deze vrouwen volgden Vlaamsche boekbinders: Lambert de Lille; Godefroi Bloc; Jean Nicaise; Henri; Jacques de Germes en Jacques Brissot. De eerste heeft het Charterboek van Leuven in 1367 geschreven en ingebonden. Op den lederen band met blinddruk versierd, staat de inscriptie: „Lambertus de Insula scriptore me fecit.” (Lambertus van Rijssel, schrijver, vervaardigde mij.) Deze band is de eerste bekende, welke met gegraveerde platen bedrukt is. Godefroi Bloc werkte voor het Hertogelijke hof van Bourgondië, voornamelijk voor Hertogin Jeanne en haar echtgenoot. In de rekeningen van genoemd hof komen in 1384 verschillende posten voor hem geleverd bindwerk. Jean Nicaise versierde in 1375 op last van den Hertog van Brabant een ridderroman met schilderwerk en bond tevens dit boek in. Henry bond in 1376 een door hem versierd boek in. De namen van Jacques de Germes en Jacques Brissot komen voor op een rekening der stad Binche. Het waren schrijvers, die tevens materialen leverden en boeken inbonden.

Verdere boekbinders uit het einde der 14de eeuw en het begin der 15e eeuw waren: Martin de l'Heullers (in 1386 tot boekbinder en boekhandelaar van den Franschen koning Karel de Zesde benoemd.) Pierre Quantier Cornes, Guillaume Vielliers (1396) en Jacques Rickker, die in 1401 voor den Hertog van Orleans en zijn vrouw werkte, Johan Locquet werkte in 1399 voor den Hertog van Bourgondië, Guillaume de la Soullie (Parijs 1392), Renaut, boekbinder en boekhandelaar, werkte in 1423 voor de rekenkamer te Caen. Roberto werkte in 1395 voor de domkerk te York (Ierland).

Omstreeks dezen tijd was het voor de boekbinders moeilijk alleen van hun handwerk te bestaan. Men kan zelfs aannemen, dat het meestal schrijvers of boekhandelaars waren, die't boekbinden als bijzaak beschouwden. Slechts aan het weelderig hof als 't Bourgondische of in groote steden als Parijs konden de handwerkers zich geheel aan dit vak wijden. Parijs schijnt zelf reeds in die vroegere tijden tamelijk rijk aan boekbinders geweest te zijn. Daar werd ook het eerst bekende boekbindersgilde opgericht.

Guillaume des Champs, werkzaam voor de rekenkamer te Parijs en Simonet Milon vestigden daar op den eersten Juni 1401 in de kerk St. André des Arts dit gilde en kozen St. Jean Baptiste als schutspatroon.

Wel is waar bestond het niet alleen uit boekbinders. Behalve de twee genoemde oprichters telde 't drie schrijvers, een illuminator en een boekhandelaar onder haar leden. Als materiaal voor banden werd veelkleurig leder gebruikt, voor gerechtshoven bezigde men liefst rood leder, welke daarna roode boeken genoemd werden. Verder wit, zwart, geel en gevlekt leder. Boeken, welke een beteren band kregen, werden omkleed met fluweel, voornamelijk in Engeland in gebruik, goudlaken, damast, pel velue (een soort bont), satijn met zwart ornament, doorweven wit laken en baldequin de soie (een soort zijde).

Vele boeken van het rijke, prachtlievende Hof van Bourgondië waren met goud en edelsteen versierd.

De banden van zijde waren prachtig geborduurd en met paarden versierd. Evenals de lederen banden in de kloosters hadden die van fluweel en zijde breede inslagen over de snee hangend, welke men toen de soie à queue noemde. Menige band prijkte met

keurig borduurwerk. Op het voorblad bevond zich de inhoudsopgave door een hoornen plaatje beschut. In plaats van de knopjes, welke als registers dienden, gebruikte men meermalen kleine, gouden staafjes (pipe, pippe of tuyau d'or genaamd), wier uiteinden met edelgesteenten versierd waren.

De boeken van den Bourgondischen Hertog Philippe le Hardi hadden zilveren beslagen, welke hol waren en als bewaarplaats dienden voor den bril van den vorstelijken bezitter.

Deze kostbare banden bewaarde men in zijden of laken omhulsels, eveneens dikwijls rijk geborduurd, die den naam Camisia (hemd) droegen.

Boeken, zooals gerechtsboeken en verzamelingen van akten, die niet voor iedereen bestemd waren, verzag men van sloten.

Omstreeks dezen tijd komt het gesneden en gedreven lederwerk voor banden meer in gebruik.

Er bevindt zich in het Germaansch Museum te Neurenberg een oud handschrift uit de 14^e eeuw.

Het voorblad van den band is versierd met een beeltenis van den heiligen Antonius, het achterplat met die van de heilige Minica. Dit lederwerk is eenvoudig gesneden met geponsten grond.

De grootste uitbreiding kreeg het boekbindersvak door de uitvinding van de boekdrukkunst.

Wie het eerste boeken heeft gedrukt en waar, is een vraagstuk, dat heel veel gemoederen in beweging heeft gebracht. Het is een strijd, die door geleerden van weerszijden met verbittering is gevoerd. De talrijkste aanhangers vindt Mainz. Johan Gensfleisch, later Gutenberg genoemd, was een goudsmid. Hij moet een zeer kundig man geweest zijn, die behalve dit

vak ook het edelsteenslijpen en spiegelmaken verstonde. Later sloot hij te Straatsburg een compagnie met eenige kapitalisten om spiegels te maken. Dit duurde tot in 1444, toen de Elzas door de Fransche troepen overstroomd werd. In 't jaar 1448 bevindt hij zich weder te Mainz. Reeds in het laatst genoemde jaar vermoedt men, dat hij pogingen aangewend heeft een boekdrukkers te vervaardigen. Hij was daartoe de aangewezen persoon, want de goudsmiden uit dien tijd gebruikten verscheidene stempels om hunne voorwerpen te bedrukken. Verder verstond hij ook natuurlijk het gieten, graveeren en drijven, welke kundigheden ook vereischt werden voor het maken van drukletters. Omstreeks 1449 zijn zijne proeven gelukt, want in dat jaar sloot hij met een Mainzer burger Johannes Fust een schriftelijk contract om een boekdrukkerij op te richten, wat de voorzichtige Fust zeker niet gedaan zou hebben, als de boekdrukkunst slechts een hersenschim van Gutenberg zou geweest zijn.

Fust leende hem een kapitaal van elfhonderd gulden voor knechtsloon, huishuur, perkament, papier en inkt. Het eerste boek, een bijbel werd in 1450 uitgegeven. Verder drukte hij een aantal aflatbrieven. In 1454 kreeg hij twist met Fust, die hem aanklaagt en de ongehoorde som van f 2026 van hem vordert. Eenige tijd later richt Fust zelf een drukkerij op en Gutenberg van geldmiddelen ontbloot, geraakte in droevige omstandigheden. De plundering van Mainz deed het overige en de uitvinder moet de plaats van zijn fortuin verlaten. Eindelijk eenige jaren daarna in 1465, vindt hij bij den aartsbisschop te Eltville (een plaats aan den Rijn bij Mainz) een

vriendelijk toevluchtsoord. De hooge geestelijke neemt hem op onder zijne hofhouding en geeft hem een jaarlijksch traktement. Evenmin als van zijne uitvinding heeft hij ook hiervan weinig plezier gehad, want drie jaar later in 1468 stierf hij. Van Mainz uit verspreidde zich de boekdruk spoedig over de geheele, beschaafde wereld.

Uit Holland dateeren uit de 15e eeuw eenige vroege drukwerken, donaten genaamd, deze boekjes, met grof gesneden voorstellingen versierd, worden door deskundige onderzoekers gedeeltelijk beschouwd als het werk van Laurens Janszoon Koster. Zij dragen, evenmin als de aan Gutenberg toegeschreven drukken, een jaartal van uitgave. Een Hollandsche schrijver, Dirk Volkertz. Koornhert, meldt in één zijner werken van 1561, dat de boekdrukkers-kunst het eerst te Haarlem is uitgevonden, hoewel ze zeer primitief was. Deze kunst is volgens hem, door een ontrouwen knecht naar Mainz overgebracht en daar verbeterd.

Koornhert zegt, deze geschiedenis van oude geloofwaardige lieden gehoord te hebben. Een Italiaan, welke in 1567 in zijn landstaal een beschrijving der Nederlanden geeft, spreekt eveneens van de overbrenging naar Mainz. Het eerste verhaal, waarin duidelijk vermeld wordt, dat Laurens Janszoon Koster te Haarlem de uitvinder der boekdrukkunst is, komt voor in „Batavia” van Hadrianus Junius. Dit werk werd in 1588 uitgegeven, na den dood van den auteur.

Bovendien wordt het verhaal van Junius in zekeren zin bevestigd door de Keulsche Kroniek van 1499, waarin Ulrich Zell, een Keulschen drukker uit dien tijd, de uitvinding der boekdrukkunst behandelend, schrijft, dat de eerste voorbeelden gevonden zijn in

Holland uit de Donaten, welke daar voor dien tijd zijn gedrukt.

Dr. Godfried Zedler kwam in zijn boek „Von Coster zu Gutenberg,” dat in 1921 verscheen, tot de conclusie, dat Gutenberg van Koster de ideeën ontving en dat Gutenberg ze bruikbaar heeft gemaakt.

Hoewel de Chineezzen reeds 4000 jaren geleden boeken met houtsmeden en losse letters drukten, is hun uitvinding voor die der boekdrukkunst van geen waarde geweest.

De boekbinderij kon zich nu uitbreiden en gelijken tred houdend met de boekdrukkerij. In de officinen (werkplaatsen) der drukkers werd ook ingebonden. Daar vervaardigde men een soort eenvoudige banden, welke gelijk te stellen zijn met onze uitgaafbanden. Ze waren meestal goed bewerkt, geheel in leder en op drie, vier of vijf ribben genaaid. De borden loopen aan de kanten een weinig rond af, en het bruine kalfsleder, toen zeer veel in zwang, wisten de werklieden uitstekend te verwerken. Er bestaan vele banden uit dien tijd, die nagenoeg onbeschadigd zijn, ja, waarop zelf nog een zekere glans ligt. Men bedrukte ze met een gegraveerde plaat, welke het grootste gedeelte van den band bedekte. Langs de kanten stonden blind gedrukte anderhalf lijnen.

Kleine stempels werden toen nog weinig gebruikt.

Tegelijk met de uitbreiding van het boekbinden als handwerk kwamen ook verscheidene misbruiken voor. Men liet b.v. de ribben geheel weg en naaide slechts op perkamenten strookjes. Het eikenhout der borden werd meermalen vervangen door lindenhout, dat weinig tegen wormen bestand is, reden, waarom strenge verordeningen het gebruik ervan verboden.

De plaatstempels hebben dikwijls aan de onderzijde of in den rand een open ruimte, waarin letters gezet konden worden. Zij verwisselden meermalen van bezitter. Een mooie stempel met gothische bogen en bloemwerk komt op verschillende banden voor en wel in de jaren 1528—1544.

Drie malen treft men hem aan met den naam „Jehan Novius”. eenmaal met die van: „Hins van Collen”, en eens zonder naam.

Er zijn veel zulke namen op de plaatstempels te lezen. Of deze echter beschouwd moeten worden als den boekbinder aanduidende, zooals Gruell en verscheidene andere schrijvers doen, mag sterk betwijfeld worden. Er zijn er b.v. verscheidene, waarin die van Andrie Boule voorkomt. Deze man was een groot boekenliefhebber uit de 15e eeuw, burgemeester van de stad Amsterdam en leefde van 1496—1550, welke jaartallen overeenkomen met die der uitgaven van zijne boeken. Er is zelfs geen enkelen grond om aan te nemen, dat bedoelde namen die der bewerkers zouden zijn. Juist in de tweede helft der 15e eeuw was men voor boekendieven zeer bezorgd. In de kloosters en publieke bibliotheken werd het gewoonte de boeken aan de lessenaar of aan den wand vast te ketenen of ook wel aan lange, ijzeren staven, die onder den lessenaar doorliepen.

Bij de schenkingen van boeken werd het soms uitdrukkelijk verlangd, dat dit plaats zou hebben. In kleinere boekenverzamelingen echter werd natuurlijk deze maatregel niet genomen, wel stond met groote letters de naams des eigenaars op den band.

Het is ook zeer onwaarschijnlijk, dat deze laatste aan den boekbinder veroorloofd zoude hebben op

deze wijze althans zijn eigen naam op het boek te plaatsen. Alleen dan, wanneer fecit of ligavit of soortgelijke aanduidingen er achter staan, kan men met zekerheid aannemen dat deze den boekbinder aanduiden.

Bekende boekbinders uit deze en vroegere tijd zijn de volgende: Jehan le Flaming, Raoul, Richard, Langlois, Giles de Sessions, Nicolas Denise, Guillaume 1292 (allen te Parijs).

Jehan de Sèrres en Alain de Vitre (Parijs 1313) Jean de Ducile, Matthiese Coignée, Feverin le Lautennier, Deurst de Soines, Michelet Marcuse en Roger de Rue-Neuve (allen Parijs 1368), Pierre Dervières (Parijs 1380), Edmund Bayer-Deltona, Louis Bloc, Henricus Walramus, Louis de Bavent (boek- en perkamenthandelaar en boekbinder van Hendrik IV van Engeland 1437.)

Joris de Gavere (Gent), Guist (Tours 1465), Johannes Hagmayer 1480, Eustace d'Augonville 1490, Lionet Haumey (Parijs 1492), Simon Accoro de Chaumey (boekbinder van den Hertog van Orleans, 1495—1499), Livin Stuart (boekbinder van den Hertog van Brugge 1500, was zeer beroemd); Guillaume Ledelye 1501, Amboise Denis 1502, Hector Dauberville 1502, Guillaume Galet 1502, (deze laatste vier werkten voor den Hertog van Ambroise), Jehan Compains 1504, Jacobus Gavet 1504, Johan Evers 1526—1539, Gert Joesten; (deze twee laatsten werkten voor een kerk te Kampen.)

De bekende boekdrukker Johannes Veldener uit Leuven zegt in één zijner werken, dat als iemand bij hem een manuscript brengt, hij het zelve drukken en binden kan.

Uit het jaar 1491 deelt Leon Gruell een aardige bijzonderheid mede: Een ordonnantie van de rekenkamer te Caen eischt van de boekbinders dezer inrichting een eed, dat ze noch lezen noch schrijven konden.

Op het einde der 15e eeuw komen verscheidene banden voor in gesneden en gedreven leder. Velen zijn gemaakt voor de familie Luffelholz in Neurenberg (zie hierover het artikel van J. A. Loebèr Jr. over de ledersnit in *Eigen Haard*, April 1894).

HET BOEKBINDEN IN HET OOSTEN

An de oevers van den zoo dikwijls bezongen Ganges, ontwikkelde zich in het Sanskriet, een nu verdwenen taal met een tamelijk uitgebreide literatuur. Zooals alle volken gebruikten ook de oude Hindoes in den eersten tijd rotsen en muren voor hunne inscriptiën, doch later gebruikten zij palmladeren als schrijfmateriaal. De lange, breede bladen van den palmboom werden gedroogd, daarna aan strooken van gelijken maat gesneden en dan met eene scherpe stift de letters ingekrast.

Aan beide einden werd een gat geboord, een draad hierdoor getrokken vereenigde alzoo de bladen. Ter beschutting van zulk een bundel vervaardigde men twee plankjes, meestal van bamboe. Deze werden eveneens doorboord en door een draad vastgehouden. Somtijd zijn deze plankjes vijfkantig geschaafd en met aardig lakwerk versierd. Kostbare handschriften dragen ivoren plankjes voorzien van snijwerk of ook goud of zilver. Een zeer vreemde boekvorm vertoont een manuscript, afkomstig van Sumatra. De bladen zijn vervaardigd uit boomschors en aan beide zijden

met linnen strooken verbonden. Het eerste en laatste blad is tegen een houten plankje geplakt. Te samen gevouwen wordt het omsloten door een uit dunne twijgjes gevlochten snoer. Door een dergelijke snoer op het bovenplankje bevestigd kan het aan de hand worden gedragen.

Deze boekvormen zijn echter uitzonderingen.

Overal in het Oosten gebruikten men dierenhuiden als schrijfmateriaal. Later het papyrus en de gewoonte der Kopten om de papyrusrollen in linnen strooken te wikkelen zal ook daar wel algemeen geweest zijn.

Een band, die onze begrippen meer nadert, toont, een Koptisch handschrift uit de 11e eeuw aanwezig in het museum van oudheden te Leiden.

De bladen van het boek zijn eenvoudig aan elkaar geplakt. Ongeveer driemaal zoo dik als het boek zelf zijn de borden, die uit op elkander geplakte papyrusbladen bestaan. Tot bedekking is een harde, bijna hoornige huid gebruikt. De versiering is voor dien tijd zeer eigenaardig. Met smalle, wit perkamenten strookjes door het leder gevlochten is in 't midden een cirkel en een eenvoudige rand gevormd.

De boekband werd meer volmaakt, toen zich in het Oosten een machtig Arabierenrijk vestigde. In 't begin der 7e eeuw begon Mohammed (de veel geloofde) een nieuwen godsdienst te prediken. Eerst werd hij, zooals alle hervormers vervolgd, tot hij in 622 in Medina een trouwe schare van aanhangers vond. Spoedig voegden zich eenige Arabieren bij hem en reeds acht jaren later volgde hem een leger van 10.000 soldaten, Syrië, Palestina, Perzië, een deel van Indië, Egypte, Spanje en Sicilië werden langzamerhand door zijne

opvolger, de Kalifen veroverd. Tijdens het leven van Mohammed schreef men steeds op rollen van dierenhuiden. Een groote verscheidenheid van boeken was toen niet te vinden. Slechts de Koran (Bloemlezing) was het eenige boek, wat zij noodig hadden en mochten hebben. Fanatiek werden zelfs alle andere boeken verwoest.

Tijdens de verovering van Alexandrië door de Arabieren werd een Kalief gevraagd wat er met de kostbare bibliotheek gebeuren moest. Zijn antwoord luidde: „bevatten deze boeken hetzelfde als de Koran zoo zijn ze overbodig; behelzen zij iets anders, dan zijn ze kettersch”. Daarop werden deze schatten der wetenschap onmeedoogenloos verbrand, welke verwoesting, naar men zegt, 3 dagen duurde. Toen het ruwe, militaire volk later fijner beschaafd was geworden, kregen wetenschap en poezië meer plaats.

Het Arabische volk kwam ook, wat industrie betreft, verre boven de volken van Europa te staan en zijn in vele opzichten de leermeesters van deze geweest. In Egypte vonden de Arabieren papyrusfabrieken. Deze schrijfstof werd ook de hunne, totdat zij door hun uitgebreiden handel met China en met het Chineesche papier bekend werden. In dat land bezat men reeds 3000 jaren voor Christus een soort papier uit slechte zijde vervaardigd. Door den hoogen prijs ervan zocht iedereen het voor zich zelf te maken. Eerst in 751 jaar na Christus kwam men dit te weten door Chineesche krijgsgevangenen. Onder toezicht der regeering werden deze gedwongen hun handwerk uit te oefenen en deze industrie ontwikkelde zich zoodanig, dat reeds twee jaar later te Bagdad de tweede rijkspapierfabriek gevestigd was.

Ook te Samarkand werd deze nijverheid ingevoerd en de afval van het katoen en linnen als materialen gebruikt, terwijl vanuit Yativa, dat in de 12e eeuw om haar papierfabricatie beroemd was, deze producten in Europa werden ingevoerd.

Deze vooruitgang werkte, evenals de pracht, die onder de Arabieren heerschte, ook gunstig voor de boekbinderij. Ook stelden de Arabieren toen op boeken zeer hoogen prijs. Er bestaan Korans, welke van het begin tot het einde meesterstukken van kalligrafie en schilderwerk zijn.

Bescheiden was natuurlijk het begin van het boekbinden. De boeken werden genaaid en van lederen omslag voorzien. Dit leder werd door het looien met kalk zeer hard en stijf. Dit veranderde echter, sinds men in Koeva het looien met dadels uitvond, een manier, waardoor het leder zijn weekheid behield. Nu ook vinden we bij de Arabieren het eerste bordpapier in gebruik. Daar men nooit hout aanwendde, bestonden de borden eerst uit op elkander geplakte vellen pakpapier, later werden zij uit een soort brij vervaardigd. Daardoor kon men meermalen in de borden van Oostersche en Arabische banden kleine strookjes kleurig linnen vinden. Deze zijn afkomstig van Egyptische mummies.

Een Perzische arts uit Bagdad, die omstreeks 1200 in Egypte reisde, vertelt hierover dat de Arabieren en Fellah's (inheemsche bevolking van Egypte) de grafkamers doorzochten en de bekleedingen der mummies zelf aantrokken of aan de papierfabrieken verkochten.

Het Oostersche besteeband is verschillend van het onze. Daar de borden gelijk met het boek werden

afgesneden, (met lette op de vroegste vormen der monnikenbanden) was het kapitaal niet staande maar plat uit zijden draadjes gevlochten, dit kapitaal droeg ook bij tot de stevigheid van den band.

Het Arabische boek was niet op touwen genaaid doch slechts op eenvoudigen kettingsteek.

Hierdoor zaten de katerns tamelijk los, het besteekband echter voorkwam dit, daar dit door de katerns heen genaaid aan deze de noodige stevigheid gaf. De boeken werden plat gelijmd, de sneden met een mes glad gemaakt, zijn zelden versierd. Gewoonlijk niets anders dan een inscriptie of eenvoudig ornament in zwart geschilderd.

Het leder werd op den rug geplakt. Men gebruikte toen slechts kalfsvellen en grof gekorrelt Marokko, dit laatste slechts in twee kleuren, Levantrood en donkerbruin. De inslag werd uitstekend gedund en aan het kapitaal gewoonlijk glad weggesneden.

Het grootste verschil met onze banden vormt de vijfhoekige klep, die bij deze oude boeken het best geconserveerd is, daar zij onder de borden geschoven werd.

De Oosterlingen waren voortreffelijke fjnschilders, die zelfs boven de middeleeuwsche verluchters stonden. Natuurlijk is 't dat hunne banden ook niet onversierd bleven. De eenvoudigste versiering was de blinddruk. In de hoeken drukte men een stempel, in het midden meestal een ovaal ronde en daarboven een kleinere, terwijl dit middenstuk veelal met rood papier werd ingelegd. Ook werd het plat wel met een geheele stempel bedrukt, terwijl geel geschilderde lijnen eenige afwisseling aanbrachten. Ook vindt men wel banden, waarop met een spits instrument gebogen

vormen getrokken zijn, welke arabesken vormen, terwijl de overschietende ruimte met een klein stempeltje op regelmatige wijze gevuld zijn, kennelijk met het doel een soort patroon te vormen.

Goudversiering komt ook veel voor. Op de oudste banden heeft men met de pen gouden lijnen getrokken en de blinddruk met goudverf uitgedenseeld.

In goud gedrukte stempels zijn voor de 15e eeuw zeer zeldzaam. De groote rosetten zien er dikwijls uit alsof zij zoo bewerkt zijn, doch in de meeste gevallen heeft men goudpapier precies op de maat der stempels uitgesneden en dit er diep ingeperst. Deze stempels toonen buitengewoon fraai ornament, de mooiste haast die bestaan.

Bij de Oostersche banden kan men in de ornamentatie duidelijk twee richtingen bespeuren. Het orthodoxe Mohammedanisme, dat zich streng aan het gebod van den Koran hield om mensch, dier noch plant af te beelden en de kettersche richting, die van het plantenrijk een ruim en uitstekend gebruikt maakt. De Arabieren volgden het meest de eerst genoemde. De ornamenten hunner banden bestaan hoofdzakelijk uit arabesken en grillige lijnvormen, hetgeen men echter ook wel eens toegeschreven heeft aan de karige vertegenwoordiging van 't plantenrijk in Arabië en Egypte.

In het meer vruchtbare Perzië werd de tweede richting meer gevolgd; evenals in hun illustraties der boeken, waar zij verschillende voorvallen uit het dagelijks leven afbeeldden, hebben zij ook op de banden munten afgedrukt, waarop beeltenissen van vorsten voorkomen.

De aanwending van planten-ornamenten is één der rijkste, die men denken kan.

Op enkele banden heeft men als hoofdvorm een breede rand, een belijnd plantenornament behouden en in het daardoor gevormde middenveld hoek en middenstempels afgedrukt. Op anderen is het middenveld geheel gevuld met een zeer weelderig en ingewikkeld plantenornament. Bloemen, bladeren, knopjes en takken slingeren slank dooreen, zoodat feitelijk geen leidende gedachte is te bespeuren.

Weliswaar moet deze versiering overdadig genoemd worden, doch door haar elegantie van elk onderdeel dwingt zij eerbied af voor de ontwerpers en hun genie. Bij hun vergeleken zijn de teekenaars van alle stijlen en niet het minst die van onzen tijd, arm van geest te noemen.

In handvergulden hebben de Oosterlingen echter nooit uitgemunt, de meeste banden zijn in persverguldung uitgevoerd. Een der fraaiste Perzische banden is in zwart Marokko leder gebonden. De rand bestaat uit langwerpige stempeltjes, terwijl het middenvak uit één geheel gesneden is en de binnenzijde is gedoubleerd met lichtrood leder; ook hier is versiering aangebracht. In de hoeken en het midden zijn stempelvormen uitgesneden, deze vakjes zijn onderlegd met groene zijde, waarop fijn gesneden versieringen van goudpapier geplakt zijn. Deze lederdoubleering vindt men zeer veel doch meestal in bruinkalfs waarop in blinddruk een regelmatig dessin is afgedrukt.

Eenvoudige banden zijn van binnen met papier beplakt, dat op den lederen kap zig-zags gewijze is uitgeknipt. De Perzen zijn de eenige Oosterlingen, die sommige hunner boeken op ribben hebben genaaid. Daar zij steeds vaste ruggen maakten, werden deze nooit versierd. Wel echter de verbinding van den

klep met den band. Prachtbanden werden bewaard in foudralen van groene zijde, leder of papier met lederen randen.

De Oostersche boekbinders zijn bij name onbekend gebleven. Slechts in een handschrift van het legaat „Wagner” op de Leidsche Universiteits Bibliotheek bevindt zich een fraai beschilderd titelblad, waarop een inscriptie voorkomt, vermeldende, dat Hoessein dat boek beschilderd en ingebonden heeft. Jammer dat de band verdwenen is en plaats gemaakt heeft voor één in groene zijde van 'n Arabischen binder uit onzen tijd te Caïro, verder wordt nog gezegd dat het perkament, waarop het geschreven is, afkomstig was uit Cuva en de inbinding plaats vond in het stadje Faif.

Mokadasin, een geleerd Muselman uit Jerusalem die in 988 het gebied van den Islam beschreven heeft, welk reisverhaal door professor de Goeje is in 't licht gegeven, vermeldt daarin: „In Jemen (Zuid Arabië) plakken zij de rollen aan elkander en bestrijken de banden aan de binnenzijden met stijfsel.

De vorst van Aden zond mij een Koran, ik vroeg op den drogistenmarkt naar vischlijm, maar zij kenden dit niet en verwezen mij naar den marktmeester; misschien kent deze vischlijm, zeiden de mensen. Op mijne vraag zeide hij: „Van waar komt gij.” Ik antwoordde: „uit Palestina.” Hij zeide daarop: „Gij zijt uit het land des rijkdoms; als de mensen hier vischlijm hadden, zouden ze deze eten; gij moet 't hier met stijfsel doen, men heeft hier zeer veel zin voor mooi boekbinderswerk en betaalt goed. Ik kreeg dikwijls denaren (goudstukken) voor een enkelen band.” (Bibliotheca geograf. Arabica III, edited M. J. de Goeje.) Uit dit citaat leeren we den tweeden, doch

met den reeds genoemde ook andere namen kennen van Oostersche boekbinders.

Verder wijst het ons het gebruik van vischlijm en stijfzel aan en tevens dat de schrijvers ook meestal de binders waren en dat het vak zeer op prijs werd gesteld. Dit laatste is niet te verwonderen, aangezien vooral in het Arabierenrijk het aantal boeken zeer groot werd.

In Bagdad b.v. was een enorme bibliotheek door Mamoem aangelegd. Van een beroemd staatsman Zâhib-Ben Habbâd wordt verhaald, dat hij op zijn reis 400 kameelen gebruikte voor het vervoer van zijn bibliotheek.

Toen de Kalifen een deel van Spanje veroverd hadden, was Cordova de voornaamste boekenmarkt van dat land. De bovengenoemde geleerde Mokadasin geeft ook nog een beschrijving van een bibliotheek. Deze bevond zich in een afzonderlijk gedeelte van het paleis te Shyrâë. De directeur, bibliothecaris en opzichter werden uit de aanzienlijkste personen der stad gekozen. De zaal had een ovalen vorm en de kasten waren drie ellen breed en op manshoogte. Het houtwerk was rijk met goud en kleuren versierd, in elke kast was een afzonderlijk gedeelte geborgen en nauwkeurig gecatalogiseerd. Slechts fatsoenlijke personen werden er toegelaten.

Evenals het met de meeste rijken, die tot grooten bloei kwamen gegaan is, zoo was ook het lot van het Kalifenrijk. Na de verovering van het Moorsche gedeelte van Spanje kwam het verval en slechts uit de overblijfselen van handschriften, kunstvoorwerpen en bouwwerken kunnen wij den rijkdom van den Oosterschen geest bewonderen.

De tegenwoordige Oostersche band is met zijde, leder of papier bedekt en meestal van een overslaanden klep voorzien.

De invloed, welke de Oostersche boekbindkunst op de West-Europeesche uitoefende, is hoofdzakelijk te bemerken uit de eerste bandversieringen, welke in Italië werden gevonden.

DE HANDVERGULDING IN EUROPA EN DE ITALIAANSCH E RENAISSANCE BAND

Moeilijk is de vraag te beantwoorden waar en wanneer de handvergulding in Europa het eerst beoefend werd en voor boekbanden gebruikt.

De tot nu toe eerst bekende vergulde boekband is uit Spanje afkomstig en ongeveer 1447-1448 te Sevilla ingebonden. (Een afbeelding ervan vindt men in „Quaritsch” pl: 71.) Een breede rand wordt gevuld door een aaneenschakeling van kleine stempeltjes, die een gelijkmatig patroon vormen. Een groot geschilderd wapen, bijna het geheele middenveld vullend, daarboven en verder planten, ornamenten en rosetten. Deze band vertoont veel meer vergulding dan de z.g. Corvinen, de boeken uit de bibliotheek van Matthias Corvinus. Deze Koning van Hongarije (1458-1490) verzamelde in zijn burcht te Ofen een uitgebreide bibliotheek, die, naar men zegt, 50.000 boeken geteld heeft. Zij bevatten twee zalen, in de eene, waar zich de Latijnsche en in de andere de Grieksche, Arabische, Hebreeuwsche en Syrische boeken bevonden, terwijl in een voorzaal de astronomische, mathematische en chemische instrumenten waren opgesteld en in het

midden daarvan een groote aardbol gedragen door twee geesten.

Overal trokken de boden des Konings heen om boeken te koopen, terwijl een dertigtal schrijvers wetenschappelijke werken copieerden. Ook in Florence waren vier dezer mannen aan het werk onder leiding van een zijner vrienden. Veel zorg droeg hij voor de in- en uitwendige versiering zijner boeken en men kan bijna zeker aannemen, dat hij van heinde en ver kunstindustrieën aan zijn hof zocht te verbinden. Tegelijk met de Arabische copiïsten heeft hij ook boekbinders doen overkomen, die het Marokkoleder hebben ingevoerd.

Eenige banden zijn door goudsmeden rijk met edelgesteente versierd, doch het meerderdeel door boekbindershanden. De goud-, zilver-, en blinddrukken herinneren sterk aan Arabische dessins. Het middenveld vertoont gewoonlijk het wapen van Hongarije en zeldzamer het Koninklijk wapendier, een raaf (Corvinus). Kleine parelvormen vertoonen zich overal op de banden en vormen rosetten, lijnen en vullingen van randen, terwijl somtijds schilderwerk het geheel verfraait.

Evenwel missen deze banden het bevallige, alsmede de grillige doch bekoorlijke vormen der Oostersche kunstwerken. Het zijn nabootsingen, die hunne oorspronkelijke modellen in het minst niet evenaren, terwijl hun voornaamste verdienste hierin bestaat, dat de handverguldung op zoo uitgebreide schaal is toegepast. De bovengenoemde bibliotheek kostte den Koning jaarlijks 33000 ducaten. Jammer dat deze prachtige verzameling een zoo treurig lot beschoren was. 36 jaren na den dood des bezitters veroverde de Turksche

Sultan Soeliman II de stad Ofen en den burcht. De woeste Janitscharen, begeerig naar de rijke versiering, verscheurden de banden. De Aartsbisshop Pazman bood aan den veroveraar de som van dertig-duizend ducaten.

Keizer Leopold I gaf zich eveneens veel moeite de boekenschat te redden, doch zonder resultaat. Het kleine gedeelte, dat bewaard bleef, werd naar Konstantinopel overgebracht en in de Serail-bibliotheek geplaatst. Eerst in 1886, toen de burcht heroverd werd, vond men in de kelders verscheidene vernielde exemplaren.

Na den laatsten Russisch-Turkschen oorlog schonk de Sultan het naar Konstantinopel vervoerde en daar bewaarde gedeelte aan de Hongaren voor hun houding tijdens dezen. Veel belangrijker dan deze Corvinen zijn de Italiaansche Renaissance banden. Het begin van het Renaissance tijdperk dateert reeds uit de 14e eeuw, doch alleen in de letteren en eerst later in de kunst en kunstindustriën. Toen zij in deze laatste doordrong, verlieten de boekbinders al spoedig de eenvoudige blinddruk en wendden hun oog naar het Oosten. Eerst werden Arabische, Perzische en Moorsche compositiën nagevolgd en daarna werd langzamerhand een eigen stijl geschapen, die zich bijna geheel van het klassieke afkeert. En daar menschelijke figuren, zooals kentauren, engeltjes, half menschen en maskers zeer moeilijk in handvergulding te maken zijn, en deze in de Italiaansche Renaissance sterk vertegenwoordigd zijn, kon 't niet anders of de versiering van den boekband vormde tenslotte een zeer oorspronkelijk onderdeel van deze kunstrichting. De eerste, bekende Italiaansche band in dezen stijl beeldt

Quaritsch op plaat 85 af. Hij is omstreeks 1470 te Venetië, in kalfsleder gebonden en toont nog sterk den Arabischen invloed. In 't midden twee cirkels, verder randen door vier lijnen begrensd en overigens hier en daar parestempels naast elkander en verspreid. Deze laatste zijn in goud, al het overige in blinddruk. In 't begin der 16e eeuw volgden aardige banden, evenwel steeds aan Arabische kunst herinnerend, aangezien de hoofdvorm der ouden behouden bleef; verscheidene dezer hebben midden op het plat een camée, waaraan zij den naam van caméo banden hebben te danken. De eerste boekversieringen in vrijeren vorm zijn afkomstig uit het officine van Aldus. Deze wereldberoemde drukkerij werd door Aldus Manutius gesticht. In 1449 te Bassano geboren, studeerde hij te Rome en Ferrara in het Latijn en schreef o.a. een grammaire in die taal, welke de toen bestaande leerboeken verre overtrof. Met eenige vrienden ontwierp hij het plan, meer nauwkeurige en elegante uitgaven der klassieken te geven. Venetië, de machtige lagunenstad en stapelplaats van den handel met den Levant, scheen hun de geschiktste plaats toe voor een drukkerij, die 1488 of in '89 gevestigd werd. Zijne uitgaven van klassieke schrijvers maakten in Italië grooten opgang. Hij verliet de gebruikelijke codex-vorm en begon de beroemde serie in achtste formaat te drukken, die door lagen prijs en elegant uiterlijk enorme aftrek vond.

Zijne Grieksche typen werden met groote zorg naar de klassieke manuscripten gegraveerd.

Het papier en de drukinkt waren van uitstekende kwaliteit, zoodat heden ten dage de boeken er nog zeer goed uitzien. Deze bijzondere eigenschappen der

uitgaven zijn oorzaak, dat de Aldinen tegen goud worden opgewogen.

Voor de correctie zorgde een Griek. Ook omringde hij zich door een aantal geleerden, die hij in een academie vereenigde. Zijn boekdrukkersteeken bestaat uit een dolfijn, die zich om een anker windt, welke voorstelling beteekent: „Snelheid gepaard aan rust en standvastigheid”, terwijl de spreuk: „die goed werken wil moet steeds voortgaan”, er aan ten grondslag kan liggen.

In 't jaar 1516 stierf de stichter en werd vanaf dit tijdstip de zaak door zijn vrouwsfamilie Manutius voortgezet, waardoor deze naam dikwijls te samen met den zijnen wordt genoemd.

Zeer waarschijnlijk is het, dat de Aldi bij de drukkerij ook een binderij gevestigd hadden, waar Arabieren of andere Oosterlingen werkten.

Ongeveer 't midden der 16e eeuw begint het tijdperk der meest volmaakte boekbandversiering. Men liet de stempels en rollen weg en vervaardigde met bogen en rechte lijnen een lange rij ongeëvenaarde kunstwerken.

De dessins zijn altijd symmetrisch, het middenveld is vrijgelaten voor een titel of wapen en daar omheen ontwikkelt zich een rijk en weelderig ornament, meestal uit bandvormen bestaande, door twee lijnen begrensd. Deze bandvormen zijn met lakvormen beschilderd of met leder ingelegd. De dessins zijn zoo fraai en steeds zoo verschillend, dat geen interessanter stijl in de boekbandversiering is aan te wijzen, alsmede omdat deze kunstproducten met weinige hulpmiddelen werden voortgebracht en de hulp der graveurs geheel kan worden gemist.

In deze tijd leefde Thomasso Maioli. Van hem is niets anders bekend dan dat hij een groot boekenliefhebber was en omstreeks 1549 leefde.

Uit zijn bibliotheek zijn verscheidene rijk gebonden exemplaren bewaard gebleven, welke het bekende „*Tho Maioli et Amigorum*” op de banden vertoonen.

Wanneer men zijn banden met elkander vergelijkt, bespeurt men duidelijk twee richtingen. De eerste werkt met gearceerde en gevulde stempels, benevens bogen, ingewikkelde compositiën, wier band met gouden puntjes bedrukt is. De andere soort vertoont een cartouche als middenveld, waarom heen bandornamenten een zeer bijzondere versiering vormen.

Even bekend als de Maiolische banden zijn die van Canevarius. Een boekenliefhebber, genaamd Demetrius Canevarius, in 1559 te Genua geboren, was in 1590 de eerste lijfarts van Paus Urban VII.

Uit zijn bibliotheek afkomstig, bestaan een groot aantal cameobanden.

In het midden vindt men steeds zijn „*Ex Libris*” in kleuren, Apollo voorstellend, die zijn wagen over de golven voert. Daar boven staat de titel, als rand dienen in één geslingerde bandornamenten, afgewisseld door gevulde stempels.

De vergulding en de smaak dezer cameobanden staan bij de Maiolibanden ver ten achter. De eenige naam van een boekbinder uit dien tijd, dien we kennen is die van Vicentius Finius, van wien we alleen weten, dat hij boekbinder en handvergulder was.

Tijdens de Italiaansche Renaissance begon men ook banden met kleuren te beschilderen, die hoofdzakelijk te Venetië en Sienna werden vervaardigd. Op een bijzondere wijze werden deze Sieneesche

banden gemaakt. Op de afgeronde eiken borden is met gips eenig reliefwerk aangebracht en behoudens enkele gedeelten is het geheele plat met goudverf beschilderd, waarop gepointilleerde ornamenten zijn aangebracht; in het midden staat meestal een heiligenbeeld.

De aandacht verdienen nog een zeker aantal Renaissancebanden, wier versiering slechts uit gevulde stempels bestaat. Als rand dienen alleen een paar lijnen.

De fileten moeten, naar men zegt, ook tijdens de Renaissance uitgevonden zijn.

JEAN GROLIER DE SERVIN EN DE
FRANSCHÉ BOEKBAND
NA ZIJN TIJD.

Zoals reeds in het 3e hoofdstuk werd opgemerkt waren er omstreeks 1292 te Parijs al zelfstandige boekbinders. Ook werd aldaar het eerste van alle boekbindersgilden opgericht. Evenals in andere landen be- teekende echter uit een artistiek oogpunt hun werk zeer weinig. Eerst na de verspreiding der handver- gulding in Italië en de bloei van de Italiaansche Renaissance, begon de bloei der Fransche Renais- sanceband, terwijl de eerste reeds begon te vervallen.

Wanneer ongeveer de kunst der handvergulding in Frankrijk bekend werd, weet men tot heden nog niet. Toch zullen zij in dit opzicht niet achter gebleven zijn, wijl ze door herhaalde oorlogen voortdurend met de Italianen in aanraking kwamen. Ook de veroverde buit bracht heel wat toe om de Italiaansche kunst- nijverheid in Frankrijk te verspreiden. De Koning Lodewijk XII b.v. voegde bij zijn bibliotheek te Blois die der Koningin van Napels en der Hertogen van Milaan. Ook droeg hij zijne gezantschappen op verschillende manuscripten in Italië aan te koopen.

Het gilde der boekhandelaren, boekbinders en drukkers schijnt door dezen Koning dan ook zeer

begunstigd te zijn. Dit blijkt voornamelijk in 1513, toen een zware oorlogsschatting werd geheven, waarvan niemand mocht worden uitgezonderd. Ook de bovengenoemde gildebroeders moesten volgens de beambten betalen. De Koning echter deelde deze meening niet en bevestigde door een nieuw dekreet het privilege van 1488, dat interessant genoeg is om hier te worden meegedeeld. Het luidt als volgt: „Gelet op de groote weldaad door de boekdrukkerkunst aan kunst en wetenschap bewezen, eene uitvinding welke meer hemelsch dan menschelijk is, en die Gode zij dank in onzen tijd is uitgevonden voornamelijk door midelen en de nijverheid der boekhandelaars, een uitvinding, waardoor onze heilige, Katholische godsdienst vergroot, de gerechtigheid gecontroleerd en beter verstaan wordt, waardoor verder zooveel goede en heilzame leeren gepubliceerd zijn, enz.”

Door dat privilege waren zij geheel vrij van belasting, zelfs van octrooien en militaire wachten. Dit laatste behalve in tijd van oorlog.

Deze voorrechten werden door Frans I en Hendrik II herhaaldelijk bevestigd. Onder Frans I hadden Fransche handwerkers, tijdens de langdurige Italiaansche oorlogen onophoudelijk gelegenheid met de Zuidelijke kunstnijverheid in aanraking te komen, totdat zij in 1525 door den nederlaag bij Pavia Italië ontruimen moesten.

Het regeeringstijdperk van laatstgenoemden vorst was voor de Fransche kunst van zeer veel belang. Het hof verspreidde een verbazende weelde ten toon, die door de hoogere en lagere standen spoedig werd nagevolgd. De kleederdracht uit dit tijdperk is de rijkste, die ooit in Frankrijk gedragen is. Ook liet de

Koning niet alleen geleerden naar zijn hof komen maar hij trachte ook Italiaansche kunstindustrieëlen van naam te bewegen zich te Parijs te vestigen, onder wie ook den beroemden goudsmid der Renaissance Benvenuto Cellini. Evenals zijn voorganger liet hij onophoudelijk manuscripten in Italië aankopen. De nu zoo beroemde Nationale Bibliotheek te Parijs is ook in dezen tijd gesticht en de Koning beval, dat van elk boekwerk, dat gedrukt werd, een exemplaar op perkament en naar behooren gebonden aan de bibliotheek zou worden aangeboden. Belangstelling voor boeken en ingevolge voor boekbinden was er dus genoeg.

Van Koning Frans I zijn echter weinig banden bekend gebleven. Hun herkenningsteekens zijn de gekroonde F, het wapen met de drie fleurs de lis en de daaronder liggende salamander. De mooiste exemplaren zijn afgebeeld in „Brunet” plaat I en „Paul Adam” pagina 215.

Het wapen met salamander wordt omringd door een cartouche, terwijl slanke spiralen en stempels de overige ruimte vullen. Zij gelijken zeer veel op de Ital. Renaissance banden en zijn ook vermoedelijk in Italië gemaakt. Op de Leidsche Univers. Bibliotheek bevindt zich één der vier vertalingen van den Ilias van Homerus, op bevel des Konings geschreven en ingebonden. Het boek heeft een groen lederen band en is met blauw zijden linten gesloten. De versiering is zeer oorspronkelijk. Door samenvoeging van stempels is een regelmatig dessin aangebracht, in welks openingen afwisselend een F en een lelie gedrukt zijn. Een rand van stempels omringt dit patroon. Dezelfde stempels vindt men ook op een band, ongeveer 1560—1565 voor Cath, de Medici gemaakt en ook Grolierbanden.

Een band in het Britsch Museum herinnert weer sterk aan de Ital. Renaissance. In het midden het Koninklijke wapen, de gekroonde F en de salamander. De rand is zeer eenvoudig en bestaat uit een aantal rechte lijnen. Ook een zeer fraaie band beeldt Quaritch No. 18 af. Op een medaillonvormig middenveld wringt zich een salamander met groen lichaam en kop en rooden muil om een groote F met wit en goud gekleurd. De daarboven staande kroon is met goudverf gekleurd en met roode en groene edelstenen ingelegd. Drie banden van rood en blauw leder vormen een fraaie rand, welke gevuld wordt door ornamenten in vijf kleuren.

Eigenaardig is, dat sommige dezer ornamenten in maskers eindigen, iets dat hoewel zeer veel in de Ital. Renaissance voorkomt, echter weinig op banden toegepast werd.

Veel merkwaardiger dan al deze zijn de wereldbekende Grolier banden. Hun bezitter, Jean Grolier de Servin, Vicomte d' Aguisy stamde van een Ital. familie af. Zijn grootvader had zich in Frankrijk gevestigd, waar zijn zoon Etienne onder Lodewijk XII den post van schatmeester te Milaan verkreeg. Zijn zoon Jean, die door zijn bibliotheek zulk een beroemden naam zou krijgen, werd in 1479 te Lyon geboren.

Hij volgde in 1510 zijn vader op als schatmeester des Konings in het Hertogdom Milaan, welken post hij bekleedde tot de Franschen uit Italië verdreven werden. Zijn verblijf in Italië was beslissend voor zijn levensloop. De kunst in dat land werd toen geheel en al door de Renaissance beheerscht.

Geleerden, kunstenaars, handwerkers en verder

industriëelen werden bezielde door één streven, deze aera tot de belangrijkste van Italië te maken.

Grolier bevond zich toen veel te Napels, Milaan en Venetië en overal lokte zijn scherpzinnige geest en zijn nooit karige gastvrijheid talrijke geleerde mannen en kunstenaars.

In Venetië maakte hij kennis met Aldus Manutius onder wiens bewonderaars hij spoedig geteld kon worden. Grolier hield zeer veel van typografisch mooi uitgevoerd werk, en daardoor voelde hij zich natuurlijk tot dezen bekwamen boekdrukker aange trokken. Hij liet voor rekening zijner vrienden in Frankrijk vele boeken bij Aldus drukken. Uit zijn brieven, die hierover handelen, blijkt met welk een fijn kenner men te doen had. Hij kiest zelf de letters uit, (steeds de beste uit het officine van Aldus) en herinnert aan allerlei zaken, waarop gelet moet worden. Geen boek verliet de drukkerij zonder dat een pracht-exemplaar, dikwijls op perkament en van miniaturen voorzien, aan den Franschen Maecenas geschonken was.

Dezen laatsten naam verdiende hij wel, want eens, toen Aldus Manutius met eenige geleerden bij hem te gast waren en zij bij het naar huis gaan hun handschoenen zochten, vonden zij deze geheel met goudstukken gevuld. Zijn bibliotheek werd onophoudelijk door boekengeschenken, die dichters en schrijvers hem opdroegen, allen op het fraaist gebonden, verrijkt. In 1573 werd hij tot koninklijk schatmeester, een der hoogste betrekkingen, benoemd. Grolier nam verder een werkzaam aandeel in het slaan der munten door Hendrik II in 1559 bevolen. Naar men zegt, kwam hij hierdoor in aanraking met bekende graveurs

van zijn tijd. Geen zijner banden is met goud- of zilver-smidswerk versierd, doch bijna alle zijn meesterstukken van antieke kunstbinderij. Het is zeer moeilijk uit te maken, welke boeken hij zelf heeft laten inbinden. In Leroux de Lincy, „Recherches de Jean Grolier,” plaat IV, vinden we een band, dien hij cadeau gekregen heeft.

Men kan zijn banden in twee soorten verdeelen. Die der eerste soort zijn waarschijnlijk in Frankrijk gemaakt, naar Italiaansche modellen. Zij missen het losse en bevallige van den Italiaanschen Renaissance-stijl. Het zijn ingewikkelde bandornamenten, dikwijls op raadselachtige wijze door elkander geslingerd en meestal met leder ingelegd of beschilderd zijn, terwijl stempel-compositiën de overige ruimten vullen en sterk op den voorgrond treden. Specimina van deze soort zijn te vinden in „Quaritch” plaat 26, „Brunet” pl. 56, „Leroux de Lincy” pl. 6, „Stockbauer” pl. 34, „Thoinin, Les reliures françaises” pl. 5, benevens een exemplaar in het Britsch Museum.

De tweede soort is de fraaiste. De bandornamenten, door een enkele en dubbele lijn afgezet, zijn slank van vorm en hun slingeren getuigen van aardige gedachten. Kleine stempeltjes, spaarzaam aangebracht, bedekken het middenveld of wisselen de ornamenten af. Deze banden zijn waarschijnlijk door één meester gemaakt, wat men duidelijk aan het genre der stempels kan zien. Specimina dezer zijn te vinden in Brunet pl. 5; Gruell, bladz. 109; Leroux de Lincy, pl. 5; Paul Adam, bladz. 146; terwijl het Britsch Museum deze soort rijk is. De vergulder heeft ongeveer elf stempels gehad, waarmede hij de zoogenaamde fleurons heeft gevormd.

Interessant is het verder te weten, dat zoover tot heden onderzocht is, al deze banden na 1540 zijn gemaakt. Het laatst beschreven stempelgenre vinden wij ook op de banden van Geoffry Tory. Deze was een veelkunstenaar, hij was namelijk schilder, graveur, professor in de letterkunde en koninklijk boekbinder van Frans I. Hij ontwierp dessins voor zijn banden en graveerde de stempels. De teekeningen zijn echter fraaier dan de uitvoering, die in den regel zeer slecht is. Uit een gebroken vaas, waarnaar hij „le maître du pot cassé” genaamd wordt, ontwikkelt zich een rijk ornament in ranken en spiralen met kleine fleurons.

De stempels, die hij graveerde, copieërde hij waarschijnlijk van Italiaansche banden; althans de Tory-band in het Britsch Museum vertoont een rol, zeer veel gelijkend op die voorkomende op een band van Aldus Manutius.

Geheel verschillend van deze soort banden is het prachtwerk voorkomende in „Libri” pl. 14.

Op een folio boek in geelbruin kalfsleder gebonden bestaat de versiering uit een rand en de façade van een Griekschen tempel in goud en blinddruk. In Marius Michel „La reliure française” staat eveneens een zeer eigenaardige. Uit een gecompliceerde cartouche ontspruiten zeer fijne spiralen met aangezette gearceerde stempels. Reeds dikwijls heeft men vermoed, dat Grolier zelf de teekeningen voor zijne banden ontwierp. Grond hiervoor meent men te hebben in het feit, dat hij een zeer artistiek ontwikkeld man was. Hem werd bijv. door den Koning opgedragen ontwerpen te maken voor nieuwe gebouwen te Parijs, ook zijn handteekening toont dit aan.

Het is echter moeilijk dit met zekerheid te bepalen,

aangezien er ook banden in het genre der 3de groep bestaan, die door anderen gemaakt zijn. In Brunet, pl. 32, en Quaritch, pl. 3, vindt men banden, waarop een der bovengenoemde elf stempels voorkomen. Opmerking verdient verder, dat de boeken van Grolier's bibliotheek het meest in roodachtig bruin kalfsleer (cuir faure) gebonden zijn. Verder werd nog bruin kalfsleder, citroenkleurig en groen marokko en zeldzamer rood, blauw en zwart marokko gebruikt. De boeken zijn bijna altijd verguld op snede en meermalen geciseleerd, terwijl zich vier witte schutbladen voorin bevinden. Op de kanten der borden en rondom de schutbladen staat meestal een fijne gouden lijn. De ruggen zijn glad met een versiering, gelijkvormig aan het platornament of met ribben waarop dit minder getrouw is nagevolgd. Bekend is de aanwijzing: „*Io Grolier II et Amoricum*”, welke op den band afgedrukt en soms op het schutblad geschreven is. In één der boeken in het Britsch Museum staat in het latijn: „*Est mea Io Grolier lugd et amicorum*” (voor mij Jean Grolier te Lyon en zijne vrienden). Deze aanduiding komt veel voor onder de boekenliefhebbers van zijn tijd, daar Grolier van vele zijner boeken soms drie tot vijf exemplaren bezat. Op de achterzijde zijner banden staat meestal gedrukt „*Portio mea domine sit in terra viventium*.” (Mijn deel, O, Heer zij in het land der levenden). Op zijn vroegste banden komt een raadselachtig symbool voor, in den cameo of het medaillon aangebracht. Een hand uit de wolken, in een banderolle gewikkeld, waarop de spreuk: „*Qcque difficuler*” evenzoo moeilijk), haalt een spijkervormig ijzer uit den top van een heuveltje. Een aantal steenen liggen rondom dit

heuveltje, dat zich uit een rivier verheft. Op den achtergrond bosschen en gletschers. Op zijn laatste banden komt voor de spreuk: „Tanqua est vita mea” (als de wind is mijn leven). Dergelijke deviezen en spreuken op banden kwamen zeer veel voor in dien tijd. Tot in zijn laatste levensjaren verrijkte Grolier zijn bibliotheek. Een boek in 1562 uitgegeven is nog van een rijken prachtband voorzien.

Den 22sten October 1565 blies hij in het door hem gestichte hotel te Lyon den laatsten adem uit. Na zijn dood bleef de kostbare bibliotheek, reeds bij zijn tijdgenooten beroemd, de talrijke muntenverzameling en het antiquiteitenkabinet in het bezit der familie. In 't jaar 1565 werd alles verkocht. Tot ongeveer 1769 blijft de prijs van Groliers banden zeer gering en stijgt nooit hooger dan 20 lires. Sommige boeken werden zelfs voor 3-5 lires verkocht. Na dien tijd ontwaakte voornamelijk in Engeland de belangstelling voor Grolier banden, die langzamerhand ontaard is in een ware manie, welke tot zelfs 16000 francs voor een exemplaar heeft doen betalen.

In New-York hebben eenige bibliophilen den Grolierclub gesticht, welke in zijn geest werkzaam is en behalve voordrachten in den kring zijner leden, ook een mooi werk over kunstbanden heeft uitgegeven.

DE FRANSCH E BOEKBAND NA GROLIER TOT AAN DE ROCOCO

Gedurende en na Grolier heerschte in Frankrijk onder de boekbinders en handvergulders een drang om nieuwe dessins te ontwerpen. De meeste dezer banden zijn in den Grolierstijl, onder welken naam de Fransche Renaissanceband bekend is. Natuurlijk waren er mooie en minder mooie, doch de laatste vormden, helaas, de meerderheid. Weinigen gelukte het den nobelen eenvoud van de mooie Grolier-band en na te bootsen. De bandornamenten verdwijnen bijna in onmogelijke wendingen en de verdere versiering is te overladen.

De beste zijn, die waarop een cartouche in 't midden is en waaruit een weelderig ornament ontspringt.

De minste soort is wel die, waaruit de versiering bestaat in een streng gehouden middenstuk en vier dito hoeken. Dit soort gaat bij sommige schrijvers ook wel voor genre Grolier door, hoewel zij niet 't minst te vergelijken zijn bij de zeer merkwaardige ornamenten van dezen kunstenaar.

Het verval van den Grolierstijl toont een nieuwen dessin vorm aan. In een bijzondere groep behooren de

banden van Hendrik II 1518—1559 en zijn maîtresse Diana de Poitiers.

Hoewel hij met Cathérine de Médicis getrouwd was, leefde hij publiek met een geestvolle vrouw, die hem geheel beheerschte. Volgens haar naam Diana werd zij altijd vergeleken met de Grieksche Godin der jacht en der liefde. Het kasteel van Anet, door den Koning voor haar gebouwd, was een prachtig ingericht jachtslot, een meesterstuk der Fransche Renaissance met grotten en fonteinen, nimfen en jachtattributen, terwijl overal in de ornamentiek pijl en boog, de maansikkel (symbool der kuischheid) en de gekroonde H voorkomen. Ook de banden van zijn bibliotheek werden op dezelfde wijze versierd en kunnen in vier groepen worden verdeeld.

1e. De banden in Grolierstijl, welke fraaier dessins vertoonen dan de meeste Fransche banden uit dien tijd. In het medaillonvormige middenstuk bevindt zich een klein Koninklijk wapen, aan welks ondereinde zich een maansikkel bevindt. Slechts hier en daar vertoont zich een gekroonde H en het monogram, bestaande uit twee omgekeerd aan elkaar verbonden letters D, benevens drie in elkander gevlochten maansikkels.

De tweede groep heeft een groot wapen in het midden, omringd door een eenvoudig bandornament. Daaromheen een rand gevuld met bogen en Renaissance stempels, die gewoonlijk een golfband vormen.

De titel staat bijna altijd boven het wapen en overal staan gekroonde H en de reeds genoemde omgekeerde D, maansikkels, boog en pijlkoker, welke twee laatste minder voorkomen dan de eerste. Teekenend

voor deze banden is bovendien, dat in de vier hoeken van den rand groote spijkers geslagen werden, evenals in de monniksbanden, die er echter door latere bezitters uit verwijderd zijn, waarvan de gaten echter nog duidelijk zichtbaar zijn.

De rug is zonder ribben en de boven- en onderkant daarvan vertoonen een ruitvormig lijnennet, gevuld met liëns, H's en maansikkels.

De 3de groep kan met recht Iersch of Keltisch genoemd worden. Het Koninklijk wapen in 't middenveld treedt minder op den voorgrond, Een breede rand, gevuld met inééngeslingerd bandwerk is klaarblijkelijk van de miniaturen der Keltische monniken afgeleid en wedijvert met deze in ingewikkeldheid. Op deze soort komen behalve de andere attributen altijd zeker de boog en pijlkoker voor.

De 4e groep heet niet zonder reden de symbolische. De versiering bestaat bijna uitsluitend uit symbolische figuren en de genoemde attributen. In Quaritch pl. 19 staat één van die soort afgebeeld. Het wapen ontbreekt en inplaats daarvan de drieregelige titel. Boven en onder de maansikkel, verder twee groote lauwertakken, welke het medaillon omringen, onder deze twee pijlen te samen gehouden door een maansikkel. Een dergelijk motief bevindt zich op een band in Bibliothèque Nationale te Parijs. Het wapen van Diana staat in het midden, in den rand verschillende wapens, tropheeën en overal waar het maar mogelijk was heeft de ontwerper maansikkels of dergelijke figuren ingevoerd. Dit ornament, weinig geschikt voor boekbanden, ontleent zijn motieven aan de overdadige versiering der vertrekken van het kasteel Anet. Deze bandengroep dateert uit de laatste levensjaren des

Konings, wat men uit het jaartal van uitgave bespeuren kan.

De banden van zijn gemalin Catherine de Médici toonen een sterken Italiaanschen invloed. Tegelijk met den intocht van deze vorsten in Frankrijk begint het tijdperk der laatste Renaissance. Zij als Florentijnsche en een dochter der Médicis, hield de tradities harer familie hoog en omringde zich door een schare van Italiaansche kunstenaars. Evenwel heeft ze geen kunstbinders uit het land meegebracht, hetgeen de rekeningen van dien tijd uitwijzen.

Hare banden kenteekenen zich door het monogram. Wie de vervaardiger van deze is, kan moeilijk gezegd worden, evenmin als van latere banden. De boekbinder deed niets aan de artistieke versiering. Hij liet dit aan den zelfstandig werkenden handvergulder over en daar de boekbinder het boek afleverde, duldde hij den naam van deze niet op den band, waarom het zeer weinig beteekent, wanneer, wat echter zelden voorkomt het etiket van den boekbinder op het binnenplat van den band geplakt is. Voor kunstbanden werd alleen Marokkoleder gebruikt, dat in Frankrijk gemaakt werd. In Montélimar (Zuid-Frankrijk) waren beduidende leerlooierijen. Ramblet roemt in een zijner werken dit Marokko bijzonder en verklaart dat 't best met het Oostersche kan wedijveren. Voor gewoon werk was het te hoog in prijs, daarvoor werd er een soort bazaar gebruikt. Ook perkament werd door speciale perkamentbinders voor het mindere werk gebezigd. Bekende Parijsche boekbinders en handvergulders uit dien tijd zijn (t.w. de 1ste helft der 16e eeuw) Edmond Lefèvre 1500, Jean de Brie 1510 (boekhandelaar en handver-

gulder), Guillaume Merlin 1530 hand- en sneevergulder, Pierre Roffet 1510 en zijn zoon Etienne Roffet ofle Faucheux genaamd, Haques Rogier 1530, Arnold en Charles Longelier 1535, Jean Bailleux 1544 boekbinder van de Koninklijke rekenkamer, Geoffry Tory, Laurent Thomas 1550, Claude Pipues 1552, hofboekbinder, Jean Cavelier 1557, Richard Breton 1558, Galivet 1560, die zich noemde Religator predictae Universitatis. Na Henri II breekt den tijd aan, waarin de Fransche boekband, wat artistieke waarde betreft, tot diep verval komt. De twee opvolgende Koningen hebben weinig interessante banden nagelaten.

Van Frans II zijn er in 't geheel geen bekende, waarvan zijn korte regeeringstijd van 17 maanden zeker wel de oorzaak is.

Onder Charles IX begonnen de handverguldters de verstrooide letters, welke wij reeds op de banden van Henry II gezien hebben, te vermenigvuldigen en regelmatig naast elkander te drukken. Dit semi van fleurs de lis letters bestaat uit dubbele C voor Charles IX en dubbele M voor Marie de Médicis. Belangrijk is deze semi-stijl niet, ze was goed voor werklieden, die de scheppingsgeest van hun voorgangers verloren hadden en toen deze gemakkelijke stempelvulling verkozen. Dit tijdperk was ook niet geschikt voor een rustige ontwikkeling der kunst-industrie.

Bloedige twisten heerschten tusschen Katholieken en Hugenoten, welke in den Bartholomeusnacht eindigden, overal vond men samensweringen, overal waren er burgeroorlog en godsdienstvaar.

Omstreeks dezen tijd, 1578, leefde te Parijs de zeer bekende Nicolaas Eve. Hij gaf verscheidene boeken

uit, op welker titel hij zich noemt: „Boekhandelaar der Parijsche Universiteit en boekbinder des Konings.” Met Le Gascon is hij wel de bekendste boekbinder, doch de roem van beiden is onverdiend (over Le Gascon zie later).

Eve wordt genoemd als de vervaardiger der fraaie banden met geometrisch bandwerk, lauwertakken en spiraalstempels, de zoogenaamde fanfarebanden. Dit wordt echter door geen enkel feit bewezen. Ten eerste is hij slechts bekend als gewoon boekbinder en niet als doreur. Ten tweede is één band bekend door hem geleverd. (*Livre des Statues et Ordonnances de l'ordre du Saint Esprit*), verschenen in 1578. Als Koninklijk boekbinder werd hem opgedragen een aantal exemplaren in te binden. Zijn rekening is bewaard gebleven en luidt als volgt: „Aan Nicolaas Eve, planeerder, boekbinder en boekhandelaar des Konings, 47½ kroon voor het planeeren, vergulden en snêe vergulden van 42 boeken; „*Livre des Statues enz.*” ingebonden en bedekt met oranjekleurig levantijnsch marokko, versierd op eene zijde met het wapen C.M. in goud, op de andere zijde dat van Frankrijk en Polen en in de vier hoeken monogrammen, verder vlammen en banden van oranjekleurige en blauwe zijde, volgens verordening van den heer kanselier van den 26sten en quitantie van den 27sten December 1597 XLVII ½ kroon.”

Een dezer exemplaren bevindt zich in de Bibliothèque Nationale de Paris en is in Gruell's Manuel afgebeeld. Deze band doet evenwel in 't minst niet denken aan de mooie fanfare banden. Zijn zoon Clovis gaf verscheidene werken uit en treedt eerst 1596 op. Hij droeg de titel van: „Relieur ordinaire du Roi.”

Verder was hij van 1602-1604 administrateur van het gilde en overleed in 1634 of 1635. Van hem is eveneens een band bekend in 1619 aan het hof geleverd. Ook deze is met een Semi van fleurs de lis en gekroonde L's bedrukt.

De meeste banden van Koning Hendrik III dragen een eigenaardig en interessant karakter. Hij was een zeer devoot en zwaarmoedig vorst.

Enkelen schrijven dit aan een mislukte liefde uit zijn jeugd. Hij was zeer verliefd op Anna van Cleef, Princes van Condé, die vroegtijdig stierf. Dit heeft hem diep getroffen en hij droeg de beeltenis dezer Princes van Condé in een medaillon om den hals. Toen hij zich in den rouwtijd voor 't eerst in 't publiek vertoonde, was hij in zwart fluweel gekleed, geheel bedekt met geborduurde, zilveren doodshoofden. Zelfs zijn schoenen vertoonden dit symbool en zijn banden ademden denzelfden geest. De versiering bestond uit een eentonig, geometrisch bandwerk, dat nooit gekleurd of ingelegd is. In het medaillonvormig middenveld het kruisigingsbeeld, op den rug in het midden een doodshoofd en in 't ondervakje „*Mementi mori*” of de spreuk: „*Spes mea Deus*”, d.w.z. „Op God mijn hoop.”

Op een band in Brunet, plaat 67, is de oude semi vorm behouden: een breede rand omringt denzelfden. Hierin zijn verschillende symbolische figuren afgedrukt als: menschenhoofden, kraaiende hanen, kanonnen met fakkels, door handen vastgehouden, bekers, harten door twee pijlen doorboord, handen, waaruit een plant opschiet, handen met zwaarden, symbool van een afgesneden leven, en doodkisten.

In 't midden ook het beeld der kruisiging en in de

vier hoeken doodshoofden en doodsbeenderen en verder een semi van tranen. De stempels zijn speciaal voor deze banden gegraveerd, daar geen boekbinder wel een dergelijke collectie bezitten zal. Veel mooier zien er de fanfarebanden uit, volgens Thoinan, „*La Reliure française*” danken zijn naam aan Thouvenat. Deze bekende boekbinder uit het begin van die eeuw, interesseerde zich voor het binden van een werk van 1613: „*Les fanfares*” enz. De vergulding van dezen band was gelijk aan den inhoud en Thouvenat noemde deze stijl voortaan: „*Style à la fanfare*,” een naam die dus feitelijk niet de minste reden van bestaan had. De vervaardiger heeft het geometrisch bandwerk van Hendrik III aangenomen, ja somtijds nog ingewikkelder gemaakt en de kleine boogvormen en veelhoeken met stempels gevuld. Het medaillonvormig middenveld is meestal opengelaten of in enkele gevallen is er een wapen of titel in aangebracht. In de grootere vakken van de indeeling ontspringt een aardig, spiraalvormig en elegant ornament. In de overige vakken vindt men lauwertakjes en hier en daar zeer kleine madeliefjes. Het voorkomen dezer bloempjes heeft aanleiding gegeven tot de meening, dat Marguerite de Valois deze banden gevuld met haar naambloempje in zwang heeft gebracht. Deze fanfare banden behooren tot de rijkste, die er zijn.

Bemerkingswaardig omtrent dezen band is nog dat de hooge ribben geheel zijn weggelaten en de gladde rug in den stijl van het plat versierd is.

Eigenaardig is het, dat juist omstreeks den tijd, waarin deze stijl in gebruik komt, de Koning den 7den September 1575 een verordening uitvaardigde, waarbij slechts veroorloofd werd een gouden titel, een

kartellijn en een Ex-libris ter grootte van een franc op den band te brengen.

Beroemde meesters uit dien tijd waren; Chapon 1552, Desfois 1582, Jean de Bordeaux 1569, Gadoullean 1582, Du Mais 1596, Guiffeur 1582, Griffard 1596, De Courbes 1586, Leroy 1599.

Omstreeks 1596 komt behalve de stijl à la fanfare een nieuw genre in de mode, de stijl à la branchage. In dezen twijgenstijl is een band voor de Koningin Marguerite de Valois versierd. Op de voorzijde staat in een medaillonvormig titelveld van lauwerkransen het wapen der Bourbons. Op de achterzijde bevindt zich een bloemtakje omgeven door de spreuk „*Expecta non elutus*”. Verder is het voorplat gevuld met verschillende soorten bloemen, vooral madeliefjes (*marguerites*). Verder is het geheel omgeven door een rand van palm- en andere bladertakjes. De rug is op dezelfde wijze versierd.

Dit voorkomen van bloemen op banden uit dezen tijd is zeer karakteristiek. Op sommige banden is het semi van leliën behouden. Uit den hoek komen takjes en het titelveld wordt gevormd door saamgebogen takjes, die ook den rand vormen.

Deze bloemversiering toont ook aan, hoe zeer de kunstgeschiedenis van den boekband nauw samenhangt met den toestand van den toenmaligen staat. De banden uit den tijd van Hendrik III bijv. toen Frankrijk uitgeput was door burgeroorlogen, zijn stemmig, vooral de semivorm toont aan, hoe weinig ornamentale kracht de vergulders toen konden ontwikkelen.

Tijdens Hendrik IV genoot Frankrijk een tijdperk van betrekkelijk lange rust. In dezen tijd komen de

fanfarebanden in zwang en het reeds genoemde gebruik van bloemen is eveneens kenteekenend.

Italië was onophoudelijk in oorlog met Frankrijk, Nederland en België ook en uit geen dezer landen zijn dan ook uit dien tijd banden bekend, die eenige kunstwaarde bezitten.

In de eerste twintig jaren der 17e eeuw liet men de plantenmotieven geheel weg en gebruikte inplaats daarvan een aantal kleinere en grootere spiraalvormen. In het begin bestonden die spiralen geheel uit puntjes, waaraan zij den naam van Pointilleerstempels ontleenen. Van deze banden bestaan vier soorten. De eerste zijn geheel met deze stempels gevuld. De tweede vertoonen ze slechts hier en daar vooral in de hoeken en als uiteinden van het bandwerk. Bij het derde soort verdwijnt het bandwerk geheel. In het midden wordt dikwijls met bogen een roset gemaakt, terwijl talrijke stempels op vier plaatsen daaromheen een breed ornament vormen. De vierde en jongste soort voegt aan den buitensten rand een tweede toe, die aan de vier zijden in het midden gebogen is. De aanwending van stempels op deze soort is zeer gering, terwijl ook in den vorm der stempels verandering komt. Het begin van de spiraal wordt niet meer aangeduid door puntjes maar door een lijn, terwijl alleen de uitlopende takjes gepointilleerd zijn. De naam van deze is „mélange de pointilleer." Bij Pointilleer-bandens komen ook de breede fileten voor den rand meer in 't gebruik.

De vervaardiger dezer banden heet bijna algemeen Le Gascon, behalve Eve de meest bekende naam in de kunstgeschiedenis van den boekband.

Aanleiding daartoe vond men in het beweren van

een heer de Gaignieres. Deze bezat een boekje „Guirlandes de Juille”, dat door Le Gascon ingebonden en verguld is. Deze zegsman leefde echter 50 jaar later en heeft de naam alzoo van hooren zeggen. Dit bandje is nog bewaard gebleven en vertoont een semi van S en L, welk dessin niet het minst aan de mooie pointilleer-banden herinnert. Het is evenwel zeker dat hij geleefd heeft. Thoinan in zijn „La reliure française” heeft het bewijs er van geleverd. In 1622 bond Gascon (niet Le Gascon) het missaal van het gilde in. Men betaalde hem de kosten van het leer terug. Op deze post staat niet verder aangeduid dan dat het Maroquin incarnaal geweest is.

Interessant is een correspondentie van twee geleerden Peirex aan Dupuys luidende: „Dupuys aan Peirex 12 April 1637.”

„Gij verwondert mij zeer met het beweren, dat de Opostula bellarmi in de letters gesneden zijn, want Le Gascon heeft ze behandeld en zoo iets gebeurt hem nooit in zijn leven enz.”

Voorts deelt Thoinan een bewijs voor de bekwaamheid van Le Gascon mede in een citaat uit een brief van de Thou aan Pierre Dupuys dato 25 Februari 1629: „Ik heb 3 of 4 Arabieren gekocht, waaronder één zeer mooie bijbel en een der schoonste Korans, alle in levent leder. Zij kosten mij ongeveer 20 kronen en de Turksche schrijver van den Consul, die er mij opgewezen had, verzekert mij dat ze wel zestig waard zijn. De bijbel is een beetje oud, maar zooals hij er uitziet, zal de band u wel bevallen en ik geloof zeker, dat Le Gascon moeite zal doen, de vergulding na te bootsen.”

Uit dezen brief vernemen we dus, dat Le Gascon

boekbinder en handvergulder was, doch overigens zijn er van hem niet veel bijzonderheden meer bekend geworden.

Met zekerheid wordt de naam van den vervaardiger van één dezer banden vermeld, namelijk: „Florimond Badier.” Gruell vond in de Bibliothèque Nationale een prachtig gedoubleerdenband in rood Marokko. Op de binnenzijde vond hij in kleine letters den naam „Florimond Badier fecit”. Deze band is één der vele, die voor Le Gasconsche zijn doorgegaan. Een elegant bandwerk vormt verscheidene vakjes, welke met groen en matgeel marokko en gemarmerd kalfs- leder zijn ingelegd. De pointilleerstempels vormen gevoelige motiefjes, die ook het bandwerk aangenaam afwisselen. De doublure is geel marokko zonder bandwerk, maar met rijke ornamentale vormen van pointilleerstempels en met rood en groen ingelegd leder afgewisseld. Evenals op de buitenzijde komen menschenlijke kopjes voor, die men het kenteeken van Le Gascon genoemd heeft en waarin men zelfs wel zijn portret heeft willen zien.

Florimond Badier werd den 30 November 1630 bij Jean Thomas, handvergulder, als leerling aangenomen. Hij werkte eenige jaren als knecht en huwde de dochter van den boekbinder Jean Gillede. Den 6den Juli 1645 werd hij ingeschreven als meester en ving toen zijn loopbaan als handvergulder aan.

Thoinan stelt de vraag: Was Le Gascon (de Gasconjer) niet de bijnaam van Badier? Vooral daar Florimond de naam van een heilige uit Gasconje is en de boeken van Dupuys in de Bibliothèque Nationale die zich zeer voor Le Gascon interesseerde, met Badierstempels verguld zijn en ook daarop de reeds

genoemde kopjes voorkomen. Hij schijnt dus geheel gescheiden te moeten worden van Gascon, die in 1622 het missaal van het gilde inbond, waaruit kan worden opgemaakt, dat hij onder zijn collega's zeer gezien was. In dien tijd van Badier kwam het marmeren van papier en leder in gebruik. De witte schutbladen werden vervangen door gekleurde, waarop in den marmerbak een grove kamsnede gemaakt was.

Op gelijke afstanden werd de eentonigheid der rechtlopende kammen onderbroken door krullen. Het marmeren van het leder was zeer primitief en bestond oorspronkelijk uit gewoon vlekken. Dit komt echter bij de Fransche banden zeldzaam voor. Er heerschte omstreeks dien tijd ook een eigenaardige strijd onder de boekbinders in Parijs.

Daar leefde in het jaar 1600 een zekere Pigorreau, als meester in handvergulden ingeschreven. Hij had twee leerlingen, Balagny en Macier genaamd, die na hun leertijd eveneens het diploma als meester ontvingen. De eerste joeg eens een leerling weg, wiens vader zich daarover bij het gildebestuur beklagde. Men scheen het toen niet erg op de handvergulders voorzien te hebben, vooral niet als zij er een boekhandel bij hadden. Vandaar dat het gildebestuur, niettegenstaande Pigorreau zich voor zijn vroegeren leerling interesseerde, met toestemming der Parijsche rechtbank, drie maal in 2 jaar tijd en aan Balagny en aan hem zelf verboden een boekhandel te drijven. De omstandigheid, dat zij, behalve boeken, ook laarzen verguldden, bezorgde hen den spotnaam van laarsvergulders. Het tweetal protesteerde tegen dezen dwang, tot dat in 1622 het parlement een verordening gaf, dat ze in het gilde zouden blijven en waarbij zij

benoemd werden tot boekhandelaar en handvergulder der stad Parijs. Op zijn uithangbord zette Pigorreau toen: „En dépôt des ennui, je pousse mon bonheur.”

De Badierstijl bleef lang in Frankrijk in 't gebruik. Toen hij verbasterde en plaats maakte voor een nieuweren, zonk met zijn verdwijnen de Fransche kunstband ver weg, om eerst in onze dagen zijn vorigen glans weer te verkrijgen.

Boekbinders, die in de tweede helft der 17e eeuw in Frankrijk gezien waren, zijn Jean le Mire, in 1630 als meester ingeschreven, gestorven 1671; Claude le Mire, gewoon boekbinder des Konings, gestorven 1698; Pierre Michon, zeer bekend in zijn tijd als meester ingeschreven 1664; Jérôme Mucier, ingeschreven 1639; Eloy Levasseur, werkte zonder officiële aanstelling voor de Nationale Bibliotheek; hij wordt gerekend onder de beste vaklieden van zijn tijd, welke verdiensten aan Roland Audan, ingeschreven 1660, eveneens mag worden toegekend; Jean Cusson, ingeschreven 1630, wordt eveneens zeer geroemd.

Handvergulders uit dien tijd waren François Giffard, ingeschreven 1691 en de reeds genoemde Pigorreau, Balagny en Mucier. Daar de gildevoorschriften het intreden van zoons of schoonzons zeer bevoordeelden, had men in dezen tijd talrijke boekbinders familiën, waar het vak als 't ware erfelijk was. De bekendste zijn wel de familiën Ruette en Boyet. De eerste had als hoofd der familie Macé Ruette, deze geldt als uitvinder van het gemarmerde papier en van het geel gemarmerd marokko.

In 1598 als leerling ingeschreven, werd hij na den dood van Clovis Eve aangesteld tot koninklijk boekbinder. Zijn zoon Antoine, geboren 1609, werd in

1637 als meester ingeschreven en volgde zijn vader op, terwijl hij eveneens de jaarlijksche gratificatie van 100 livres verkreeg. Lodewijk XIV schonk hem in 1650 een woonplaats in het Palais Royale.

Van de familie Boyet is Luse-Antoine de bekendste. Hij werd er van beschuldigd, dat de bekoming van zijn meesterbrief niet in orde was, welke beschuldiging hij wist te weerspreken. Slimmer was voor hem een bezoek der politie, die verboden boeken in zijn werkplaats ontdekte, wat hem een boete van 3 livres bezorgde. Hetzelfde jaar echter werd hij tot koninklijk boekbinder benoemd.

Bij zijn dood in 1733 bevonden zich in zijn werkplaats 2 groote persen met hefboom, 1 groote werktafel en 4 kleinere, 4 blokpersen, 2 klopsteen, kachel en klok en natuurlijk een aantal boeken om te worden ingebonden, welk materiaal voor dien tijd nog al groot genoemd kan worden.

DE ENGELSCH E BOEKBAND TOT AAN DEN ROCOCOTIJD

Duitschland en Engeland hebben, wat de oude boekband aangaat, zeer veel overeenkomst. In beide landen bleef de blinddruk eeuwenlang in 't gebruik. Eerst laat verschijnt de handvergulding, doch geen van beiden is het gelukt een origineele stijl voort te brengen, die, wat kunstwaarde betreft, met de Fransche en Italiaansche Renaissance kan vergeleken worden. Evenals de varkenslederen de nationale Duitse band is, is de geborduurde die der Engelschen.

Fluweelen banden waren reeds vroeg in Engeland in gebruik. In 1427 bepaalde Lady Fitzhugh dat twee harer kinderen boeken in rood fluweel gebonden zouden krijgen. Het oudste voorbeeld van geborduurde fluweelen banden bevindt zich in het Britsch Museum te Londen. Het boek is uitgegeven in 1471 en karmijnrood satijn gebonden.

Op een blauw middenveld is een heraldieke leeuw gebordurd, verder fijne ornamenten van zilver en gouddraad. Vooral onder de regeering van Koningin Elisabeth was deze band veel in gebruik. De maagdelijke Koningin gaf zelf het voorbeeld en borduurde

verscheidene boekbanden, waarvan enkele nog zijn behouden.

Dit borduurwerk werd natuurlijk door vrouwen gemaakt. Een boekbindersrekening uit 1480 is nog bekend. De papierhandelaar Peers Banduyn kreeg in dat jaar 20 shillings voor het inbinden, bekleeden en sneevergulden van een boek. Het inbinden en bekleeden van 3 boeken kostte 6s. 8d, het overtrekken van twee boeken kostte 3s. 4d, vooral voor dezen tijd waren dit enorme prijzen. Vreemd genoeg kwamen op de binders-rekeningen van het koninklijke huis niet de uitgaven voor van fluweel, zijde, tresteekeken, knopen, sloten en nagels, maar deze posten werden afzonderlijk op de rekening der kleedkamers gezet.

Tegelijk met den fluweelen band was ook de blinddruk algemeen in Engeland. De uitvinding der boekdrukkunst was hiervan de oorzaak. William Caxton richtte in 1477 de eerste boekdrukkerij in Engeland op en werkte in Westminster Abbey met zeer veel succes. De banden van zijn boeken zijn zeer eenvoudig. Het ruitvormig net is gevuld met draken en gestyleerde rozen. De boekdrukkers drukten dikwijls hun vignetten of beginletters op den band. Van Richard Pynson is een boek in het Britsch Museum dat de letters R. P. draagt.

De band is tweemaal bedrukt met een grooten stempeel, voorstellende een wapen met helm en adelaar, benevens een klein schildje, waarop R. P., vastgehouden door twee engeltjes. Een smalle rand van tuberrozen en duivenranken scheidt deze platen.

Kenteekenend voor den Engelschen blinddrukband is het bijna uitsluitend voorkomen van heraldieke ornamenten.

Oude bekende Engelsche boekbinders uit dien tijd zijn: Wynkyn de Worde; Allard Noell; Nicolaas Spirinch (Cambridge); Theodore Rood (Oxford); Rigard Land; Gerard von Aproken; Jean Moulin.

In 't jaar 1538 deed de Engelsche kunstband een groote schrede voorwaarts. Een ondernemend boekdrukker, Grapon, begon in dat jaar aan een groote bijbeluitgave. Daar er in Engeland niet genoeg materiaal te vinden was, kocht hij in Parijs persen, letters en papier, en huurde hij tevens eenige gezellen, waaronder boekbinders.

In drie jaar leverde hij zeven uitgaven af, te samen ongeveer 17500 folio's. Een groot deel hiervan werd ingebonden verkocht en door de gehuurde boekbinders werd men bekend met de vorderingen der Fransche boekbinderij.

Toch zijn de meeste boekbinders ook boekdrukker en boekhandelaar tegelijk. John Reynis was in 1527 boekdrukker, boekbinder en boekhandelaar voor Hendrik VII en Hendrik VIII. Deze heeft voor zijn tijd eenige goede banden nagelaten.

Zijn kenteeken bestaat uit twee kleine schildjes waarop zijn monogram en beginletters gegraveerd zijn. Andere bekende personen uit dezen tijd zijn Michael Loble; William Hill, John Toye en Thomas Berthelot.

Zeer voordeelig was voor den Engelschen boekband een verordening van het parlement in 1533, dat niemand een boek in bordpapier, in leder of perkement gebonden in het Koninkrijk mocht importeerén. Omstreeks dezen tijd dringt de rijke versiering der Renaissance in Engeland door; vooral werden de Grolierstempels veelvuldig nagegraveerd, tenminste

in het Britsch museum zijn een aantal banden waarop deze voorkomen.

Een band van Koning Hendrik VIII b.v. heeft de zelfde rand en stempels als een zeer bekende Grolierband, alleen het samenvoegen ervan doet het onderscheid duidelijk uitkomen.

Ook de beide medailons Plato en Clio voorstellend, zijn den Grolierstijl geheel vreemd.

Een ander boek vertoont ook deze stempels, doch in geheel afwijkend dessin. Deze beide boeken zijn uitgegeven in 1540 en 1546, dus omstreeks den tijd, waarin de handvergulder, die voor Grolier werkte, geleefd moet hebben.

Op enkele uitzonderingen na zijn deze imitaties niet in staat de oorspronkelijke meesterwerken te overtreffen. Er is uit deze periode een Engelsche band afkomstig, die zeer dikwijls tot de werkelijke Grolierbanden gerekend wordt. Een cartouche staat in het midden en 4 stempels in de hoeken. Deze zijn diep ingedrukt en komen niet het minst overeen met het semi, waarmede de overige ruimte gevuld is. Waarschijnlijk vanwege de moeilijkheid om ze te maken komen Grolierbanden tamelijk weinig in Europa voor. Heraldieke ornamenten blijven op den voorgrond treden.

In het Britsch Museum is een collectie banden, behoord hebbende aan leden van het Koninklijke huis, waarop zij zelf op onaangename wijze de geheele ruimte vullen. De banden afkomstig van den prins van Wales, zijn bedekt met in goud en zilver gedrukte wapens, tuber (heraldieke) rozen en struisveeren (zijn wapenteeken), die zoo groot van vorm zijn in verhouding van het boekformaat, dat alle kunstwaarde verdwijnt. Dezelfde fouten vertoonen ook de banden

voor Robert Dudley vervaardigd. Het wapenteeken van dezen graaf van Leicester, een geketende beer, die in een boom klimt, benevens de letters R. D., beheerschen den geheelen band.

Voor den Koning James I werkte in 1650 de Schot John Gibson te Edinburg, die als hofboekbinder 20 Schotsche livres ontving. Men schrijft hem een karakteristieke stijl toe waarin verscheidene boeken des Konings gebonden zijn. Hij heeft vele gestyleerde planten-ornamenten gebruikt. De grillige bandvormen zijn met kleurig leder ingelegd. Vooral zijn stempels geven een mate van oorspronkelijkheid aan, die vóór hem in Engeland niet werd gevonden. Enkele wendingen van dit bandwerk herinneren aan de fanfare. Deze stijl werd later in Schotland inheemsch en bereikte zijn hoogte punt in de 18e eeuw.

De Stationers Company (het gilde der boek-industrie) schreef in dezen tijd niet alleen het inbinden der boeken, maar ook de soort van banden voor. Een boekdrukker William Hill werd beboet wegens het inbinden van boeken in perkament, wat streed met de verordening van het gilde. De vakgenooten waren evenwel met deze bepaling niet erg tevreden.

In 1637 boden de boekbinders van Londen den aartsbisschop Land een verzoekschrift aan, waarin zij verzochten te bepalen, dat geen boek buitenslands gestuurd mocht worden om in te binden en dat een vaste prijslijst in de gildenzaal zou worden opgehangen, die dan ook door de boekbinders streng zou gevolgd worden.

In 1626 mengde zich onder de boekbinders een eigenaardig element. Te Littlegidding, een klein dorpje, vestigde Nicolaas Ferrar met zijn familie een

protestantsche stichting, die door de naburen wegens het overheerschende vrouwelijke element het protestantsche nonnenklooster genoemd werd.

Om de inwonenden werk te geven, liet hij een bekwamen boekbinder komen, die hen alles leerde wat tot het vak behoort, benevens miniatuur schilderen. Na een jaar versierde Ferrar een nieuw testament met miniaturen en een aardigen band en naar dit exemplaar werden er verscheidene gemaakt, die aan vrienden geschonken werden.

De boeken maakten een ware sensatie, zoo zelfs dat Koning Karel I een dergelijk exemplaar wenschte te bezitten. Een nicht van Ferrar, Mary Collet, vergulde deze banden. Het Britsch Museum bezit 2 exemplaren, die beide zeer soliede gebonden zijn. Het eene, in folio, is genaaid op tien ribben. De vergulding van het bruin marokko leder is voor dien tijd uitstekend te noemen. Een aardig fileet omringt een patroon, bestaande uit kleine ruitjes. Deze zijn deels met stempels, deels met gearceerde lijnen gevuld.

Het andere exemplaar is den Koning ook aangeboden en door Mary Collet ingelonden. Het is, evenals het eerstgenoemde, op snede verguld en van marmeren schutbladen voorzien. Ook deze bandvergulding is zeer goed en regelmatig en de schikking der stempels toont sterk den vrouwelijken invloed. In 't midden staat een roset, die door zijn talrijke fijne stempeltjes er als kunstwerk uitziet. Het vierendeel dezer roset vult ook de hoeken. Een bandvorm gevuld met kleine stempeltjes loopt over het geheele plat, terwijl het regelmatig semi van kleine rosetjes afgewisseld wordt door stempelvullingen.

Eigenaardig zijn de borden gemaakt: aan den

voorkant zijn deze opgevuld met een breede strook, zoodat deze eenigszins over de snee hangt.

Behalve de banden en de reeds genoemde Schotsche banden, volgen de Engelsche boekbinders trouw de voortbrengselen der Fransche kunstindustrie, doch steeds met eenig verschil.

Wanneer we den origineelen fanfareband met de Engelsche navolging vergelijken, blijkt alras dat het overladene dezer nog vergroot is.

De Fransche fanfareband heeft als rand een drieliijn, de Engelsche binder heeft deze afsluiting niet voldoende geacht, maar er een rol naast gezet. Het reeds zoo gecompliceerde bandwerk wordt vermeerderd door talrijke puntjes.

De navolging der branchage- en pointilleerbanden in de Engelsche kunstindustrie had evenmin veel succes.

Toch was er anders wel liefhebberij genoeg voor mooie banden in Engeland. De Bisschop Casin, een groot liefhebber, gaf zelfs eenige aanwijzingen aan zijn binder Hugh Hutschinson. In een brief aan zijn secretaris schrijft hij: „wanneer de boeken geheel verguld zijn, moet er een stuk geel leder opgeplakt worden voor het ex. Libri, evenals op de banden van perkament of papier. Hetzelfde moet gedaan worden aan banden, die niet geschikt zijn voor drukken. Het vergulden zal beter gaan als Hutschinson het leder meer uitdunt.”

Deze Hutschinson en Noell waren de bekendste Engelsche binders uit de tweede helft der 17e eeuw, die vooral pointilleerbanden hebben nagevolgd.

DE BLOEIPERIODE DER HOLLANDSCHE KUNSTBINDERIJ

Holland behoort tot de landen waar de ontwikkeling der Kunstbinderij het langst op zich heeft laten wachten. Van de hooge vlucht, die de Renaissanceband elders nam, kan men in ons land weinig, ja niet 't minst bespeuren. Vergulde banden komen eerst voor in de 17e eeuw, terwijl voor dien tijd de met rollen volgedrukte kalfs-
lederen band heerschte.

Het eerste boek der Leidsche Universiteitsbibliotheek, door Prins Willem I in 1575 geschonken, de Polyglottenbijbel, is in kalfsleder gebonden en op de zelfde wijze versierd.

De oorzaak van dit achterlijke moest waarschijnlijk gezocht worden in den 80-jarigen oorlog en het volkomen ontbreken van een hof. De eenige merkwaardige band uit de 16e eeuw is een kantoorboek op de Theysius-bibliotheek te Leiden. Deze is een zoogenaamde Russische band en heeft slappe borden, terwijl na het overtrekken de rug nog eens vastgenaaid op vijf lederen strooken, die op het plat overslaan en daarop met groene veters bevestigd zijn. Een zeer breede klep, die de helft van het plat bedekt, wordt

door middel van een breede lederen strook daarop met veters vastgeregen. Deze eigenaardige vorm van kantoorboeken was in dien tijd zeer algemeen.

De versiering in blinddruk van dezen band bestaat uit een zeer goed gelukte compositie van Venetiaansche stempels, iets waardoor men haast aan zijn Hollandsche oorsprong zou gaan twijfelen. Ook in het Rijksmuseum zijn dergelijke fraaie kantoorbanden te vinden.

Met Magnus Hendrikszoon begint de eigenlijke Hollandsche kunstbinderij te bestaan. Deze merkwaardige vakgenoot werd door Willems tijdens zijn studiën over de Elzeviers ontdekt.

Hij werd in 1610 te Amsterdam geboren, huwde in 1634 en werd het volgende jaar als meester in het gilde opgenomen.

Zijn optreden had plaats in het bloeitijdperk der Republiek. Een breede rij van schilders schiepen met het penseel meesterwerken, welke steeds groote bewondering vinden.

Dichters als Vondel, Bredero, Hooft en anderen verrijkten de letterkunde. Prachtige gebouwen werden opgetrokken. Te land en niet het minst ook ter zee behaalden Hollanders talrijke overwinningen, die het kleine landje tot één der machtigste staten van Europa verhieven. Honderden handelsschepen vertoonden op alle zeeën de vaderlandsche vlag en in de beurzen der energieke handelaars vloeiden enorme sommen, die oorzaak waren dat zij machtiger dan menig vorst, zich met een overmatige weelde omgaven. Dit was de gouden tijd waarin onze Magnus leefde en werkte.

Magnus Hendrikzoon moet heel zeker in Parijs

gewerkt hebben, want de techniek zijner banden is door en door Fransch.

Het juchtrood levant leder, dat nog nooit in Holland gebruikt was, is door hem in zwang gebracht. Met volkomen zekerheid is dit echter niet vast te stellen, daar 't ook kan zijn dat hij naar Fransche modellen werkte, want Florimond Badier, wiens banden hij het meest gebruikte als voorbeeld, werd eerst in 1645 meester, toen Magnus reeds 10 jaren als zoodanig in het gilde was ingeschreven. Evenals de groote uitgevers te Amsterdam, zooals Blaeu en anderen, die de gewoonte hadden vignetten en lettersoorten uit Parijs te laten komen, kan ook Magnus zijn fileten en stempels vandaar betrokken hebben. Daar tegenover staat echter dat de eerste bekende band van hem eerst in 1649 is uitgegeven en het feit dat zijn stempels niet alleen in vorm maar ook in afwerking verschillen, toont meer aan dat hij, wellicht aangetrokken door Badiers optreden, eenigen tijd in Parijs heeft vertoefd. Zooals reeds boven gezegd, komt er met het optreden van Magnus leven in de Nederlandsche kunstbinderij. Hij beschilderde sneden, iets dat, evenals de kantverguldin^g aan den binnenkant der banden, door hem werd ingevoerd.

Het is moeilijk te zeggen welke genre van banden hij het meeste maakte. Ze zijn meestal verschillend.

De oudste hebben een rand van fileten en het langwerpige middenvak is geheel gevuld met gepointilleerde spiralen.

Dan volgt een strenge imitatie van Badier.

Geometrisch bandwerk en pointilleerstempels in de hoeken. De eigenaardigste bandengroep begint ongeveer 1660. Hierop zijn de pointilleerstempels geheel

weggelaten en hebben plaats gemaakt voor zoogenaamde *mélange de pointillier*.

Ook komt op deze banden een eigenaardig fileetje voor van plantenornamenten en vogeltjes.

Met deze *mélange de pointilleur* componeerde hij een aantal *dessins*, die, al zijn ze uit ornamentaal oogpunt niet altijd even onberispelijk, toch voor dien tijd door hun afwisseling zeer interessant zijn en Magnus Hendrikszoon tot den gelijke van de eerste Fransche kunstbinders zijner eeuw stempelen. Hij bezat ongeveer 50 à 60 stempels en minstens 10 fileten, welke getallen voor dien tijd tamelijk groot zijn.

Magnus heeft niet alleen kunstbanden gemaakt maar ook zeer vele uitgaafbanden.

In Amsterdam werden honderden kerkboeken en godsdienstige geschriften uitgegeven.

De joodsche drukkers leverden eveneens honderden exemplaren Hebreeuwsche gebedenboeken af, die voor een deel in heel leder gebonden werden.

In 1643 gingen Magnus en Jan Hendriksz met twee kooplieden een contract aan om voor hen 8000 boeken „*Magsoa*” te binden, gepapt en met rood bazaarleder beplakt, in vier partijen te leveren. Telkens 1600 borden en garenbanden en 400 met sloten binnen 6 weken te leveren.

De eerste tegen 5 stuivers en 1 duit (thans f 1.—), de andere tegen 6 stuivers en 1 oortje (thans f 1.25). Dit soort bandjes treft men zeer veel aan. Enkele dier *relieurs commerciales* zijn zeer eenvoudig, maar niettemin elegant. De meest voorkomende zijn in rood leder, waarop twee randen van drie lijnen, terwijl aan de vier hoeken van den binnensten rand een fijn uitlopend stempeltje staat.

Een ander soort zijn die in gevlekt leder, waarop een smalle dubbellijn en een fileet een rand vormen, met een stempel in de hoeken, die gewoonlijk viermaal in 't midden is afgedrukt. Ze zijn echter zeer onzuiver afgewerkt en behooren daarom ook tot de minst mooie. Ook is er nog een soort waarbij alleen de ruggen met eigenaardige carrées zijn versierd en de platten geheel ledig zijn gelaten.

Als men alle bekende Magnus banden op een rij kon liggen, zou men het enorme verschil in de uitvoering kunnen opmerken.

Het kleinste aantal slechts is zuiver afgewerkt en bij de min mooie zou men vooral door de stempeltjes tot de conclusie moeten komen dat ze niet door Magnus zelf verguld zijn.

Specimina van deze soort vindt men op de Amsterdamsche en Leidsche Universiteits bibliotheek, terwijl de Koninklijke bibliotheek, de Lakenhal te Leiden en het Britsch Museum te Londen en de Bibliothèque Nationale te Parijs de fraaiste exemplaren bezitten. Het mooiste exemplaar, dat men te Londen vindt, is vooral interessant door zijn algeheele overeenkomst met den inhoud van het boek: een „Missaal Romanum,” met beschilderde snede. Hierop zijn verschillende voorstellingen uit het Nieuwe Testament afgebeeld en door gepointilleerde ornamenten omgeven. Op de kopsnede bij het kapitaalband bevindt zich een neerdalende duif, als symbool des H. Geestes, de boodschap aan Maria en de aanbidding van Christus door de herders in den stal. Op de voorsnede komen voor de drie koningen bij Christus, Christus aan het kruis. met Maria en Johannes aan zijn voeten, en de opstanding. Op de ondersnede is de verschijning van

Christus aan de Apostelen en de hemelvaart van Maria afgebeeld.

Dat ook de zoon van Magnus, Hendrik genaamd, in zijn tijd reeds naam had, toont een brief aan van Daniël Elsevier dato 18 Februari 1679, waarin onder meer voorkomt: „Voor de banden sal goede zorge draghen, die voor den Koninck en de Dauphyn dienen wel in Marokkyn de levant, de andere hoorn als voor dezen sal goede zorgen draghen dat wel zullen ingebonden worden, die in Marokkyn de levant moeten à petit fer verguld worden, dat hier een binder zeer wel doet Magnus genoemd.”

In een anderen brief van hetzelfde jaar schrijft Elsevier: „Het exemplaar voor den Koninck zal in blauw turkschleer à petit fer verguld laten binden en dat voor den Dauphyn uit rood turkschleer; doch mijns oordeels moeten die twee exemplaren op een wijze verguld tenware Ued. 't anders ondonneerde.”

Magnus Hendrikz. overleed in 1674 en werd den 2den Mei van dat jaar begraven. Aangeteekend staat: Magnus Hendriksz. boekbinder in Dirck van Asselsteeg, in de drie boecken.

Zijn reeds genoemde zoon was gedoopt in 1639 en trad in 1633 in 't gilde. Hij was behalve boekbinder ook boekhandelaar. Hadden we den geciteerden brief niet, we zouden er aan twifelen of hij ooit boekbinder geweest was, want twee maanden na zijn vaders dood liet hij de boeken in zijn vaders werkplaats benevens de gereedschappen, waaronder ook de stempels en rollen enz., publiek verkoopen, alsmede ook het uithangbord. Behalve de schrijfboeken kwamen er een honderdtal boeken, deels mooi gebonden, ter veiling. Bij sommige staat in den catalogus de bijvoeging: „Zeer

serieus in een Franschen band." Magnus zelf werd er in genoemd: „in zijn leven vermaard boekbinder."

Deze veiling kon echter geen voortgang hebben, want een knecht van den ouden Magnus verklaarde voor den Magistraat dat het meerendeel der boeken nooit aan zijn patroon hadden toebehoord, maar dat hij ze ter inbinding had ontvangen.

Na veel geharrewar is hem eindelijk toegestaan de gereedschappen en de schrijfboeken te verkoopen.

Deze weinig eerlijke handeling is moeilijk te rijmen met het feit, dat hij boekbinder was, omdat zijn eigen klanten daardoor licht afgeschrikt hadden kunnen worden. Ook dat hij de stempels, rollen enz. verkocht zou hebben, is een nieuw bewijs dat de brief van Elsevier zeer raadselachtig is. Veelbeteekend is ook dat na den dood van Magnus Hzn. zijn stempels nog tot 1720 voorkomen, doch steeds vermengd met andere stempels, die er niet het minst bij passen.

Het best kan men den ouden meester herkennen aan het dessin, dat zich steeds onderscheidt door elegantie, iets dat zijn navolgers met dezelfde stempels nimmer hebben kunnen doen.

In „Oud-Holland" 1892 staat een band gereproduceerd, die aan Bruno Spanceerder wordt toegeschreven. Deze is echter een echte Magnusband. Het etiket van Spanceerder aan de binnenzijde opgeplakt, is er voor den verkoop door een kunstkooper (Horlois, Paardensteeg 3 te Leiden) ingebracht en dit heeft mr. N. de Roever in den waan gebracht dat die band van dezen afkomstig zou zijn.

DE DUITSCHE KUNSTBINDERIJ TOT AAN DEN ROCOCOTIJD.

Zoals we reeds uit de voorgaande hoofdstuk hebben kunnen merken, was Duitschland, evenals Holland en Engeland, een kunstbindersrijk, dat niet met de Franschen en Italianen kon wedijveren. Godsdiensttwisten verwoestten de steden en het groote rijk, in verschillende landjes versplinterd, genoot zelden een tijdperk van duurzamen vrede.

Dit is natuurlijk de oorzaak geweest van de weinige ontwikkeling der kunstbinderij.

Wel was het der alom heerschende Renaissance gelukt ook daar de Gothiek te verdrijven, maar overigens hebben de groote meesters der Duitse Renaissance weinig vrucht van hun arbeid gezien. Albrecht Dürer en Holbein, de twee grootste schilders in dit genre, werden in hun pogingen teleurgesteld, zoodat de laatste zelfs naar Engeland verhuisde, omdat de kunst in Duitschland bevroren was.

Wanneer we dit weten verwondert het ons niet, dat het de kunstindustrie nog slechter ging. De pogingen van Lucas Kranach, die, evenals Holbein, niet alleen modellen van meubels, maar ook van boekbanden

teekende, bleven in dien tijd eveneens zonder succes.

Gelijk in Holland behield ook in Duitschland de blinddruk den boventoon, alleen kwamen in de plaats van Gothische de Renaissance ornamenten. Onder de rollen, waarmede de banden bedrukt werden, kwamen vooral die voor waarop vorsten en heiligenbusten gegraveerd waren.

Dit is de eenige vooruitgang, die de Duitschers in den Renaissancetijd maakten.

Een boek b.v. (zie Quaritch pl. 49), in 1552 voor den Pfalzgraaf Otto Heinrich gebonden, in den tijd dus, dat de Italiaansche en Fransche Renaissance band een zeker hoogtepunt bereikt had, is in varkensleder uitgevoerd, waarop in het midden de beeltenis van den eigenaar en het jaartal in goud staat. Een breede rol daaromheen vormt een schuin vierkant, terwijl een nog breedere, met bijbelsche voorstellingen, den rand vormt, met vier kleine Renaissance stempeltjes in de hoeken en engelenkopjes in goud.

Vier koperen hoeken en sloten doen evenals het bindwerk geheel aan middeleeuwsche banden denken, alleen in Weenen vindt men in het midden der 16e eeuw eenige meerdere sporen van handvergulding, doch de kunstwaarde is zeer gering.

Gelukkig voor de Deutsche kunstbinderij is er op het hierboven gezegde een uitzondering. Onder de regeering van den Duitschen Grolier, keurvorst August van Saksen, zijn banden gemaakt die, al missen zij de bevalligheid der Renaissance, toch de bewondering verdienen, die men hen in Duitschland toedraagt.

August van Saksen werd in 1526 geboren en trad in 1559 als regeeringsvorst op. De regeeringstijd van Vater August is een bloeiperiode voor het Saksenland

geweest. Behalve zijn economische pogingen en zijn zorg voor vrijheid en kunst, toonde hij voor de kunstbinderij groote belangstelling. In het kanselarij gebouw te Dresden, later op de vierde verdieping van zijn paleis aldaar, werd een boekbinderij opgericht.

In 1566 benoemde hij Jacob Krause en in 1578 Kasper Meuser tot zijn hofboekbinders. Hunne aanstellingsbrieven zijn nog behouden en toonen aan, welke zorg hij voor dit vak koesterde.

Deze hofboekbinders bonden niet alleen boeken in, maar waren ook verplicht op vreemde markten, voor rekening van den Keurvorst, merkwaardige banden te koopen. Dunne boeken bonden zij in witte en gekleurde albastzijde, die met dessins van bloemen en vruchtenguirlandes in borduurwerk versierd was. Fluweel werd gebruikt in groen en zwart, het eerste met zilver, het laatste met goud geborduurd.

De groen, rood, wit en blauw gekleurde zijde gebruikte men ook om de banden te doubleeren en hoewel er ook dikwijls kostbaar goudsmidswerk werd aangebracht, hebben ze toch voor ons vak weinig waarde. Van meer belang voor den boekbinder zijn de prachtbanden in handvergulding. Dikwijls staat het vorstelijke wapen in het midden. Is hiervoor geen plaats, of is de aanwending niet gewenscht, dan komen in het midden ornamenten: A.H.Z.S.C. (Aug. Herzog zu Saksen, Churfürst) of ook F.D.H.Z.S. (für den Herzog (Herzogin) zu Saksen) voor.

Het verguldwerk onderscheidt zich van dat wat wij reeds hebben leeren kennen. De vervaardigers der Italiaansche en Fransche Renaissance banden hebben de versiering als één geheel opgevat. De hertogelijke Saksische boekbinders hebben die versiering in drie

onderdeelen gescheiden: rand, hoek en midden ornament of alleen de twee laatste. Doch wat erger is, ze hebben elk dezer deelen afzonderlijk gedacht, zoodat dikwijls niet de minste overeenstemming heerscht. Op enkele banden b.v. bestaat de rand uit een slank-loopenden bandvorm; de hoeken daarentegen zijn zwaar en gedrongen, terwijl het overblijvende met kleine puntjes is gevuld.

Zeer juist is door Paul Adam opgemerkt, dat de vrees voor een niet versierd gedeelte, die op alle Duitsche blinddrukken duidelijk zichtbaar is, ook op hun is overgegaan.

Een gunstige uitzondering vormen die banden, waarop de spiraalvorm voorkomt, die meestal uit het midden ontspringende den geheelen band bedekt en afgebroken wordt door gearceerde stempeltjes, vrij gevolgd naar de Renaissance. Er zijn er zelfs onder deze enkelen die boven dezen stijl uitmunten.

De compositiën met deze stempeltjes zijn daardoor dikwijls zelfs zeer interessant en vormen de beste specimen van den Duitschen Renaissance band.

Ook de snede lieten zij niet onverzorgd. Op het vergulde vlak schilderden zij plantenornamenten, waartusschen ook meermalen het hertogelijk wapen voorkomt. Den Dresdener gildebroeders beviel echter deze hertogelijke liefhebberij niet bijzonder en zij weigerden dan ook hardnekkig de hofboekbinders in hun gilde op te nemen. Wel richtte de Hertog hierover een klachtbrief aan den stedelijken raad, doch tevergeefs. Behalve de twee genoemde hofboekbinders hebben den volgenden in hun tijd eenigen naam gemaakt: Theodor Krüger, boekbinder in Wittenberg, wiens banden herkenbaar zijn aan de letters Th. K. Jacob en

Christoffel Weidlich (hofboekbinders Christiaan II), Mathias Hauffe, Bastiaan Ebert te Leipzig, Casper Krafft, Wittenberg 1597. Van deze zijn echter geen werken bekend, die de voortbrengselen der Dresdener school kunnen overvleugelen. In de Leidsche Universiteitsbibliotheek bevindt zich een aardig perkamenten bandje, waarop met stanzen van verschillende vorm figuren zijn uitgeslagen, welke openingen onderlegd zijn met gekleurde zijde. Ook de rug is met hetzelfde à jour werk versierd, afgewisseld door lijnen en andere stempels in gouddruk. In Bickell, „Bucheinbanden des XV. bis XVI. Jahrh.“ zijn drie dergelijke banden afgebeeld. Hoewel duidelijk zichtbaar is, dat ze van denzelfden maker zijn, is toch het à jour werk op alle verschillend. Op een dezer staat de inscriptie: „Hans Bapest von Eerffurdts buchbinder in Schmalhalden.“ Deze boeken zijn uitgaven van 1590-1595. We hebben hier dus voor ons producten uit het einde der 16e eeuw.

HET GILDEWEZEN

Al behoort het gildewezen strikt genomen niet thuis bij de behandeling onzer kunst-industrie, toch mogen we het niet onvermeld laten. Het valt toch te betwijfelen of in de veelbewogen eeuwen, die achter ons liggen, zonder de krachtige organisatie der handwerkers van kunstnijverheid sprake had kunnen zijn.

Sporen van gilden komen reeds zeer vroeg voor. Het eerste gilde werd begin 11e eeuw in Abbadsburry opgericht. Het droeg echter een geheel ander karakter dan de latere gilden.

Het was een vereeniging van economische zwakken, die zich tot wederzijdsche ondersteuning verbonden. Volgens de statuten was het hoofdoel ondersteuning en verpleging van zieke gildebroeders, begrafenissen en het houden van zielemissen.

Het gilde te Exeter, dat eenige jaren later werd opgericht, droeg een meer godsdienstig karakter. Ook kregen de leden met hunne familie geld voor begrafenissen en wanneer op reis of door brand schade was aangericht, werd dit vergoed. Het gilde te Cambridge, ongeveer uit denzelfden tijd dateerende, was zeer goed

georganiseerd. Elk der broeders moest trouw aan de broederschap en hulp zweren in wereldlijke en godsdienstige zaken. Het gilde zorgde energiek voor het welzijn der leden en was ook een soort politie voor het aangeven van dieven, moordenaars en roovers.

Hoofdregel was: allen zullen dragen wat één van ons lijdt. Behoefde één van hen hulp dan richtte hij zich tot een der beambten, die zoo noodig de gildebroeders gewapend opriep.

In deze vroege tijden, waarin een ruwe adel en een even ruwe geestelijkheid het recht van den sterkste huldigden, was een dergelijke organisatie voor de minderen hoog noodzakelijk. Rijk en arm, alles drong zich in deze gilden te zamen, zonder aanzien des persoons. Evenwel toen zich steden vormden en gelijk daarmede onder de burgers een soort aristocratie, verloren de gilden hun communistisch karakter. Zij begonnen de geringe te verstooten. Strengere bepalingen verboden de intrede van mannen met vuile handen en blauwe nagels en van straatventers. De handwerkers was de intrede slechts mogelijk wanneer hij jaar en dag zijn bedrijf had vaarwel gezegd. Trots traden de gildebroeders op. Het was den patriciër geoorloofd den man „zonder haard en eer”, den handwerker, die met moeite 't dagelijksch brood verdiende, af te ranselen als hij zich niet zeer eerbiedig gedroeg.

Belastingen moesten in sommige gevallen alleen de handwerkers opbrengen.

Een reactie kon natuurlijk niet uitblijven: Toen de handwerkslieden in de 13e en 14e eeuw talrijker werden, begon een jarenlange strijd, die van weerszijden met groote verbittering werd gevoerd. In het begin leed het gewapend verzet van de handwerkers

veelal nederlagen en moesten zij het onderspit delven.

In Maagdenburg werden in 1310 tien der hoofdlieden levend op de markt verbrand. In 1371 leden de wevers in Keulen een bloedige nederlaag in den beruchten weversslag en 33 hunner werden op een vreeselijke wijze ter dood gebracht; 1800 werden er met hunne familiën uit de stad verdreven en hun gildehuis, dat in de kronieken een paleis genoemd wordt, ging in vlammen op. Desniettenstaande kon hen dit alles niet ontmoedigen. Overal bleven zij zich onophoudelijk verzetten tegen de vernederde positie, waarin men hen slechts duldde, totdat ongeveer op het einde der 14e eeuw de algemeene strijd in het voordeel der handwerkers eindigde.

Alom werden nu verschillende gilden gesticht, die niet alleen ten doel hadden hun handwerk te bevoordeelen, maar ook door hun militaire organisatie en hunne afgevaardigden in de Magistratuur zelfs een grooten invloed op de regeeringszaken uit te oefenen. Ze hadden zelfs eenige rechtspleging. Elke vergadering werd met zekere ceremoniëel geopend. De privilegiënkast met het geld en de statuten, werd plechtig binnen gedragen, terwijl alle aanwezigen het hoofd ontblootten. Hoe groot hun macht was in die dagen blijkt uit het feit dat de deken der metselaars bij het bouwen van den Dom in Straatsburg plechtige gerechtszitting hield onder een baldakijn.

De gilden werkten zeer milddadig, vooral toen de misbruiken der 18e eeuw er nog niet ingeslopen waren. Zij behartigden het belang van den handwerker zoowel als van zijn klanten. Het gebruik van slechte materialen en werktuigen was streng verboden. In Londen hielpen enkele gilden hen, die geen werk

hadden. De arbeid was slechts geoorloofd van den morgen tot den avond, nooit echter bij kaarslicht.

Het metselaarsgilde in Londen bepaalde, dat, als een meester een contract sloot bij een groot werk, hij vier borgen moest stellen, die in geval van nalatigheid zijn verplichtingen moesten overnemen. Groot was dan ook de zorg dat de handwerkers hun vrije dagen hebben zouden. Op Zon- en Heiligen dagen mocht niet worden gewerkt. Zelfs bepaalde het weversgilde in Londen dat van Kerstmis tot 2 Februari niet gewerkt mocht worden, opdat geen handwerker zich overwerken zou en genieten kon van het huiselijk leven.

Ook was de bescherming van de arme gildebroeders een der eerste plichten. Moesten materialen van buiten besteld worden, dan werd dit gezamenlijk gedaan om de transportkosten voor minbedeelden zoo gering mogelijk te doen zijn.

Gildebroeders, niet meer in staat om te werken, werden zoo noodig door het gilde onderhouden. Streng was ook verboden voor een klant te werken. die één der broeders beleedigd had of die hem geld schuldig bleef.

Tusschen rijk en arm werd in deze gilden geen onderscheid gemaakt. Uitdrukkelijk staat in sommige statuten vermeld dat de begrafenis van een arme even plechtig moet zijn als van den rijke.

Om krachtig hun rechten te kunnen handhaven, waren militaire oefeningen en het in orde houden van de wapenen verplichtend.

Dit was de bloeiperiode van het gildewezen, de tijd waarin het weldadig werkte.

Doch helaas! Het edele element verbasterde en verdween ten slotte geheel. Knechts werden dikwijls niet

meer toegelaten. Voor zoons van patroons en voor hen, die met hun dochters of weduwen huwden, was het meester worden zeer gemakkelijk, voor anderen bijna onmogelijk. Zelfs kon men voor een groote geldsom de meesterproef gemakkelijk ontduiken. Vooral in de 18e eeuw werd het gildewezen een uitgebreide familie coterie, die zwaar drukte op de minder gegoede handwerkers.

De Fransche revolutie maakte aan deze misbruiken een einde, door de gilden eenvoudig op te heffen, welk voorbeeld door alle regeeringen werd nagevolgd.

Toch waren de ingeslopen fouten hiervan niet zoo zeer de oorzaak, als wel meer het gevaar dat men van regeeringswege van een goed georganiseerde handwerkersstand meende te vreezen.

In Holland hebben de boekbinders nooit een zelfstandig gilde gevormd. Ze waren meestal gevoegd bij de boekhandelaars en boekdrukkers.

De meesterproef bestond voor hen gewoonlijk in het binden van een atlas met platen, een bijbel met goud of marmersnede en heel marokko band met handvergulding en een schrijfboek in perkament.

In Duitschland en in Frankrijk vindt men zeer veel sporen van zelfstandige bindersgilden, wier statuten en privilegiën tot op heden nog bewaard zijn gebleven.

Vermelding verdient nog een schilderij, dat nog in onze eeuw te vinden was in de zaal van het St. Lucas-gilde der schilders in Den Haag. Apollo was daarop afgebeeld, terwijl hij met hamer en pers de boekbinders den kunsthemel uitdrijft.

DE DUITSCHE, FRANSCH EN HOLLANDSCHE BANDEN IN DE ACHTTIENDE EEUW

De Duitſche banden uit dien tijd zijn weinig belangrijk. Ze werden met kantwerk motieven en naturalistische figuren, ontleend aan de plantenwereld versierd. De heel lederen band maakte plaats voor half lederen, die met fileten werden volgedrukt.

Evenmin kan het den Hollandschen band gelukken een hoog standpunt in te nemen, zooals zij onder Magnus had bereikt. Onder het groote aantal vergulde banden van dien tijd, vindt men drie soorten van verguldingen. Dentelle compositiën van naturalistische planten-figuren en rococomotieven deden hun intrek in de 18e eeuw. Onder deze laatste vooral treft men soms aardige specimina aan, die bewijzen dat de vervaardigers den Rococostijl goed hebben begrepen. De fileten zijn nergens door lijnen omsloten. Ook de Fransche band werd meegesleept in het algemeen verval. De dentelle was zeer geliefd en werd door Padeloup, Derôme en Duteuil veelvuldig toegepast.

Padeloup, hoewel de beroemdste binder van zijn tijd,

doch die in de negentiende eeuw als de meest smake-looze werd beschouwd, leefde in de jaren 1685-1758.

Hij gebruikte stempels van allerlei stijlen door elkander. De hoofdeigenschap van zijn banden is, dat ze allen te zwaar of te eentonig zijn.

Louis Douceur is eveneens om zijn dentelles bekend. De meest orginee binder is Le Monnier.

Hij gebruikte veel leder mozaïek en componeerde met bogen alle mogelijke figuren. Op een band stelde hij twee tooneelen uit het Oude Testament voor met Chineesche personen, minarets, draken en dromedarissen. Ook gebruikte hij de toen zeer beminde herderssymbolen. Zijn verdienstelijkste werk is een bandje, thans in het Britsch Museum te Londen, dat meesterlijk is uitgevoerd. Hierop staat een breed ontwikkeld plantenornament, waarbij de matte kleuren van het ledermozaïek, evenals de verdere afwerking, zeer merkwaardig zijn.

De Fransche revolutie vernietigde den kunstband geheel. Het pleegkind der aristocratie werd vervolgd en vernield. De wapens op de banden werden verminkt en eerst onder het Keizerrijk herleefde hij weer eenigszins door Bozérien, die bijna geheel in het genre van Roger Payne werkte.

Simier behoorde eveneens tot zijn tijdgenooten. Zij vereenigden zeer veel blinddruk en gouddruk op kalfsleder en trachtten de waarde van den band te doen rijzen door zwarte lijnen, met behulp van een trekpen getrokken.

In het museum Meermans Westrenianum zijn een aantal van hun producten voorhanden.

Aan Thouvenin, 1830, die op zeer jeugdigen leeftijd stierf, gelukte het 't eerst den Franschen kunstband

weder een deel van zijn vroegere waardigheid terug te geven, waarop Capé en vele anderen gevolgd zijn, die hem in onze dagen tot den eersten rang hebben verheven. Duteuil bracht een nieuwe versiering in zwang, de zoogenaamde eventail-stijl bestaande uit fijne stempeltjes in waaiervorm. Deze ornamentatie kwam ook in Italië en Duitschland eenigermate in gebruik.

DE ENGELSCH E BAND IN DE ACHTTTIENDE EEUW

De 18e eeuw was voor de Engelsche boekbinders een zeer gewichtige. Terwijl in de vorige eeuwen de handvergulders vrije copieën leverden van Fransche banden, begonnen zij nu zelfstandig te scheppen en zij werden daarbij gesteund door de Britsche aristocratie, die enorme sommen aan bandwerk besteedde. De interessantste stijl is wel die waarop de versiering uit gestyleerde planten motieven bestaat en zich eenigszins aansluit bij de reeds gemelde Schotsche banden. Deze laatste werden voornamelijk in Edinburg gemaakt. De versiering bestaat gewoonlijk uit een boomornament dat in verschillende takjes uitloopt en afgewisseld wordt door verschillende bloem- en bladvormen. Een monument voor den Engelschen band vormt de beroemde Harley bibliotheek.

Robert Harley verzamelde een groot aantal manuscripten, zoodat in 1741 deze ongeveer 8000 deelen telde, meerendeels in prachtige banden.

De kosten van het binden moeten ongeveer 18000 livres bedragen hebben. Elliot en Chapman waren de boekbinders en waarschijnlijk ook de ontwerpers der Harley stijl (zie Quaritch No. 105, ook specimina in Adam).

Gewoonlijk zijn deze boeken in rood Marokkoleder gebonden met marmer schutbladen en goudsnêe.

De versiering herinnert eveneens aan die der Schotsche banden. De hoofdvorm van het middenveld wordt samengesteld uit twijgen, die in vier richtingen zich verspreiden.

De plantenmotieven zijn echter bijna verdwenen of streng gestyleerd.

Origineel is de vorm van het middenveld.

De rechte lijnen der Schotsche banden zijn bij de Harley-stijl door sierlijker ornamentale vormen vervangen. In den rand vindt men meestal een zeer origineele dentelle, terwijl eikels, vaasjes en kleine puintilleerstempeltjes het tot een aardig geheel maken.

Eliot en Chapman zijn kunstenaars van den eersten rang geweest. Verscheidene anderen als Jane Way, Richardson Baker, Heel, Mitchell en Kaleb Swinnock door hunne tijdgenooten zeer geroemd, sluiten zich bij hun aan.

In deze periode begon men weer aandacht te schenken aan het versieren van banden door beitsen. Zoogenaamd Cambridge bindings zijn kalfslederen banden, waarop twee bruine tinten voorkomen, door spikkelen gevormd.

Baumgarten die, evenals Benedict Kalthoeber en Staggemeier, zijn vaderland verliet om in Londen zich tot eersten meester te ontwikkelen, volmaakte den gemarmerden band door het zoogenaamde boommarmer uit te vinden.

Johan Whitacker ging nog verder door zijn zoogenaamde Etruskische banden te maken, van welk soort de Leidsche Universiteits-bibliotheek een exemplaar in haar bezit heeft.

Het kalfsleder is warm bruin gebeitst, een groot medaillon, afgezet door een fileet, toont een bevallig Grieksch vrouwenbeeld op gesprenkelden grond. De overige ruimte in de hoeken is versierd met roodbruin gustaaf marmer omgeven door een meander.

Thomas Hollis en zijn opvolger Thomas Brand voerden de gewoonte in den boekband emblematisch te versieren. Op de medische werken kwam bijv. de Esculapiusstaf voor. Aldus den band streng overeenkomstig den inhoud van het boek houdende, is oorspronkelijk speciaal Engelsch geweest. Vroeger had men dit zelfs nog verder uitgebreid. Boeken over de jacht had men in hertenleder gebonden; de geschiedenis van Jacobus II van Foss (vos) in vossenvel; een werk over huidziekten in menschenhuid.

George Napier liet een boek over den hofnar van Karel I in een stuk van het zijden vest des Konings binden. In het Britsch Museum is een zeer fraaie band van geitenvel. Een zekere Cracheride was in een geitenleeren broek de wereld rond gezeild en zijn zoon liet een zijner lievelingsboeken in dit zonderlinge materiaal binden.

Niet gering waren de prijzen der Engelsche banden. Het inbinden der vijf deelen van den Bijbel Mackinley in blauw marokko kostte ongeveer 1635 shillings. Een Shakespeare in 9 deelen 2640 shilling.

In deze eeuw leefde de boekbinder die, volgens de Engelschen, de grootste van hun land is geweest, nl. Roger Payne.

In Windsor Forest geboren, kwam hij in de leer bij den boekbinder van het Eton-college. Zijn broeder Thomas Payne was een aanzienlijk boekhandelaar, met wiens hulp hij in staat was een zaak te vestigen.

Zijn geliefkoosde kleur was olijfkleurig marokkoleder. Voor de vergulding gebruikte hij verschillende des-sins, het meeste echter een rijke aanwending van teere planten-motieven op fijn gepointilleerden grond, welk genre hij zelf Venetiaansch noemde.

Hoewel de vergulding gewoonlijk uitstekend is, is het inbinden veelal slecht. Hij gebruikte veel te dunne borden, de snede was zeer ongelijk en vooral de toepassing van purperen schutbladen stond afschuwelijk bij het olijfkleurig leder. Voor het repareeren van oude boeken was hij zeer beroemd. Om den band overeenkomstig den inhoud van het boek te maken, spaarde hij geen moeite en graveerde soms zelf zijn stempels.

Uit sommige zijner teekeningen spreekt zijn buitengewone zorg voor den band.

Een zijner rekeningen luidde: „Op de beste manier in het schoonste groen marokko gebonden; de binnenzijde gedoubleerd met rood marmer, mooi teekenpapier als schutblad en zeer zuivere marokkokneepen, een plaat gewasschen en gestijfseld: 0.06. Daar de inhoud van het boek Rusticum was, heb ik een wijnrank er opgezet. Ik hoop, dat de vergulding niet te rijk is voor het boek.

De druivenranken hebben mij veel tijd gekost.

Ik verzeker het drukken heeft mij drie dagen gekost, maar ik wensch mijn werk zoo goed mogelijk te maken en tegelijkertijd kan ik niet verwachten een voldoende prijs op de rekeningen te mogen zetten en ik hoop ook dat de prijs zeer goedkoop zal gevonden worden. 0.180 (f 10.40).”

Op een andere rekening zegt hij onder anderen het volgende: „de band versierd met rozentakken zeer

correct uitgevoerd. De binnenzijden met takken en eikels en S.S. sterren gemengd op de prachtigste manier. Zoo zuiver, zoo sterk en elegant als deze band is, is hij wel 13 shilling waard."

Bij enkele rekeningen voegde hij groote gedichten.

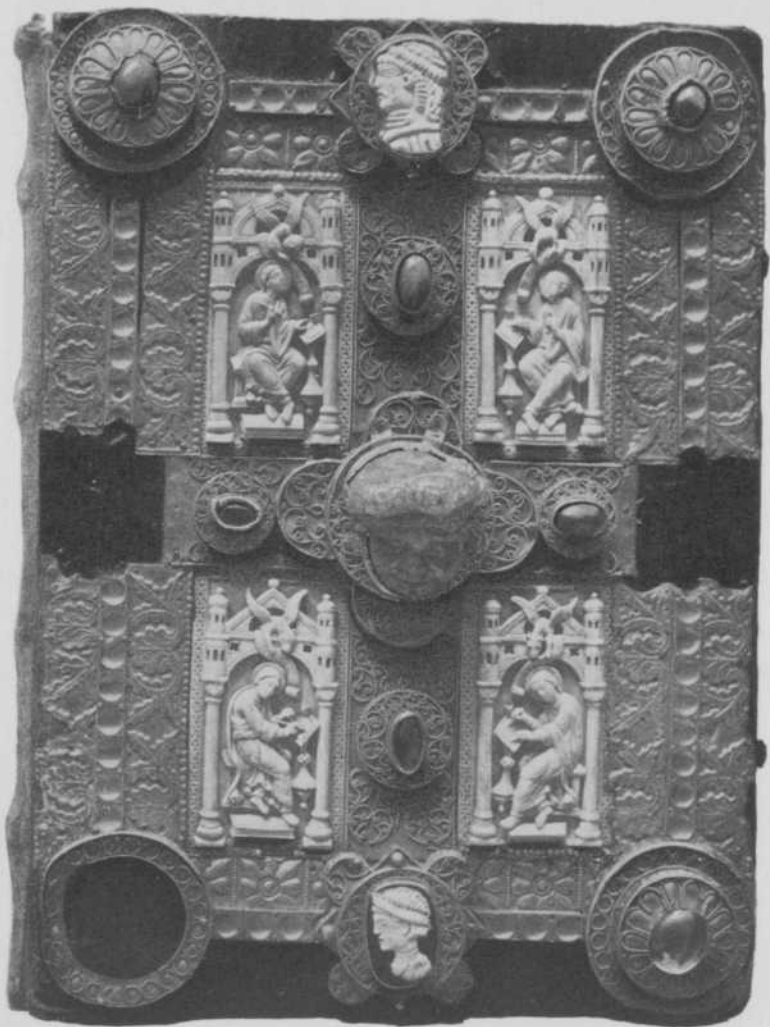
De prijzen zijn niet hoog, maar toch zou hij nog een veel beter leven gehad hebben, indien hij niet zelf een groote dronkaard ware geweest.

In Thomas Dibdin's „Bibliographical Decameron" staat zijn beeltenis.

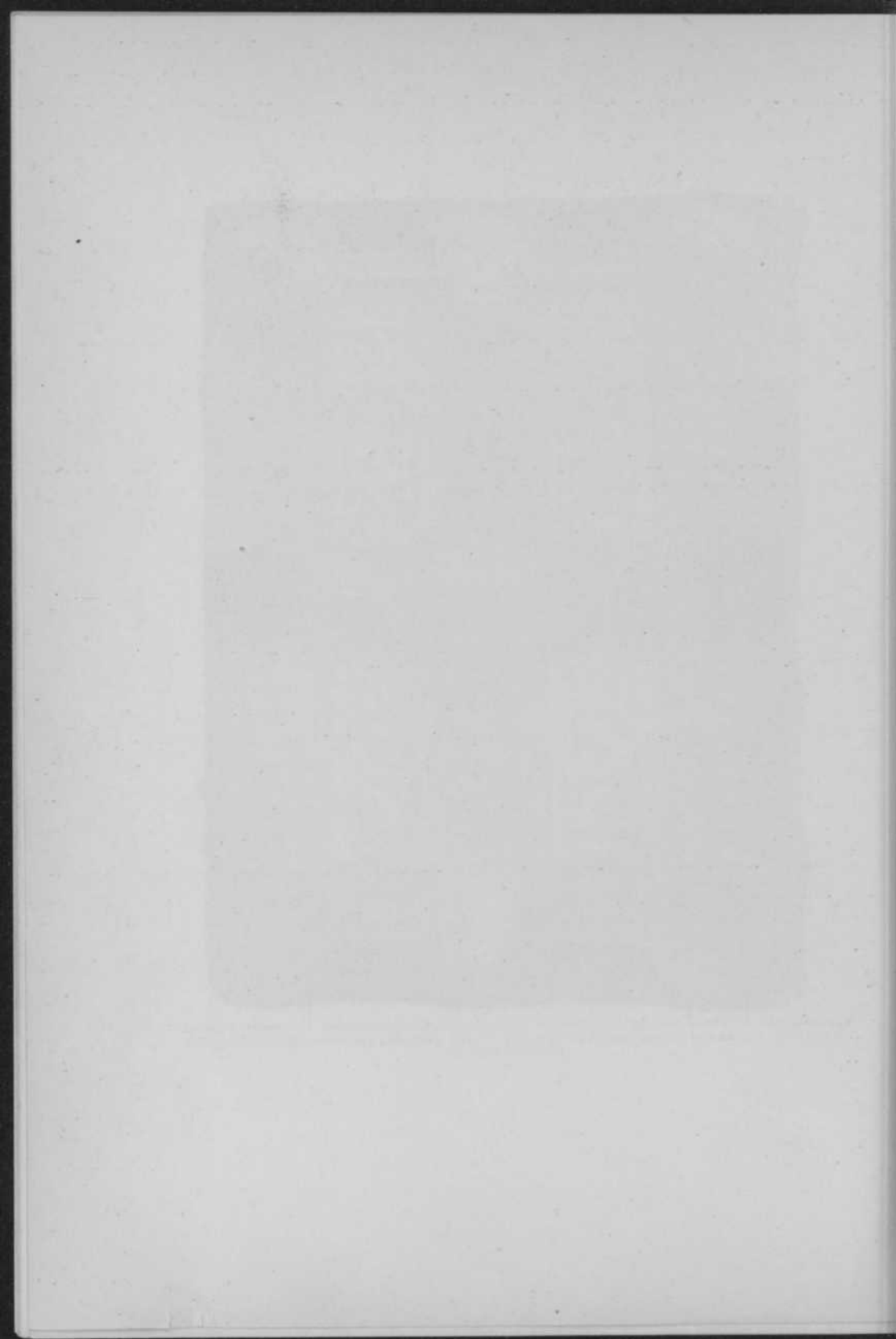
Belangrijke hulp ontving hij van de vrouw van Richard Wier, een tijdlang zijn compagnon. Zij was beroemd om haar boeken repareeren.

Roger Payne stierf 20 Nov. 1797. Zijn broeder moest de begrafenis betalen, terwijl nu zijn boeken en banden honderden guldens waard zijn.

Andere beroemde Engelsche binders der 18e eeuw zijn: Mackinley, Walther, Charles Hering, Falkner, Charles Lewis en Bohn. Tegen het einde dezer eeuw vond Williams te Londen een nieuwe manier uit om schrijfboeken in te binden. De rug was gebogen en gemaakt van ivoor, been of hout; alzoo de voorlooper van onzen springrug. Ook het linnen is uit Engeland afkomstig. Leighton gebruikte inplaats van papier, katoen, dat hij calicot noemde. Hij had daarmede zoo'n succes dat in 1827 zijn boekbinderij uit verschillende gebouwen bestond en het hem gelukte het gladde calicot door zijn toedoen in den ons bekenden vorm te brengen.

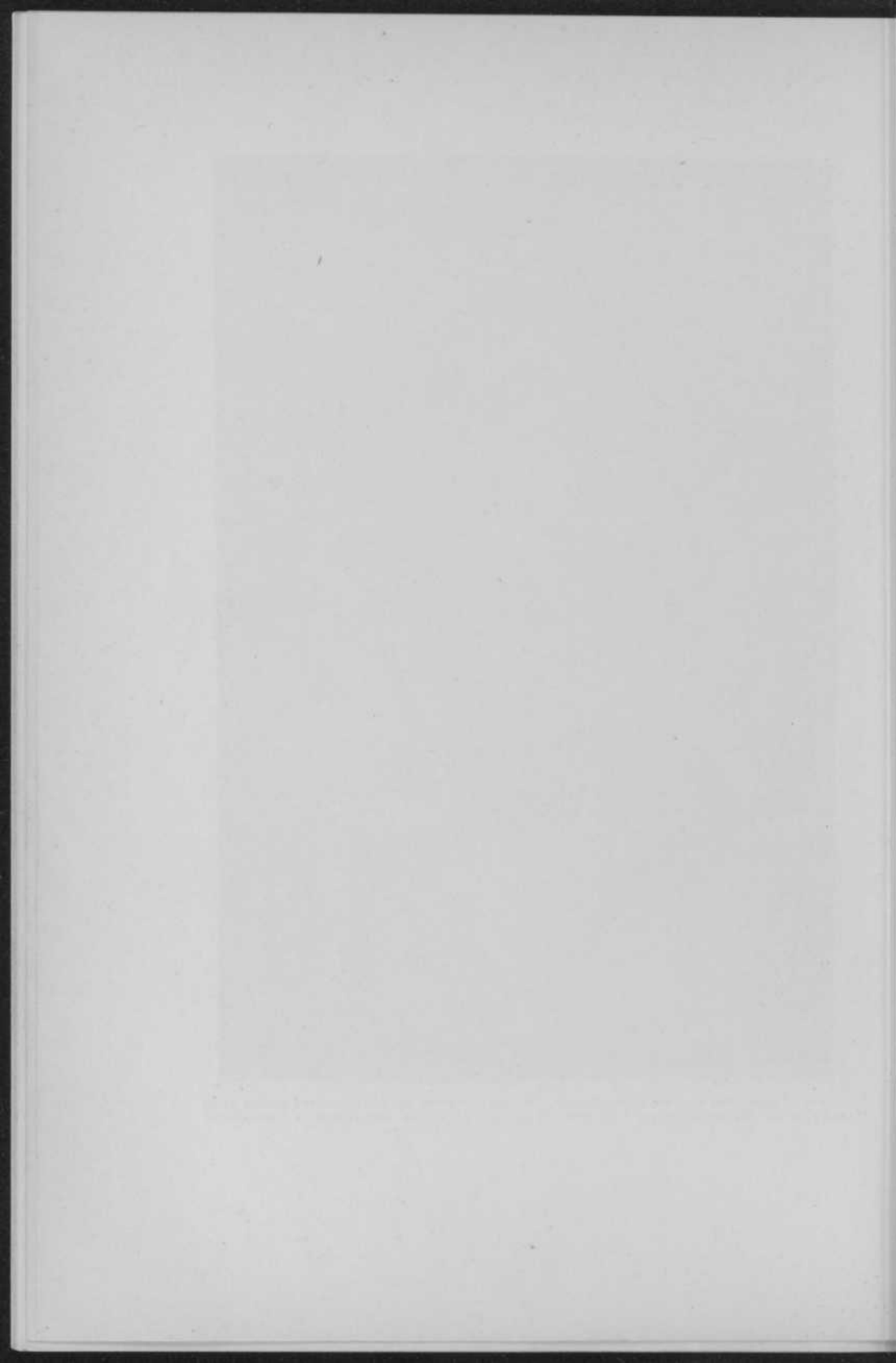

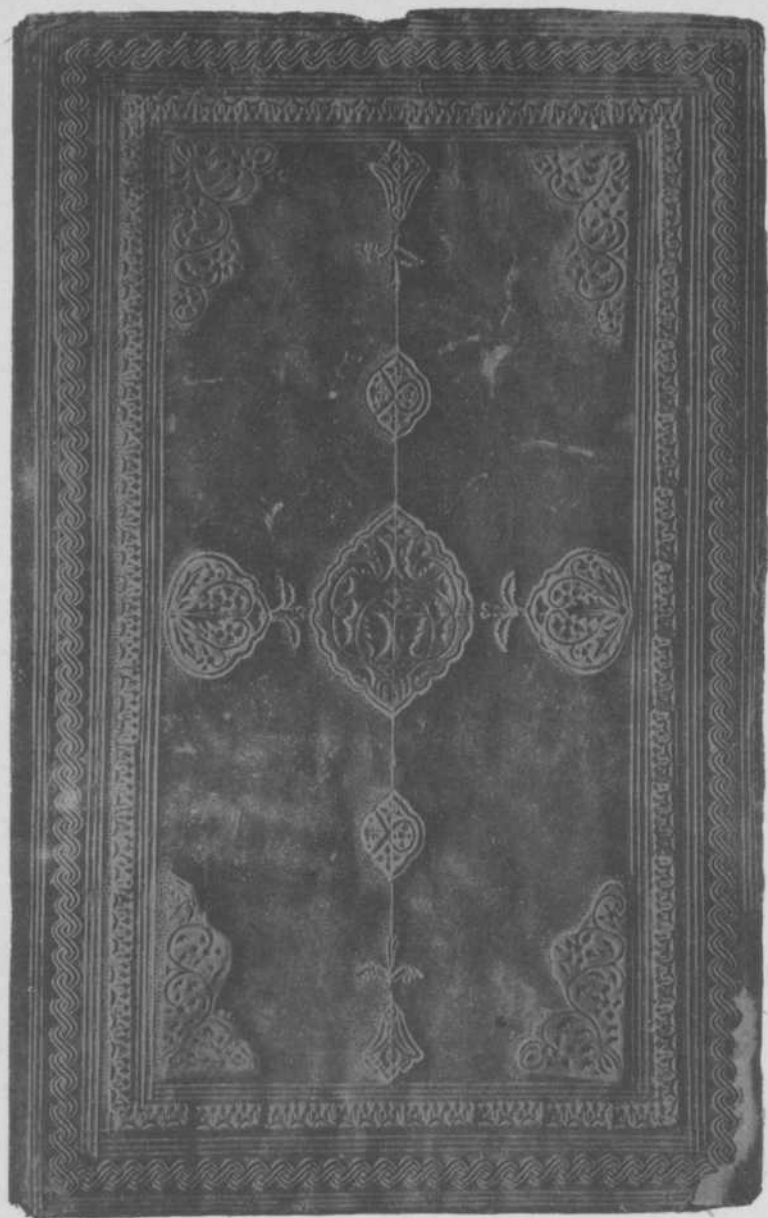
Romaansch, Boekband van het St. Lebuinus Evangelarium, Goudsmeedwerk 11e eeuw, versierd met reliefs van de vier evangelisten in ivoor en met antieke gesneden steenen, Aartsbisshoppelijk Museum, Utrecht.

Band van „Fragmenten van een evangelarium". De ivoren figuren op den boekband stellen voor: Christus en de vier evangelisten. Ongeveer 11e eeuw. Koninklijke Bibliotheek 's Gravenhage.

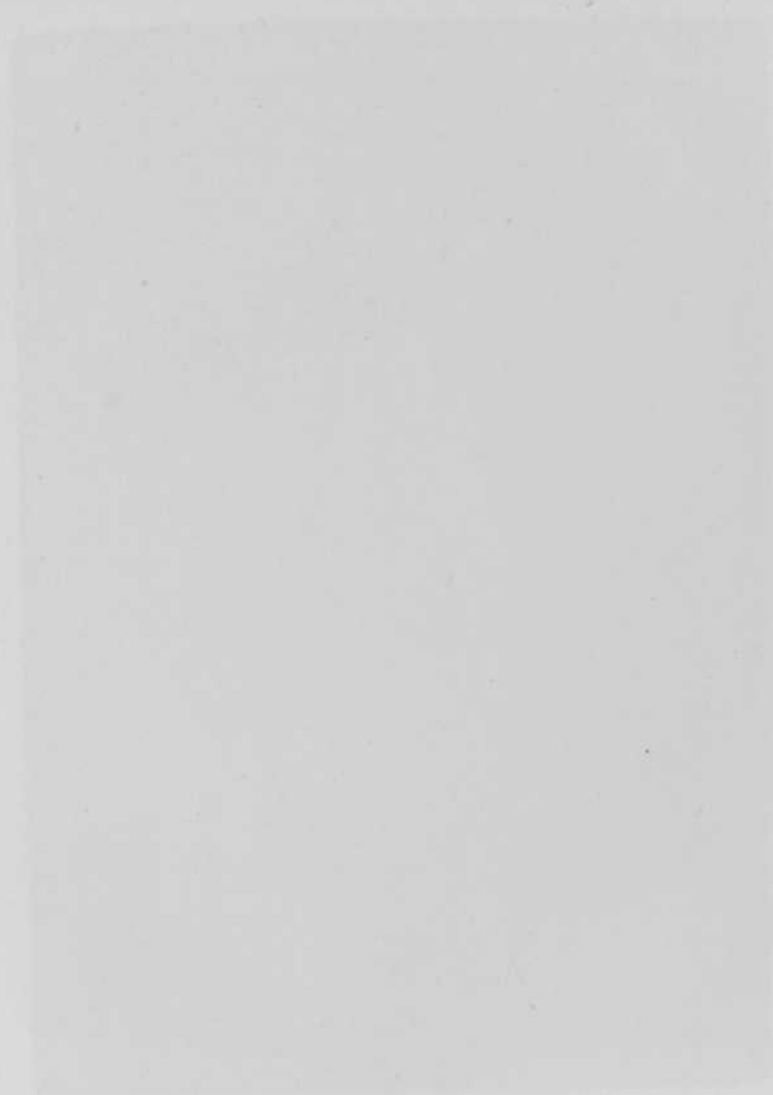

Rood lederen stempelband van een Koran. Koloniaal Museum, Amsterdam.

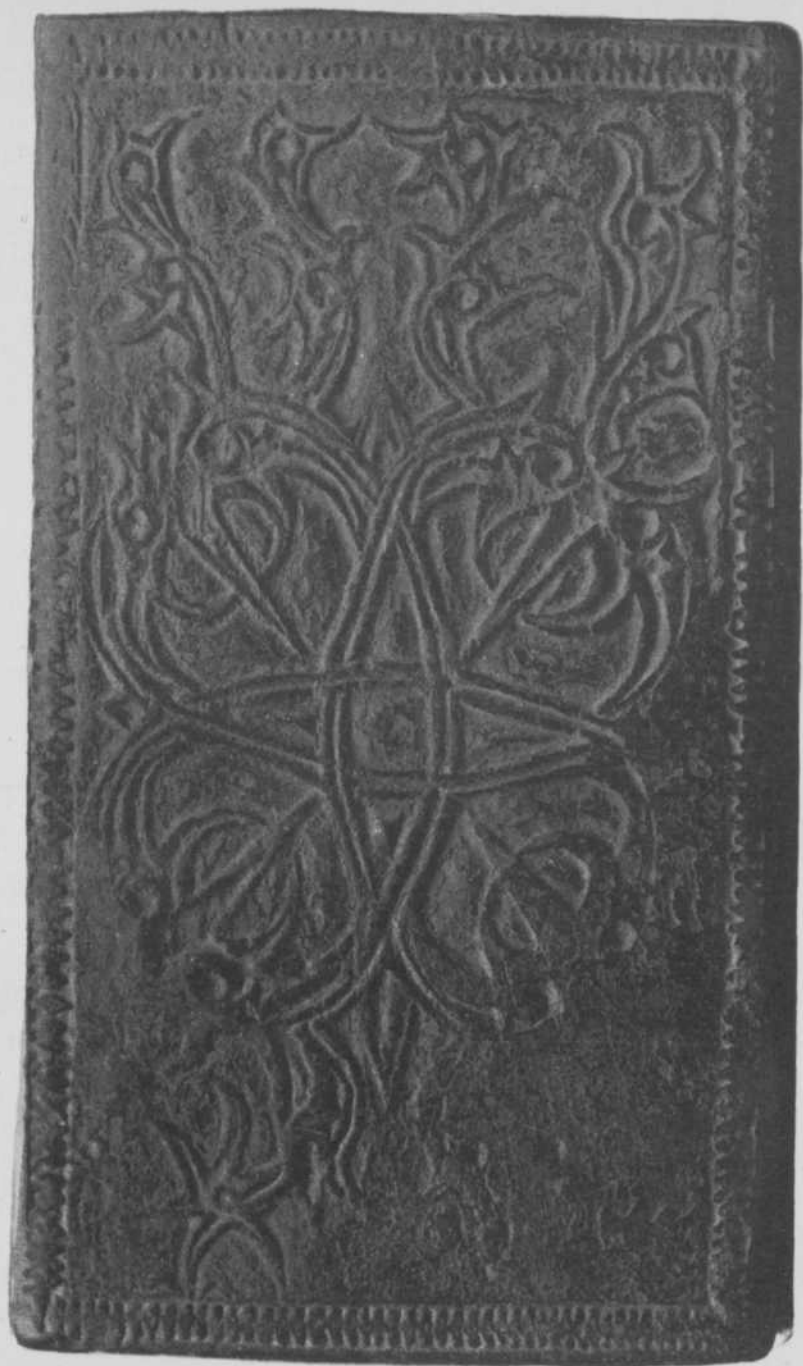
Rood lederen stempelband van een Koran. Koloniaal Museum, Amsterdam.

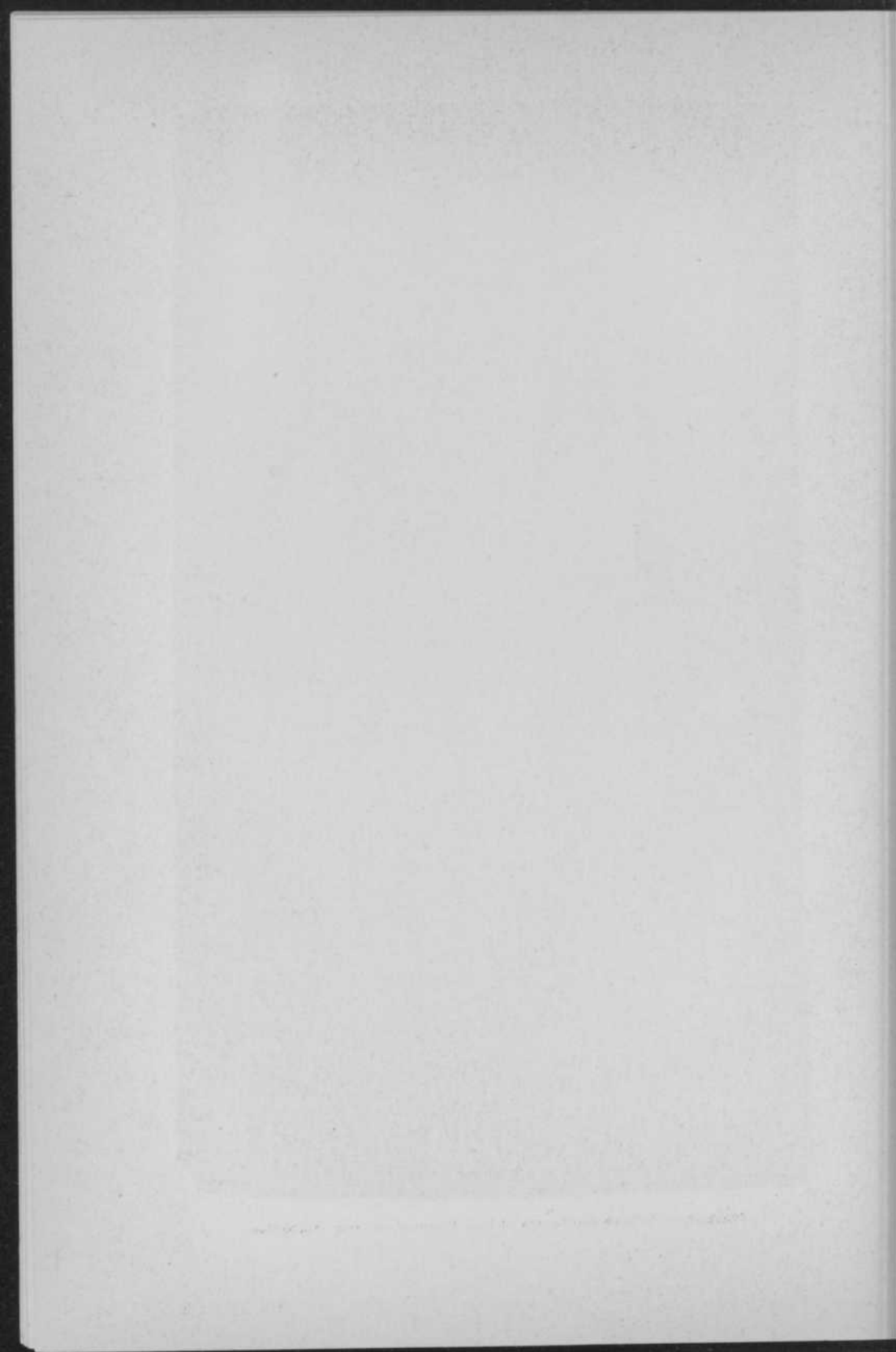

Bataksch wickelboek met houten platten. Koloniaal Museum, Amsterdam.

Bataksch wichelboek met houten platten. Koloniaal Museum. Amsterdam.

Bataksch Wichelboek. Koloniaal Museum, Amsterdam.

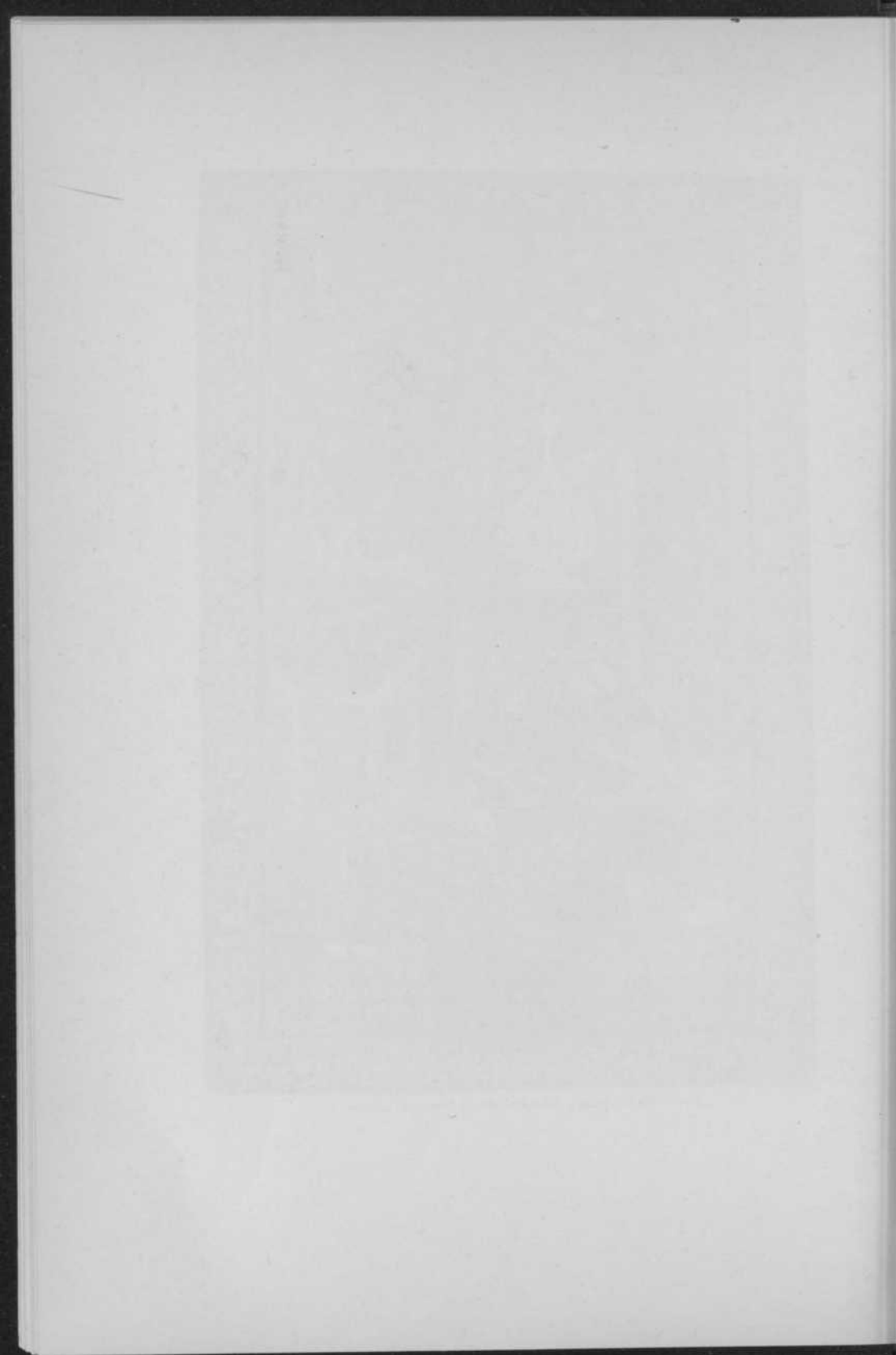

Perzische boekdoos. Ethnographisch Museum, Leiden.

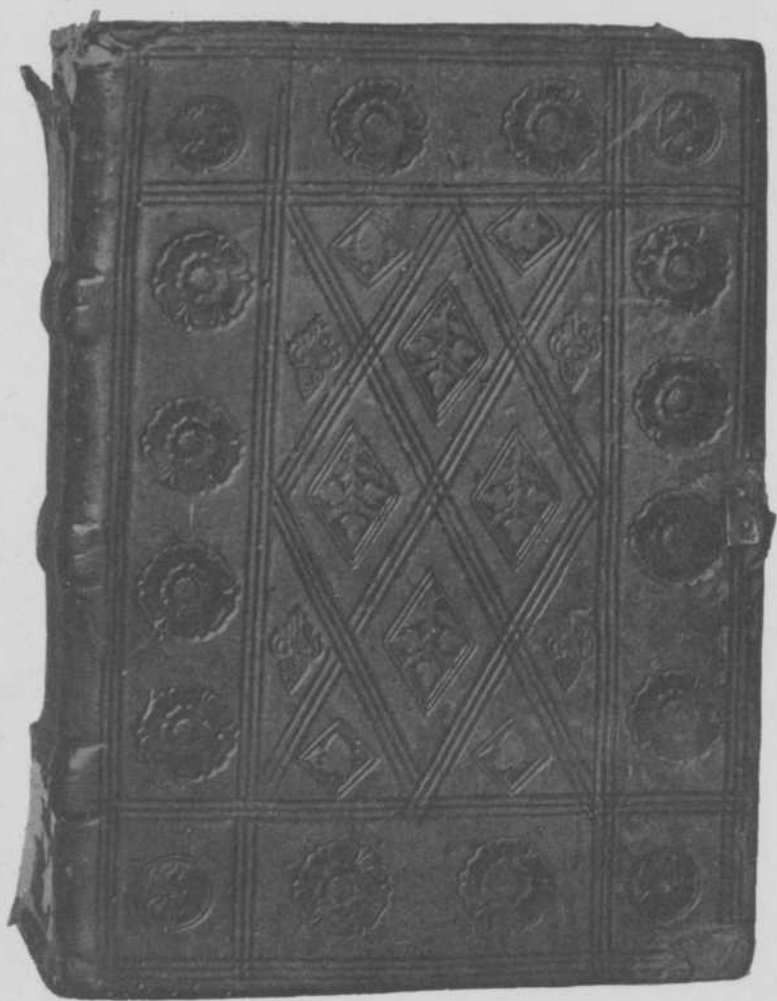
Perzische boekdoos. Ethnographisch Museum, Leiden.

Modern Chinese bandversiering. Ethnographisch Museum, Leiden.

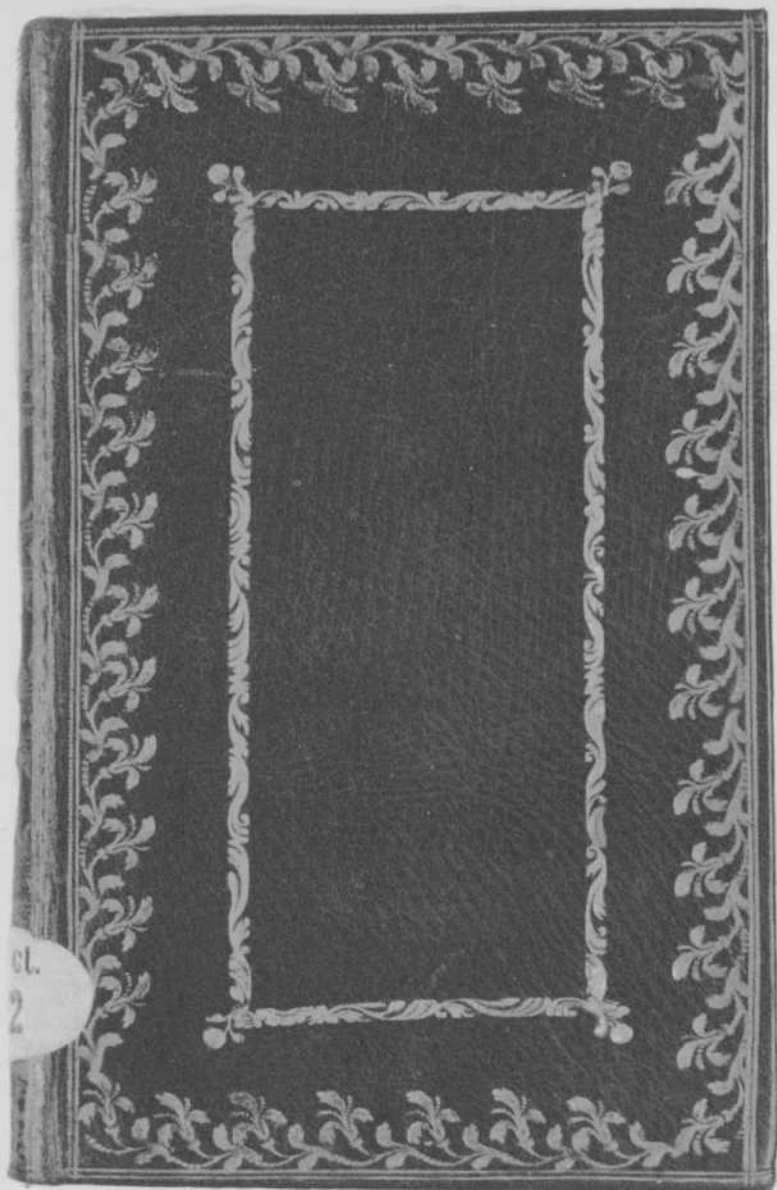

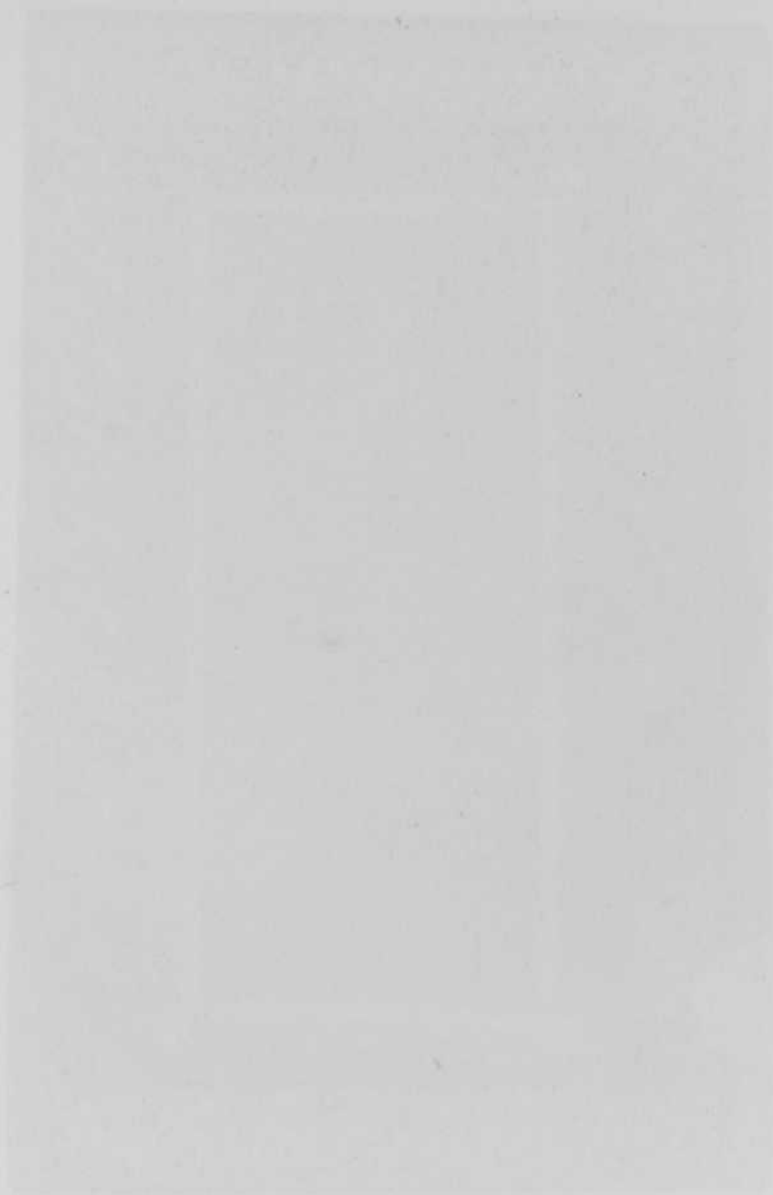
Duitsch, laat 15e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

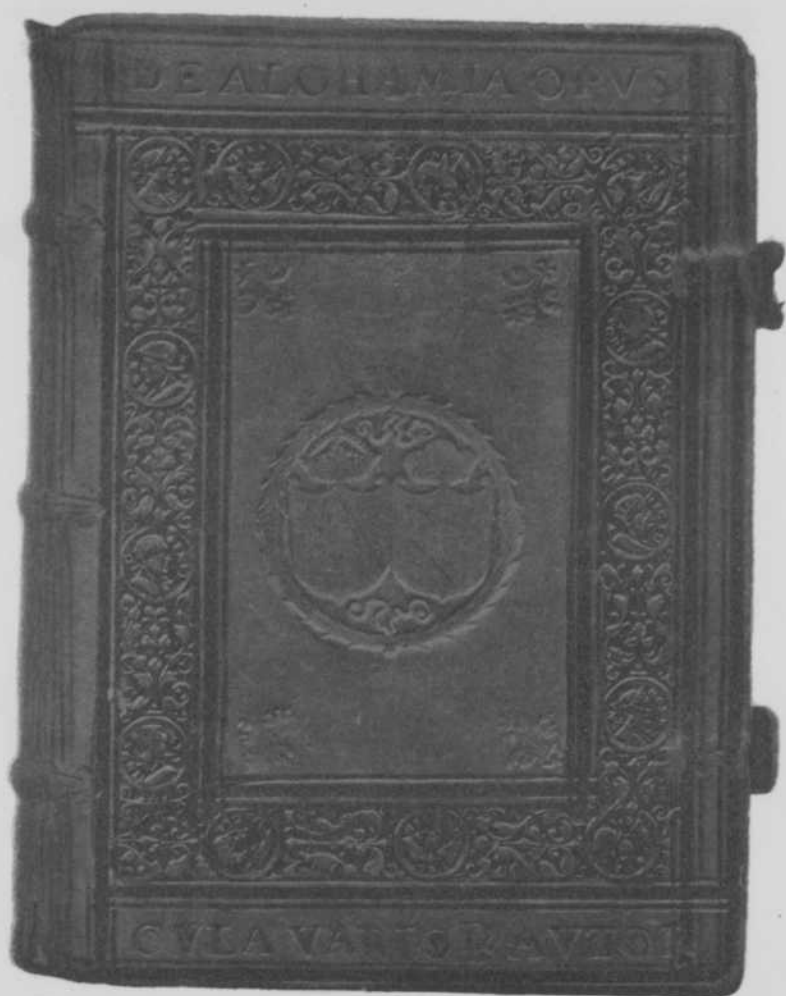
UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY

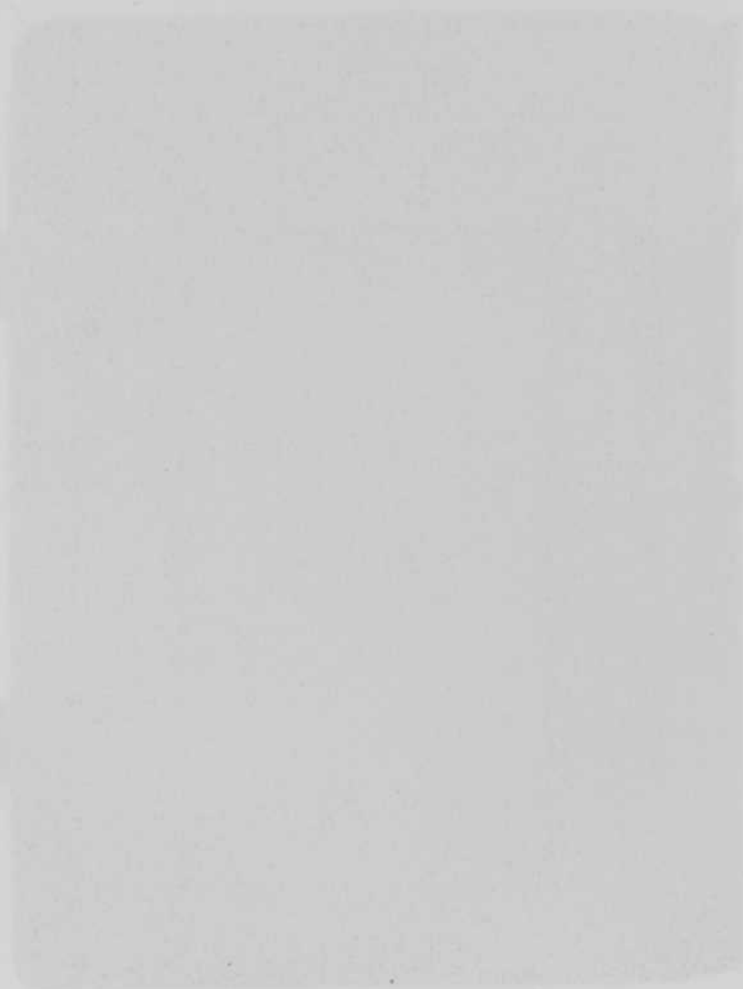
Nederlandsch, tweede helft 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek Utrecht.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Tweede helft 16 eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Leiden.

Begin 16e eeuw, Aartsbisschoppelijk Museum, Utrecht.

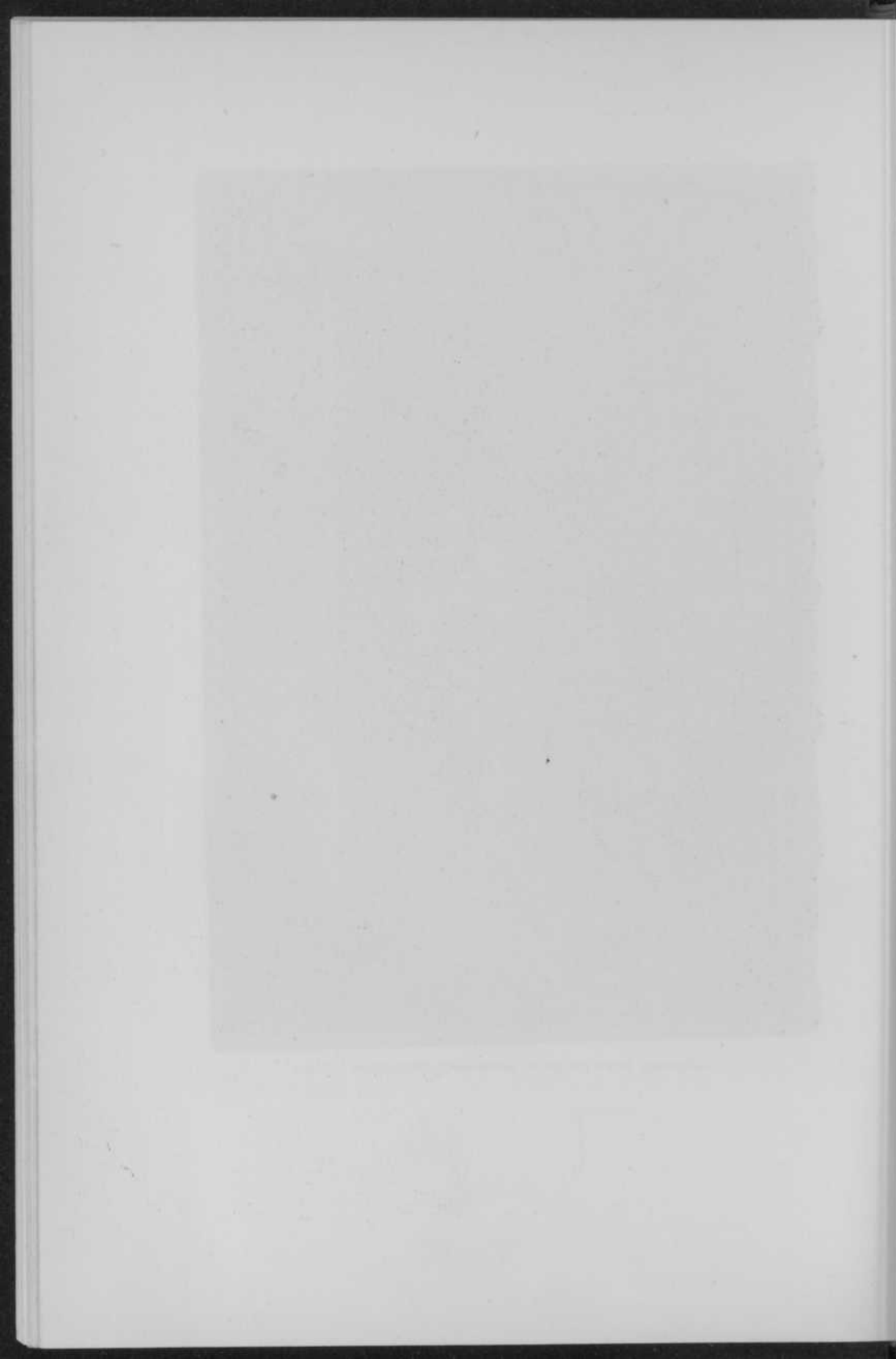

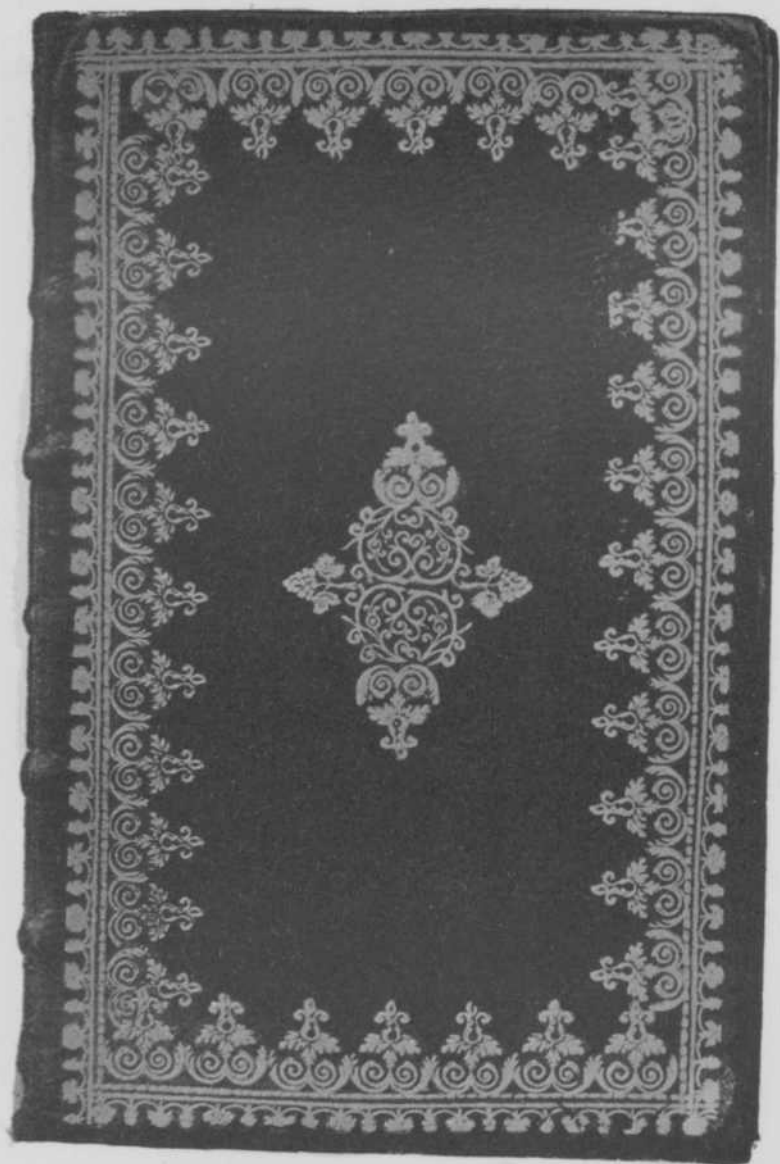
Begin 16e eeuw, Aartsbisshoppelijk Museum, Utrecht.

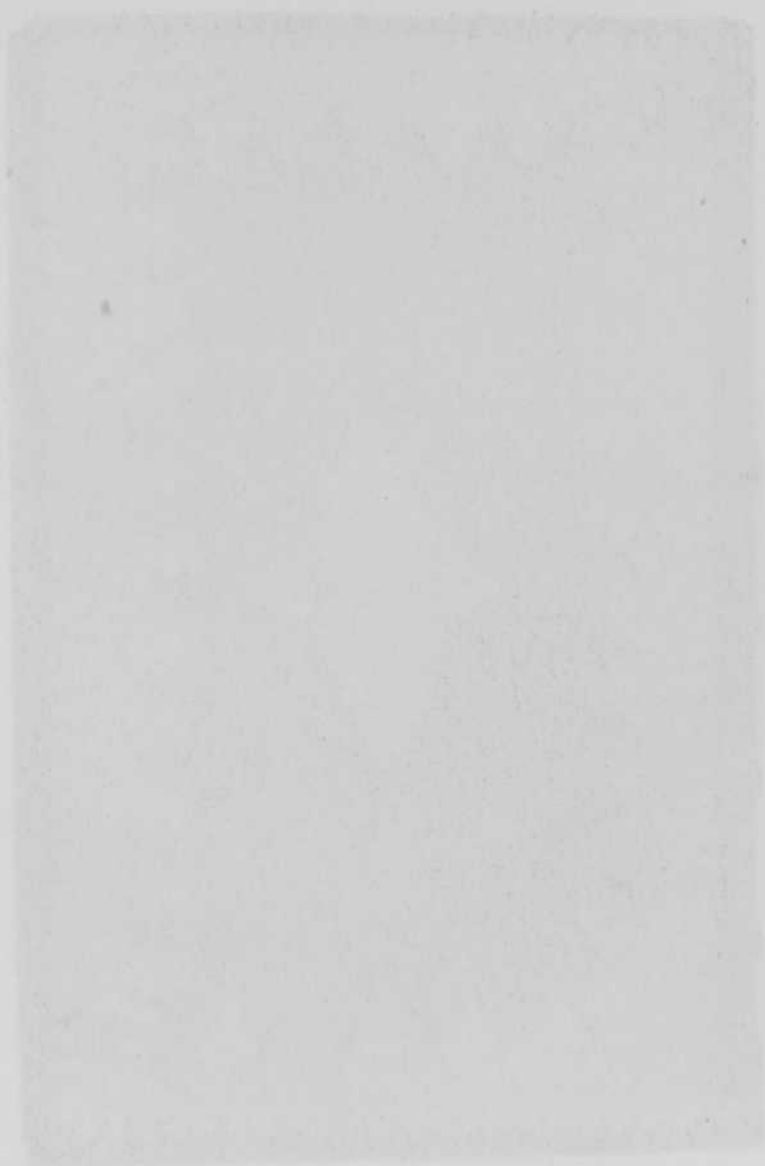

Italiaansch, begin 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Leiden.

Nederlandsch, tweede helft 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Leiden.

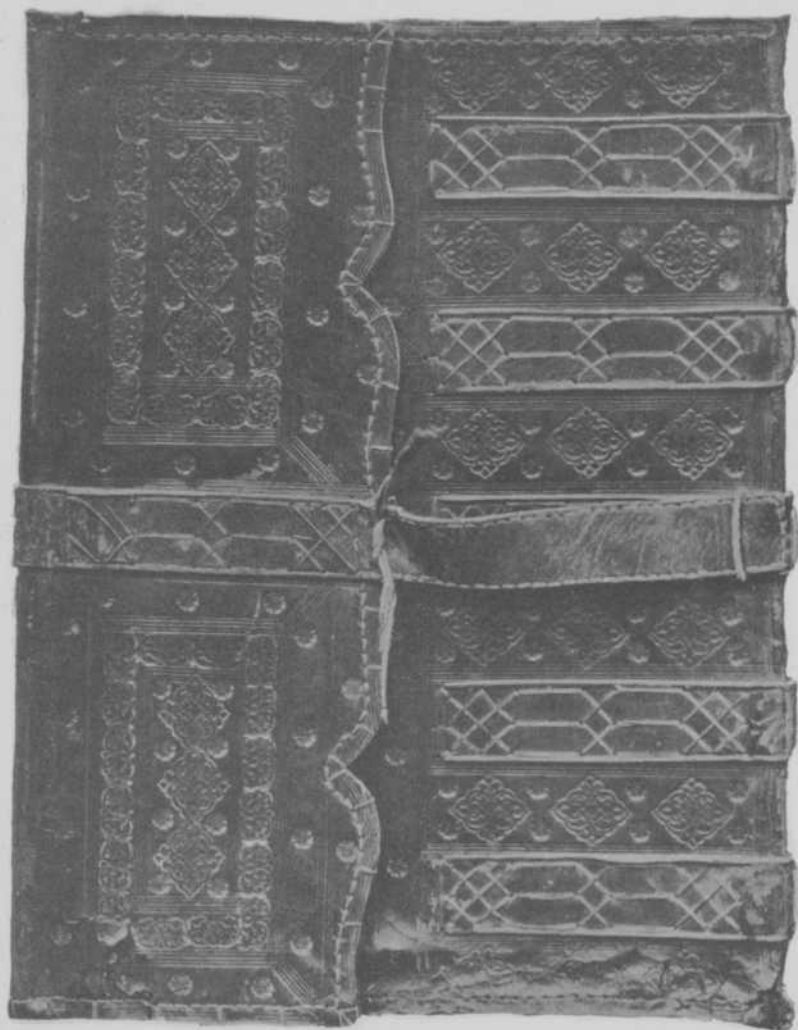

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

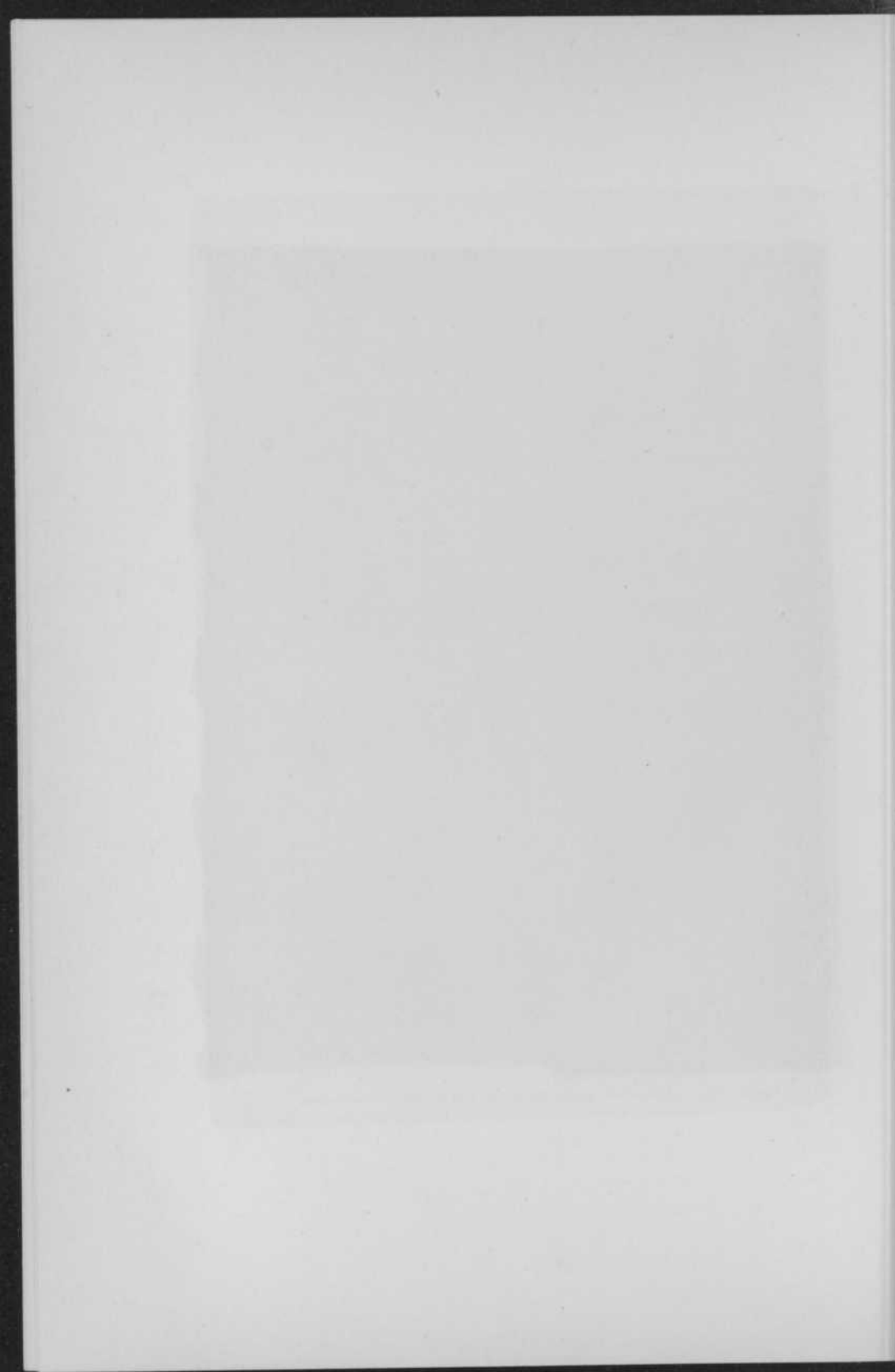

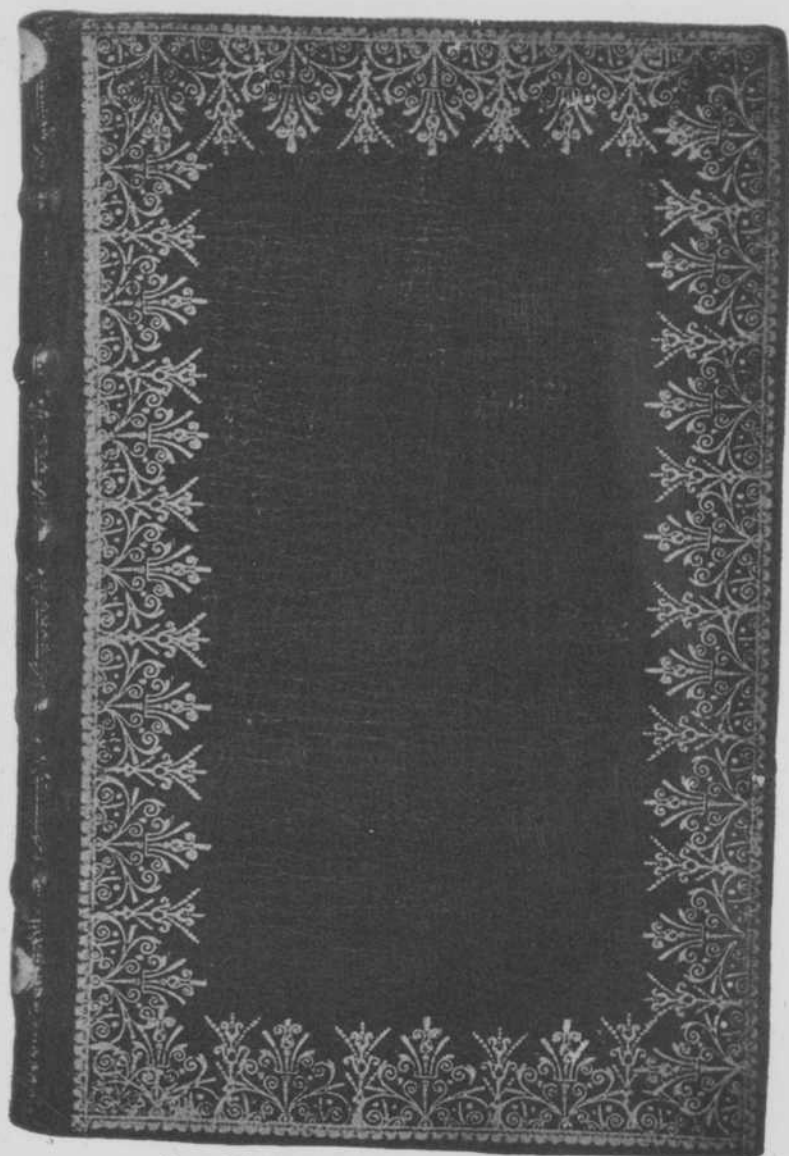
Barok, 16e eeuw. Universiteitsbibliotheek, Leiden.

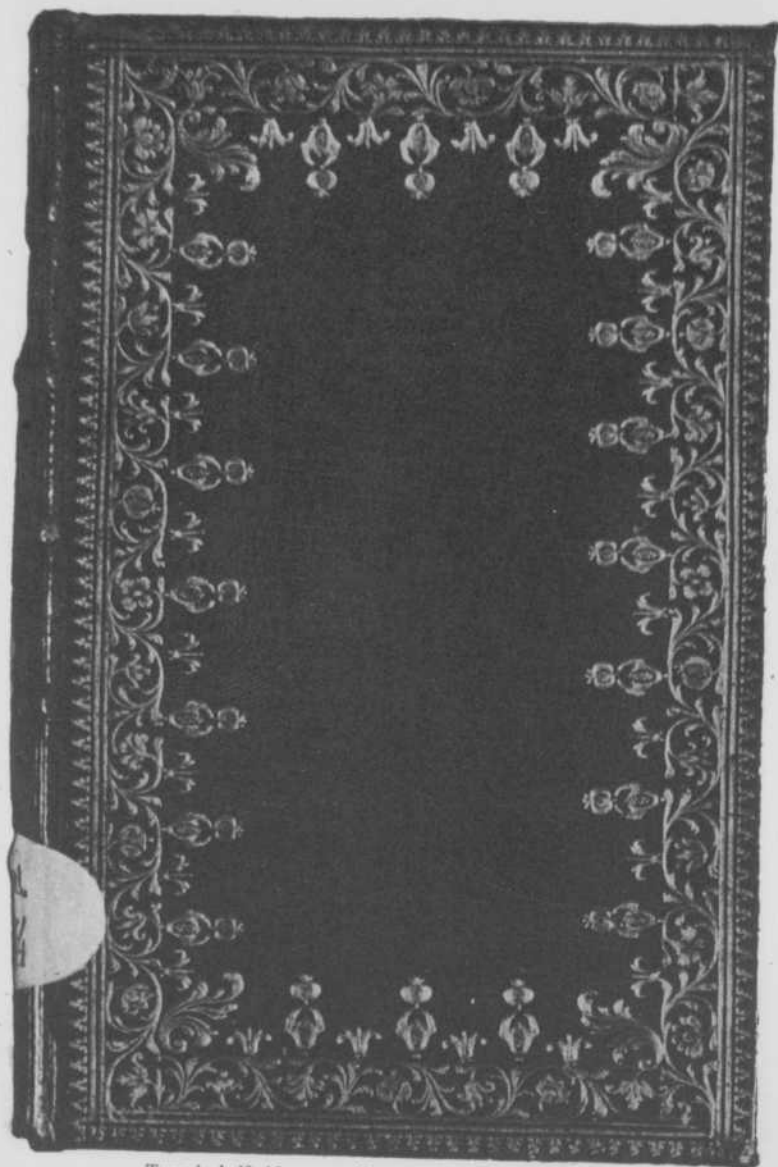
Portefeuille, Nederlandsch, einde 16e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

Eerste helft 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Leiden

Tweede helft 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Utrecht

Tweede helft 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Leiden

Grolier-manier. Eerste helft 16e eeuw. Universiteits-Bibliotheek, Leiden

Stempelband, einde 16e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

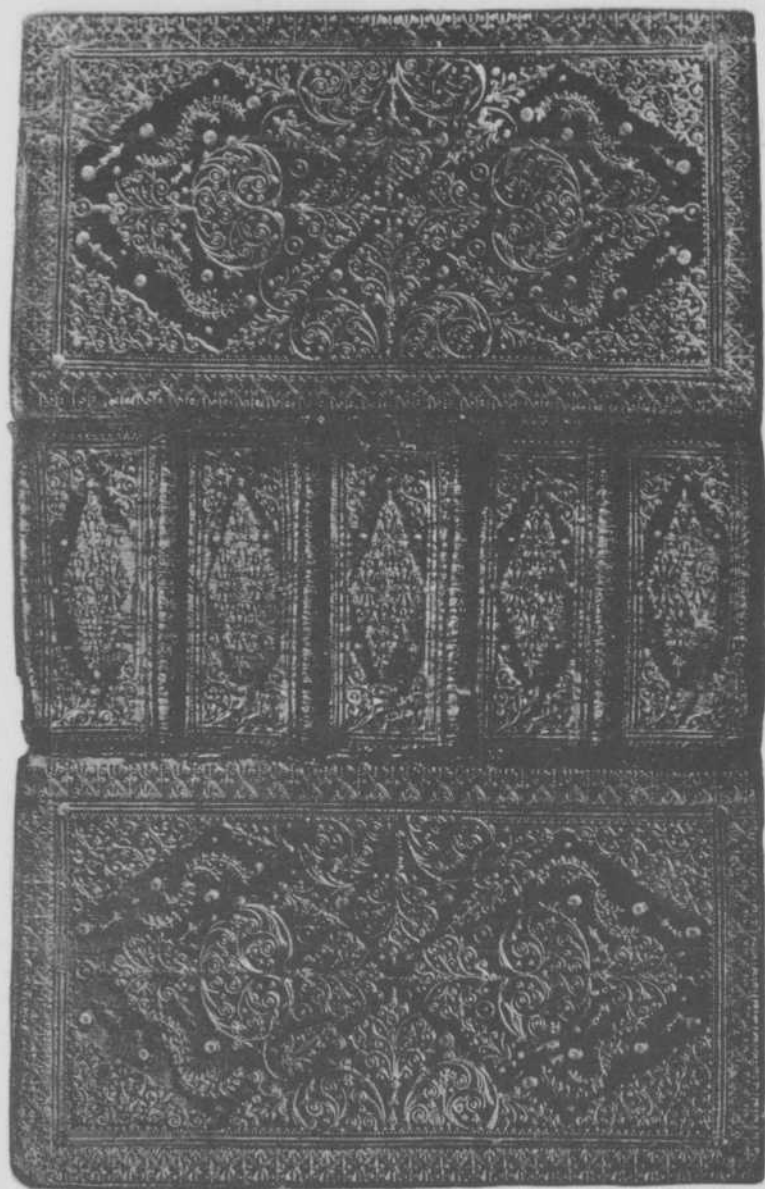
Nederlandsch, einde 17e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam

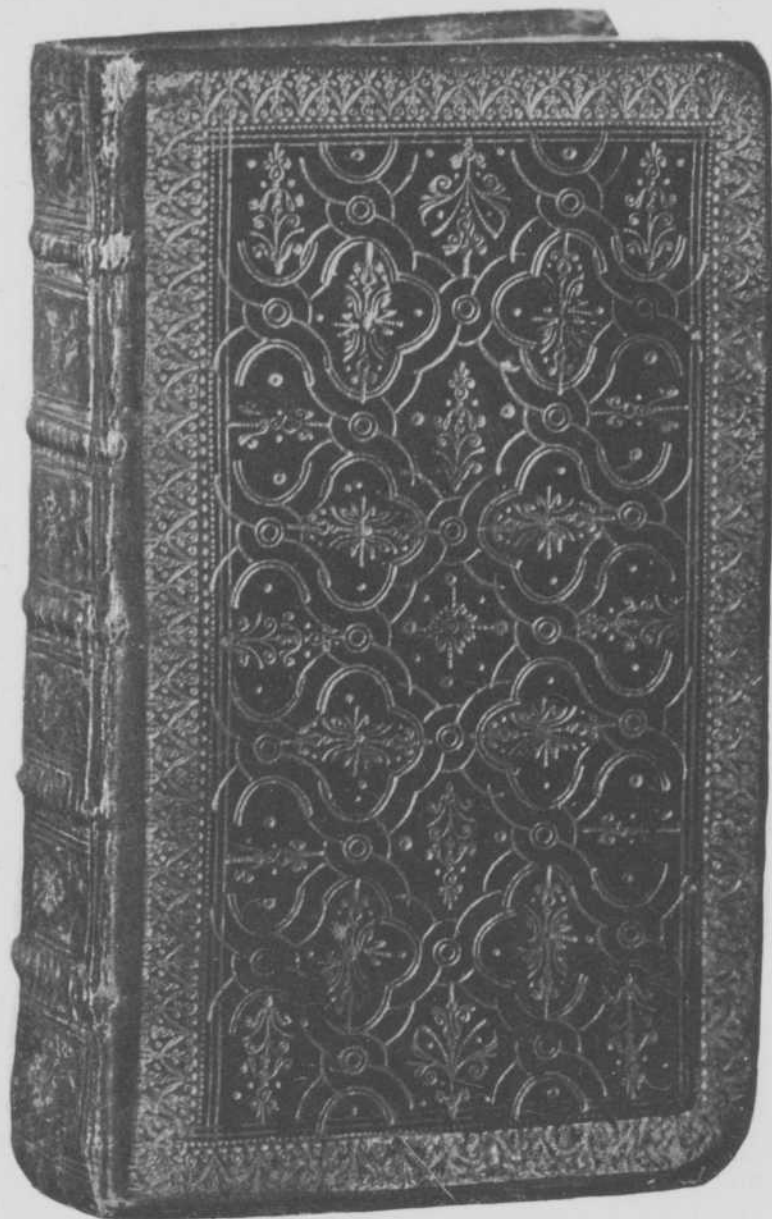
Nederlandsch, eerste helft 17e eeuw, Rijksmuseum, Amsterdam.

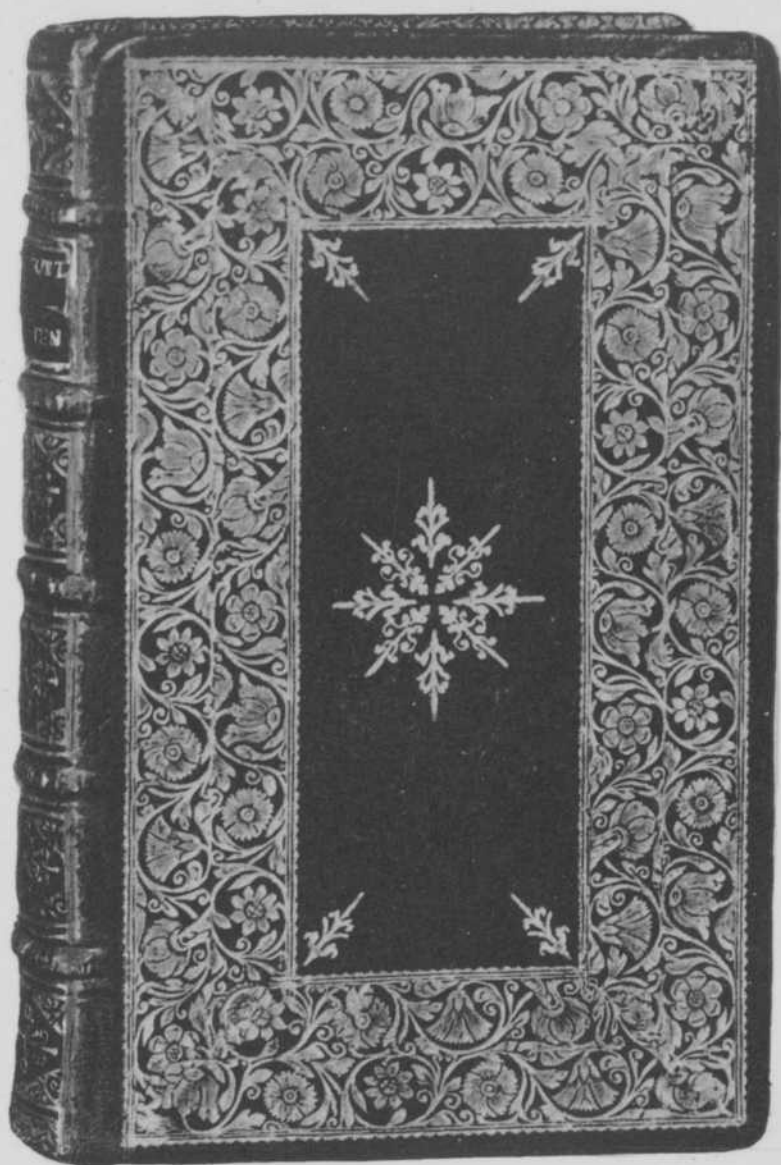
Magnus Hendriksz (1610-1674), Rijksmuseum, Amsterdam.

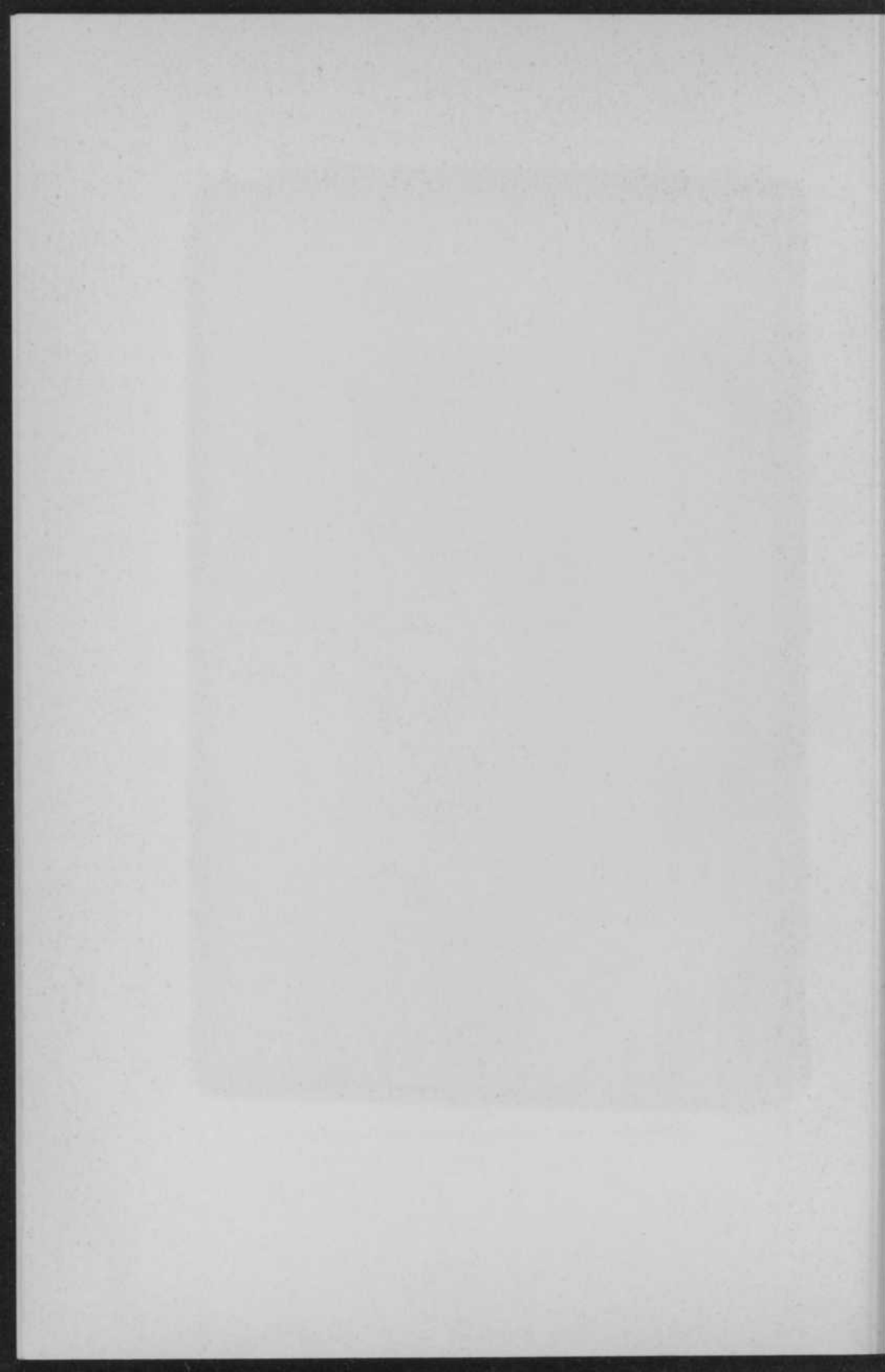

Nederlandsch, tweede helft 17e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

Nederlandsch, begin 18e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

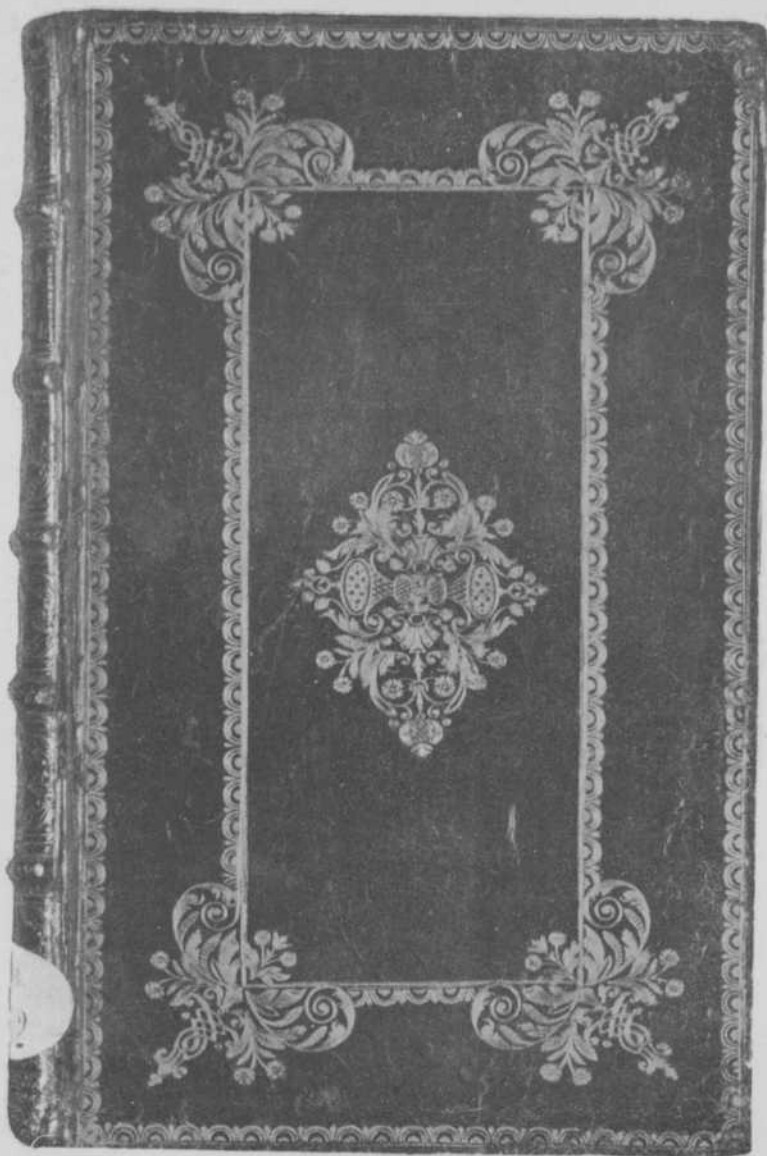

Nederlandsch, 18e eeuw. Universiteitsbibliotheek, Leiden.

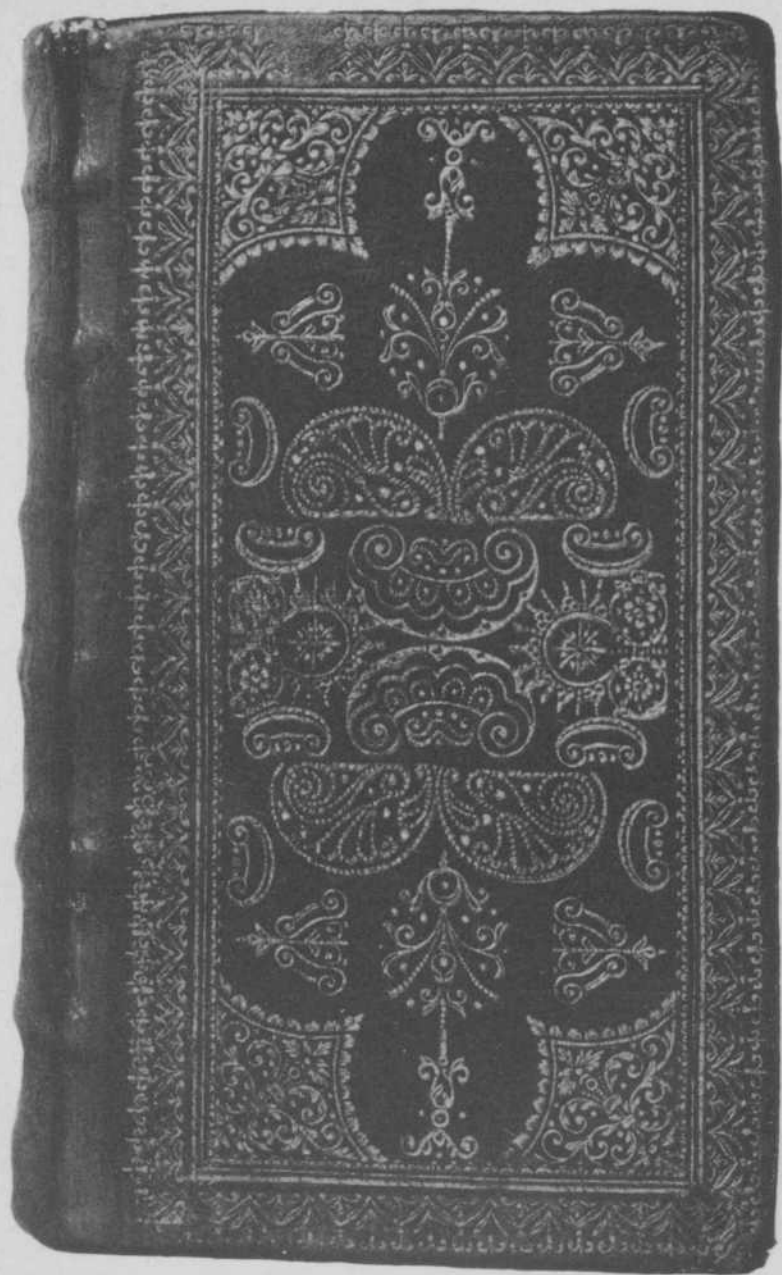

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

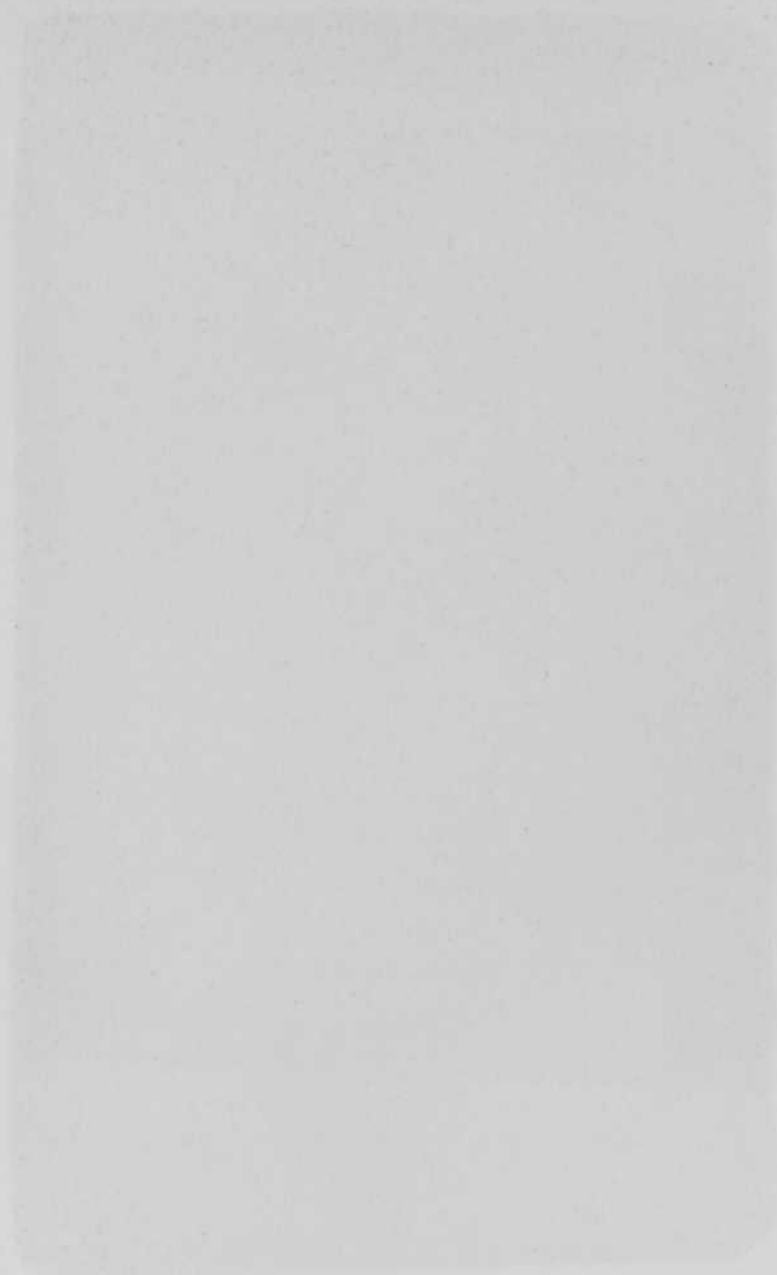

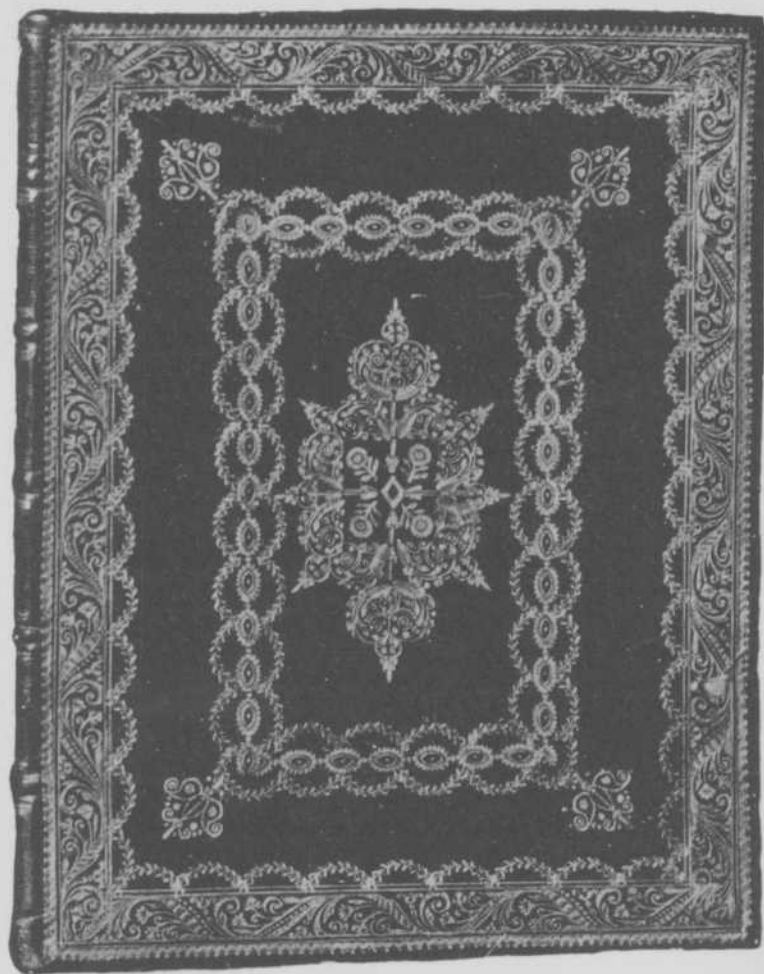
18e eeuw. Universiteitsbibliotheek, Utrecht.

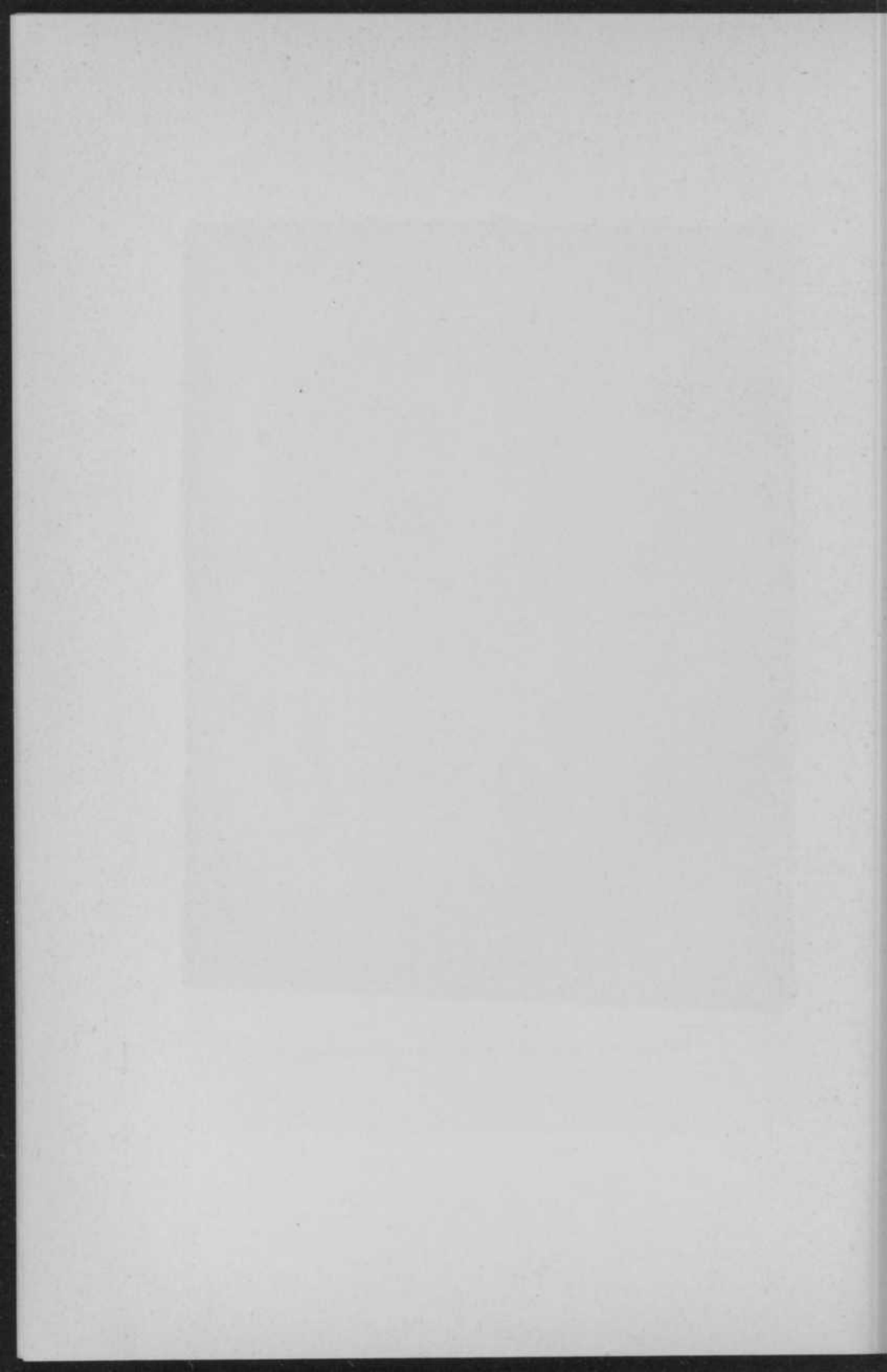

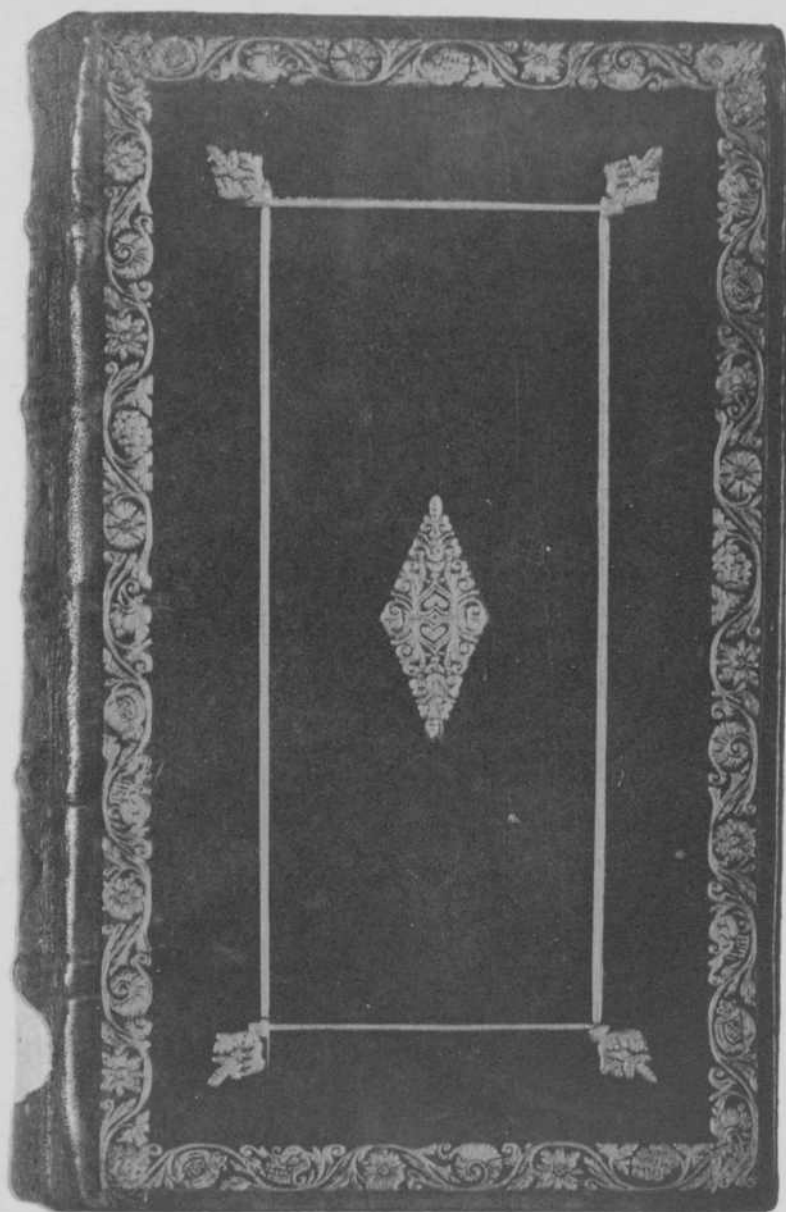
Navolging van Magnus. Eerste helft 18e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

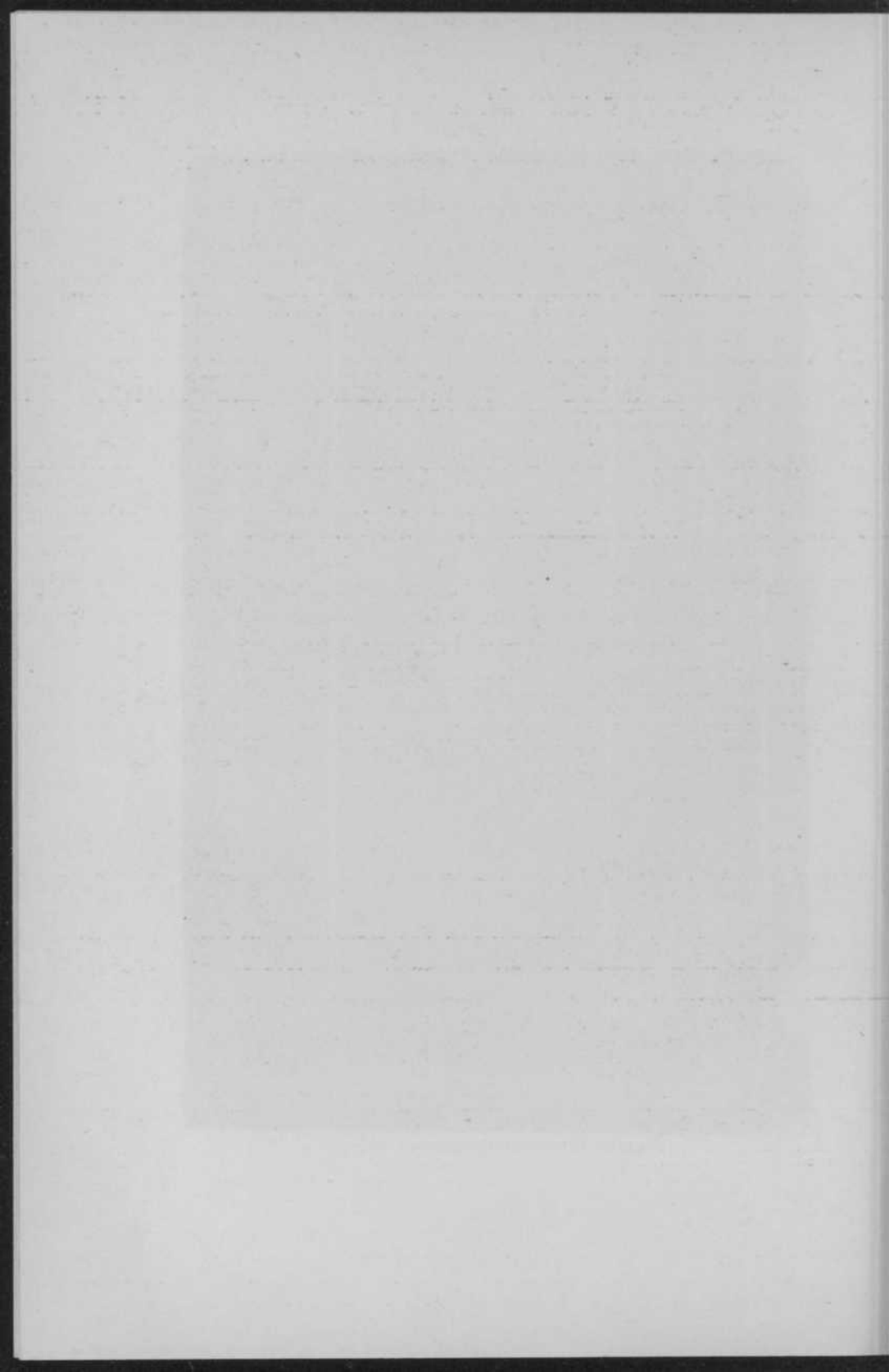

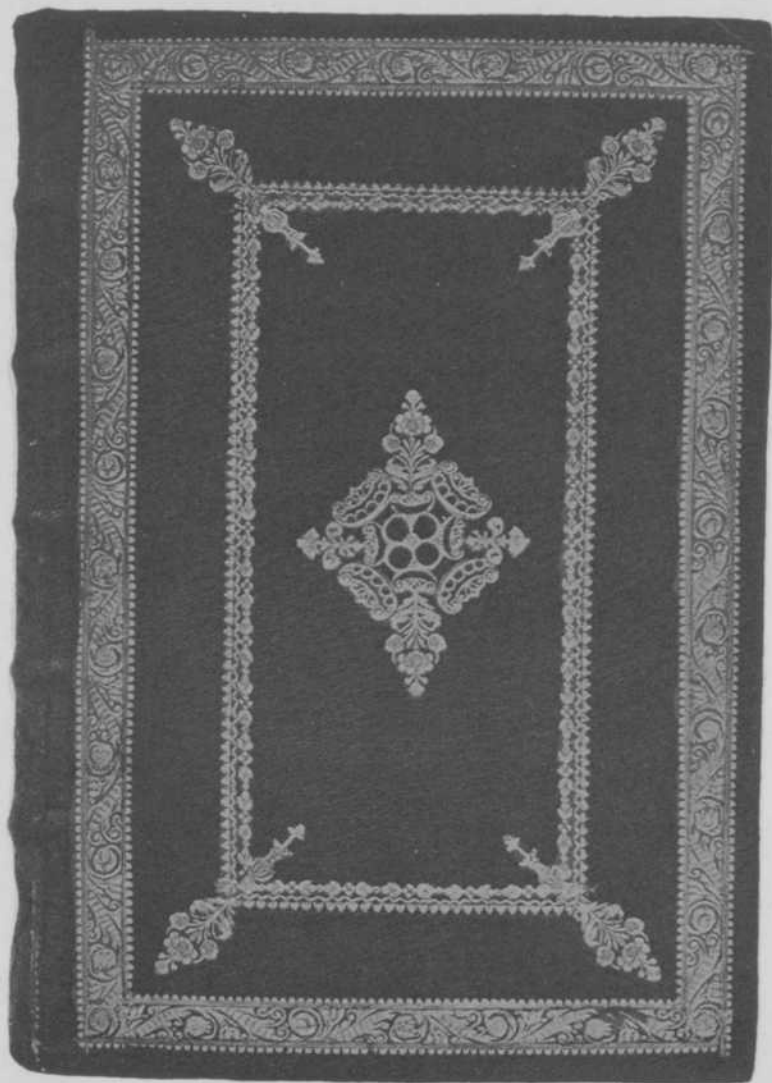
Nederlandsch, eerste helft 18e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

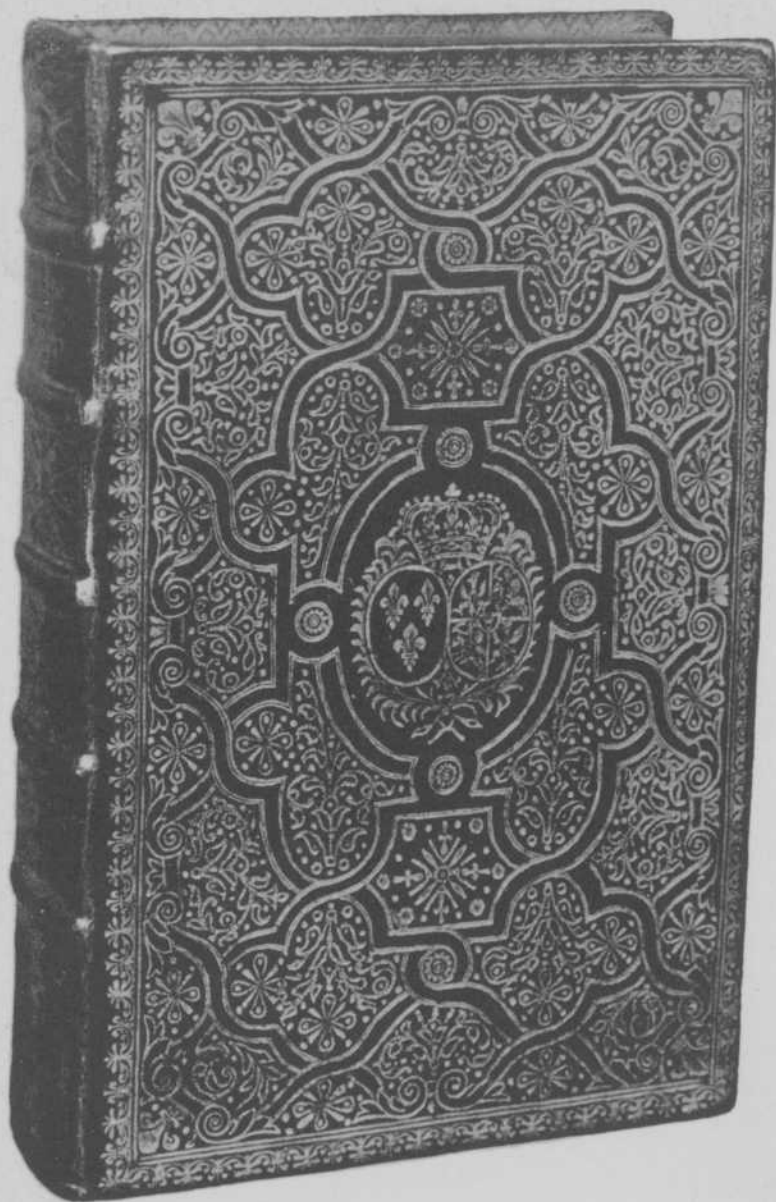
18e eeuw. Rijksuniversiteitsbibliotheek, Utrecht.

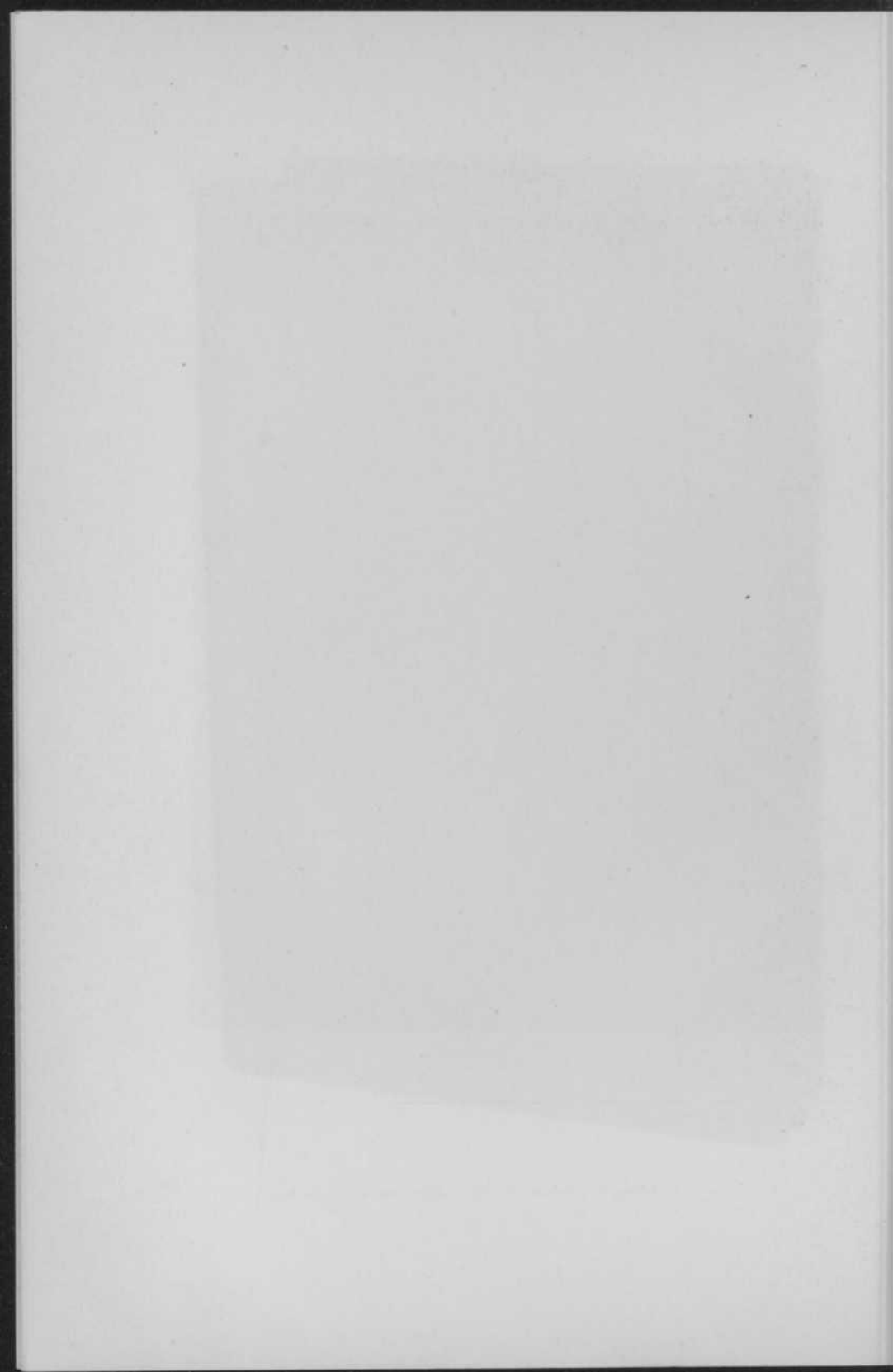

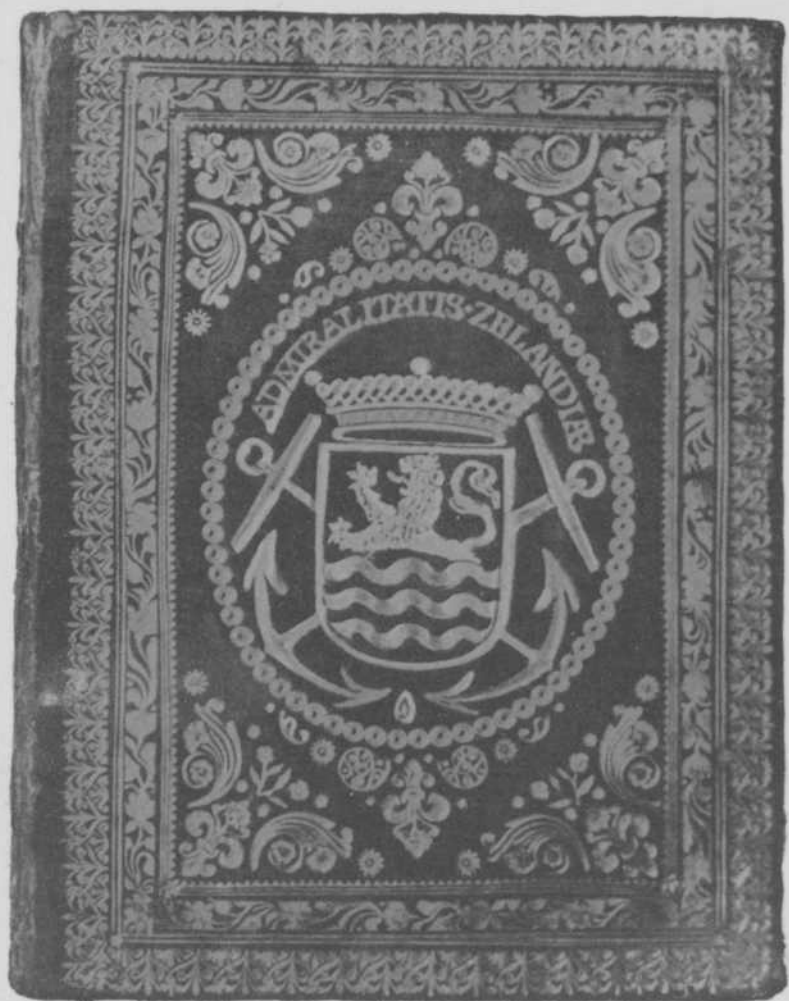
Nederlandsch, 18e eeuw, Universiteitsbibliotheek, Leiden.

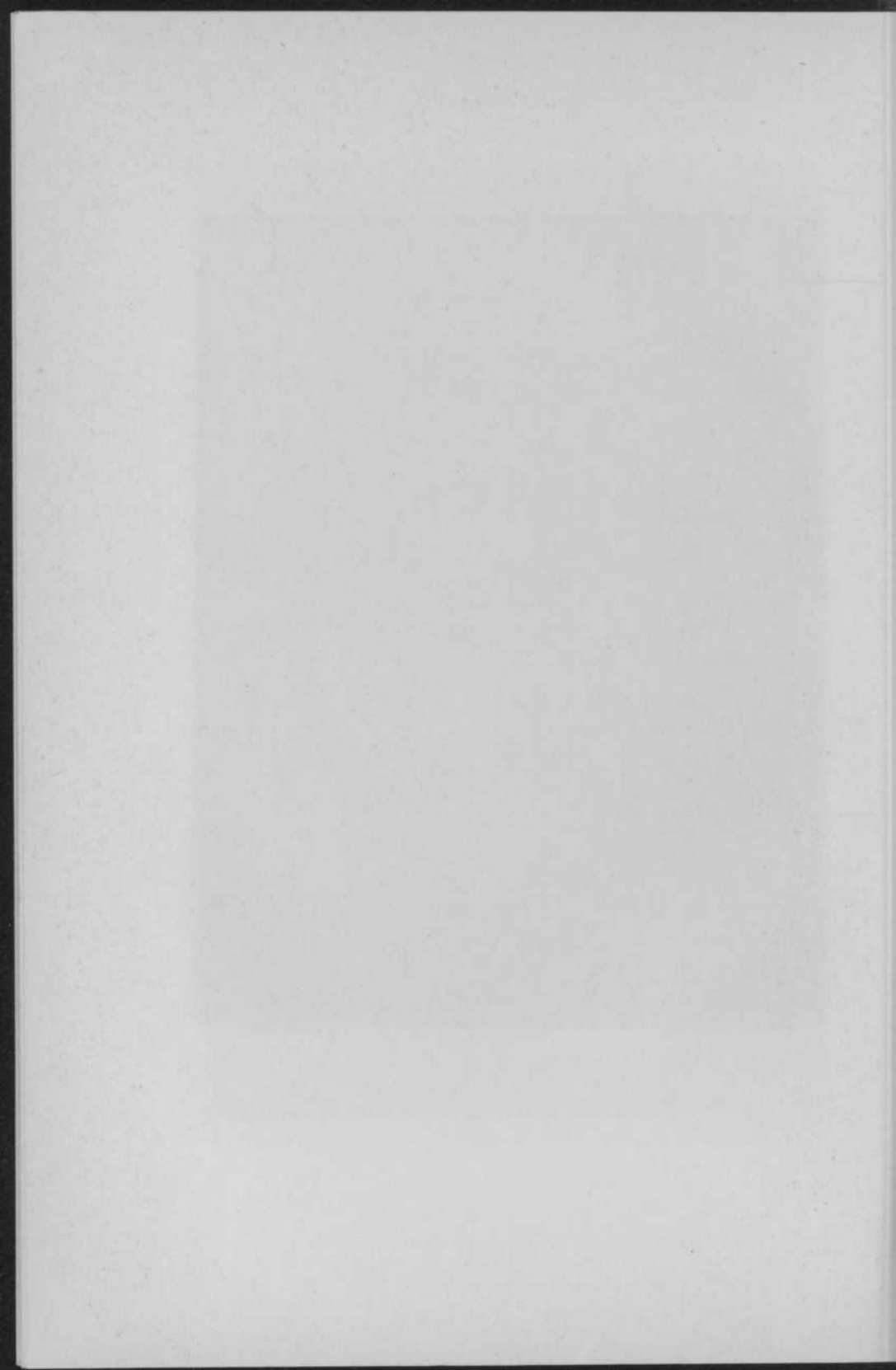

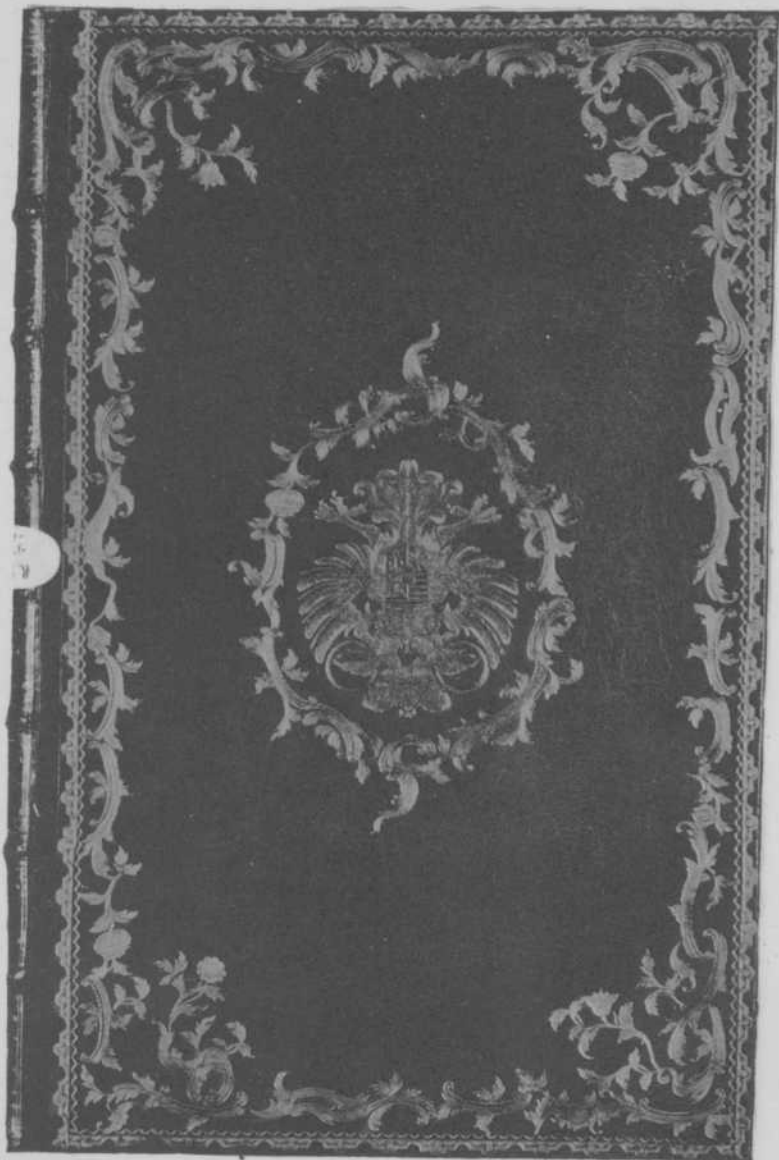
Fransch, navolging Le Gascon, 18e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

Nederlandsch, begin 18e eeuw. Rijksmuseum, Amsterdam.

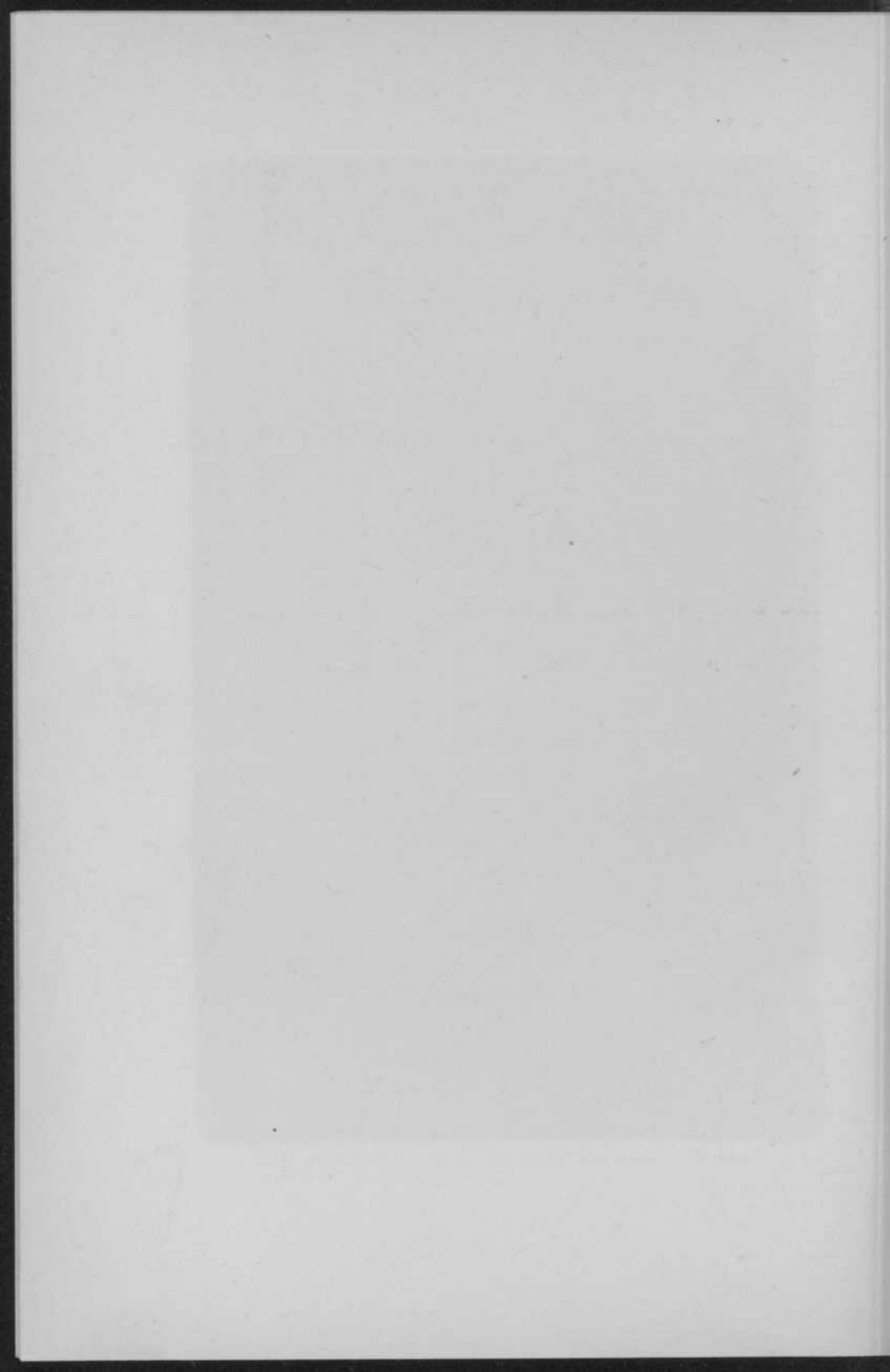

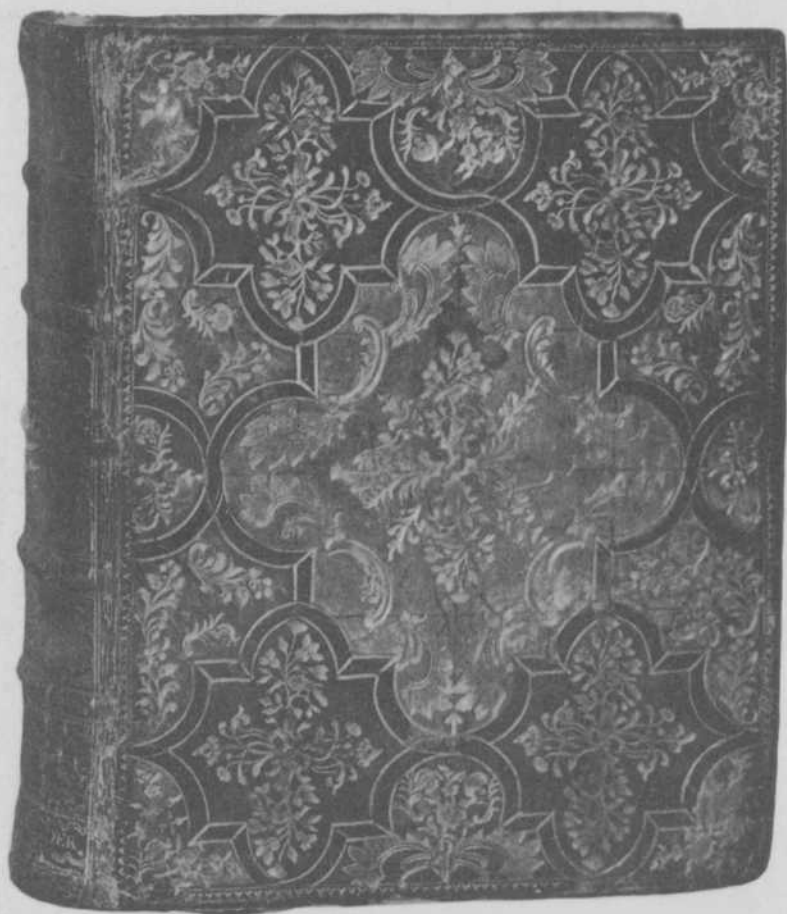
Tweede helft 18e eeuw. Rijksuniversiteitsbibliotheek, Utrecht.

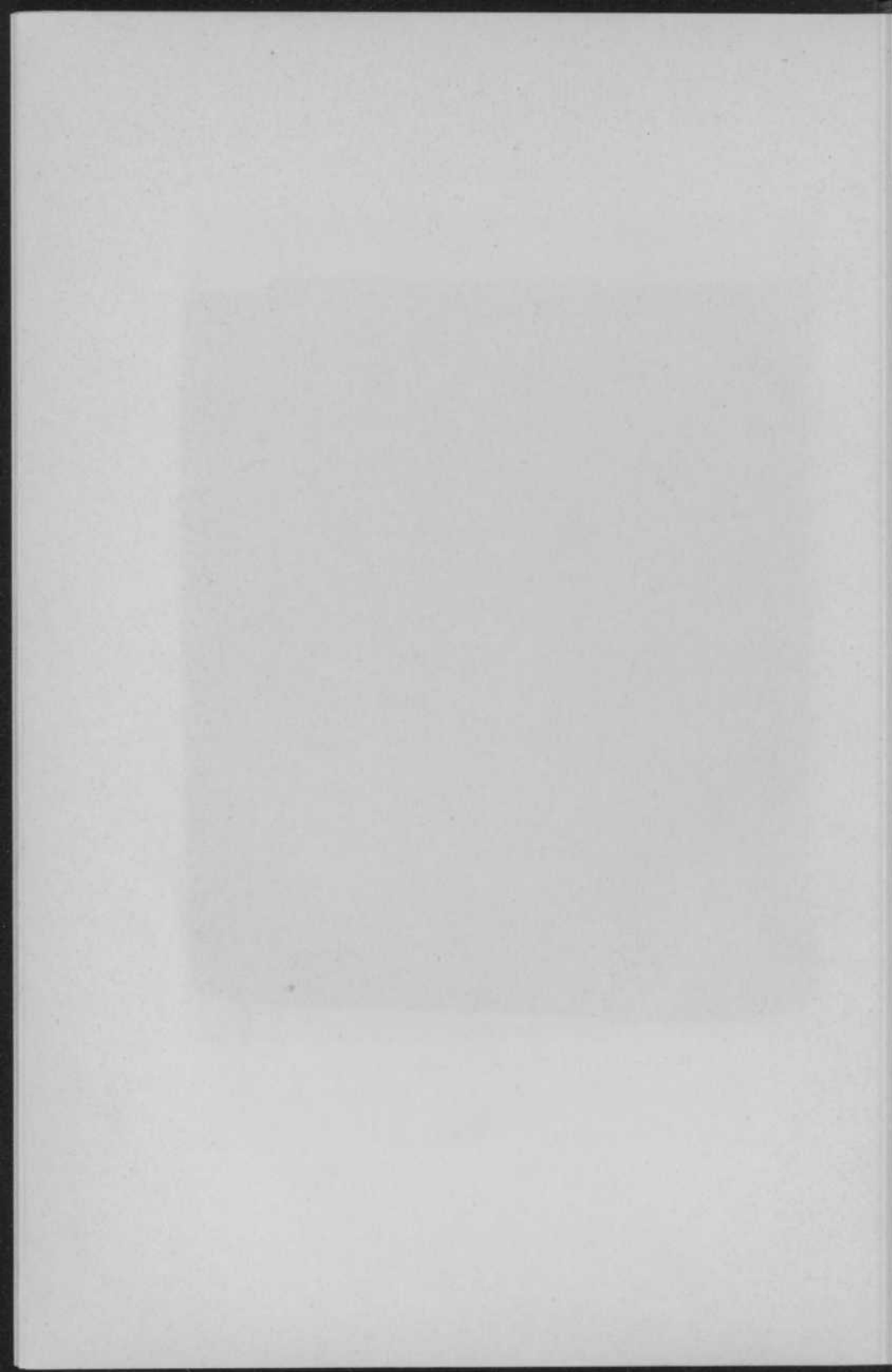

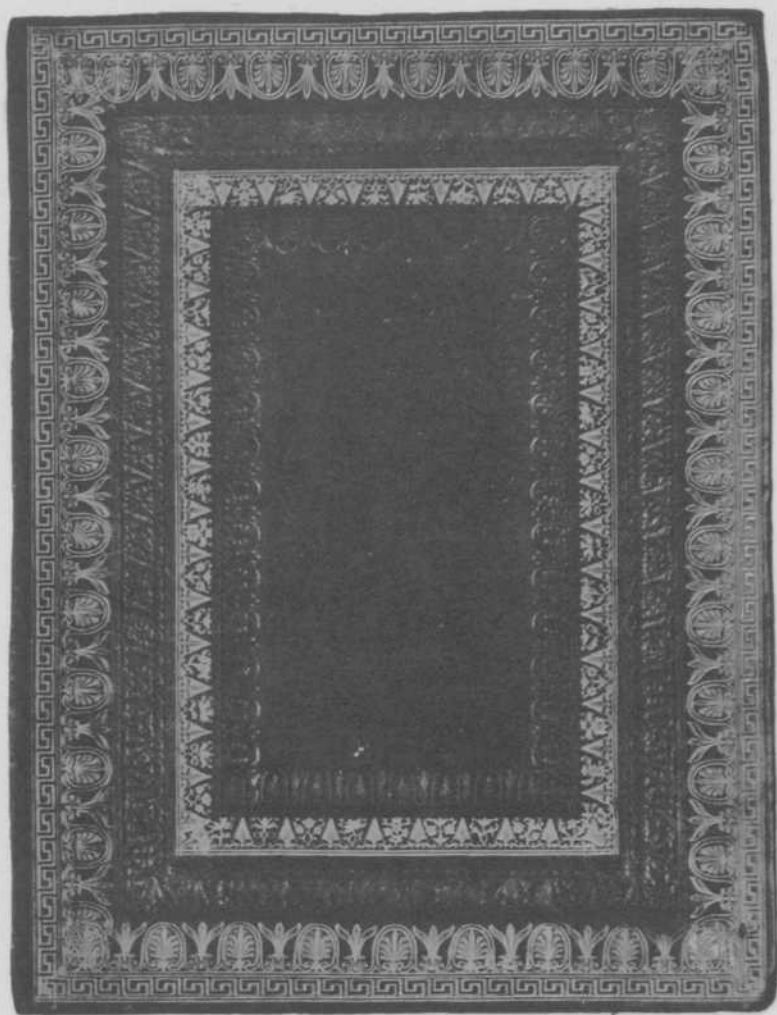
Nederlandsch, tweede helft 18e eeuw. Rijksuniversiteitsbibliotheek, Utrecht.

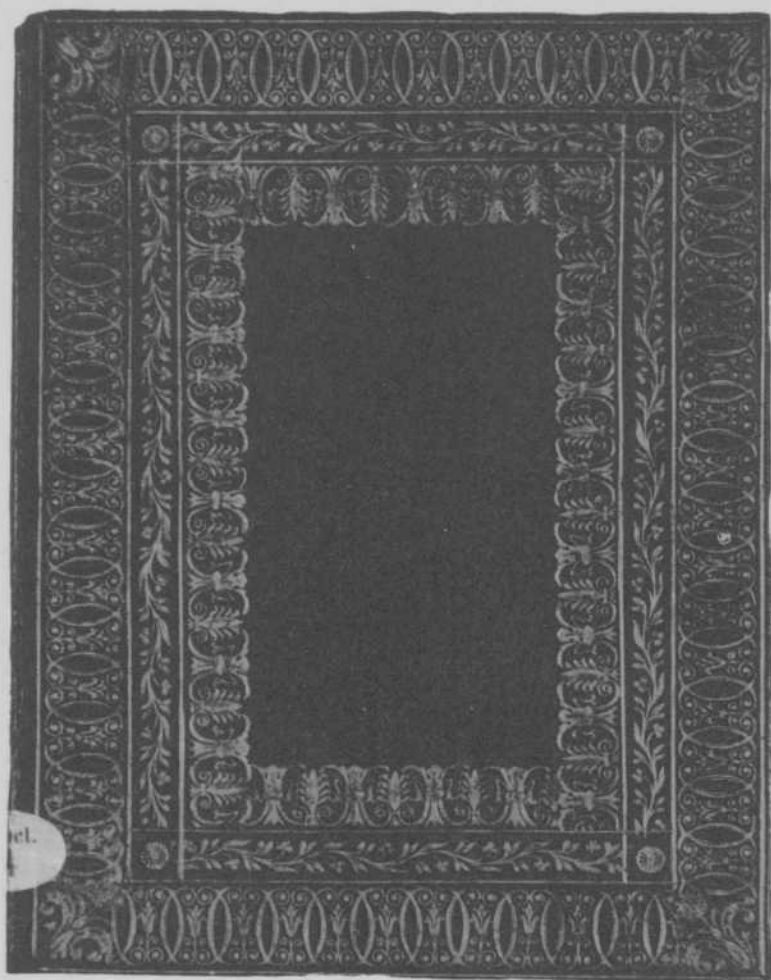
Nederlandsch, 1765. Rijksmuseum. Amsterdam.

Begin 19e eeuw. Rijksuniversiteitsbibliotheek, Utrecht.

Eerste helft 19e eeuw. Rijksuniversiteitsbibliotheek, Utrecht.

